НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

УДК 141.7: [81`27+33]

ВИХОВАНЕЦЬ ЗОРІНА СЕРГІЇВНА

МОВНА РЕАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Науковий керівник:
доктор філософських наук, професор
Герасимова Ельвіра Миколаївна

Київ – 2015

МОВНА РЕАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТОНИКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

ЗМІСТ

ВСТУП……..……4- 20

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ

1.1. Ретроспективний аналіз змістовного наповнення категорії мовної реальності економічних знань…….…..21 - 36

1.2. Мовна реальність як теоретичний конструкт «нової» онтології соціальності…….…37 - 53

1.3. Методологічна культура взаємовиміру економіко-виробничої діяльності та мовного потенціалу: феномен комунікації…….....53 - 73

Висновки до І розділу……...……73 - 75

РОЗДІЛ ІІ

КОНТИНУАЛЬНІСТЬ МОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ ЯК ОРГАНІЧНОЇ СМИСЛОВОЇ ЦІЛІСНОСТІ

2.1. Часовий вимір економічної реальності та структура мови: людина – соціально-економічна дійсність – реальний час……...76 - 85

2.2. Мовно-комунікативні засади соціально-економічного діалогу та когнітивної взаємодії економічних практик……...86 - 106

2.3. Соціальний феномен формування вартості як зразок граматики сучасної економіки…….107 - 120

Висновки до ІІ розділу……..121 - 124

РОЗДІЛ ІІІ

МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЕКОНОМІКО-ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СФЕРА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРАКСЕОЛОГІЇ

3.1. Мовна реальність як інтерпретація економічного буття в українському інтелектуальному дискурсі……125 - 150

3.2. Екзистенційні відносини символіко-економічних структур: предметне поле знаків і місце суб’єкта. ……..150 - 166

Висновки до ІІІ розділу……167 - 169

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ…….…170 - 175

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..……176 - 209

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна парадигма неоекономічних знань створює необхідний контекст світової системи господарських координат у межах якої формуються відмінні риси та властивості основних тенденцій сучасної світової економіки. Визначними рисами такого глобального світового господарства стає домінування ринкових основ і відносин в системі функціонування міжнародних ринків товарів, послуг, технологій, фінансових ресурсів, робочої сили тощо. Але з точки зору теоретико-методологічних засад соціальної філософії невизначеними залишаються субстанціональні основи економіко-господарського процесу та мовні механізми його пізнавальних практик у системі економічних знань. У той самий час, мова характеризує способи та принципи мислення певного культурно-історичного періоду, впливаючи у такий спосіб на поведінку людини. Нездатність традиційних мовних засобів описувати нові феномени господарської практики породжує понятійно-структурне непорозуміння у

глобальній системі соціально-економічних координат світового господарства.

Необхідними стають спроби дослідити механізми специфіки становлення мови економічної науки як універсального засобу об'єктивізації індивідуальної свідомості та культурної традиції в ситуації сучасних трансформаційних процесів у світовому господарстві: «Мовна картина світу складається з номінативних одиниць (слів та сталих словосполучень), що, як мозаїка, покривають усю реальність. Мова є картиною, «зліпком» реального світу. Зрозуміло, що кожна мова є своєрідною картиною дійсності. Саме тому оволодіння мовою певним чином означає осягнути дух народу, його пізнавальні здобутки і потенції» [24, с. 212].

Суспільна необхідність економіко-виробничої діяльності постає сьогодні як світова даність та аспект родового існування людини, причому залучитися до якої вона може тільки через освоєння форм національної та світової культури, тобто завдяки мові, смислової життєво-побутової символіки, способам і різновидам господарської діяльності тощо. Проблеми свого життєзабезпечення людина ніколи не змогла б вирішити поодинці, саме суспільна необхідність у міжособистісній комунікації, потреба і турбота про інших людей, як про себе, є специфічною ознакою людського роду в якому одночасно діє й біологічна необхідність, тобто мова людини і самі індивіди є з необхідністю включеними у соціально-економічний контекст. Розглядаючи мовну реальність соціально-економічного буття у формі тексту, головним об'єктом дослідження ми залишаємо людину. У такий спосіб формується оригінальний текст сучасної економічної культури, який включає світогляд людей та особливості ментальної системи їх взаємодії, спосіб і характер соціально-економічного існування, своєрідну знакову систему у вигляді фіксованої інформації тощо.

Проблематика континууму категоріального апарату в архітектоніці сучасної економічної науки є питанням не тільки про сутнісні поняття соціально-економічного буття людини і суспільства, але й вирішення

проблеми тексту та нарративної мовної референції економічних знань. Способи конструювання соціально-економічного буття за допомогою пізнавальних мовних практик стають не тільки способом віддзеркалення структурних засад реального світу економіко-господарського процесу як варіанту ідентичності соціально-господарських взаємовідносин, а й відіграють активну роль в його створенні та функціонуванні.

Безпосередня економіко-виробнича діяльність не є вродженою рисою людини, а складається внаслідок функціонування мовно-інформаційних потоків, пов'язаних із такою властивістю людської психіки як свідомість. Така здатність існує завдяки мові – специфічній знаково-символічній системі, що з'являється з потреб регуляції міжлюдських стосунків. Можемо стверджувати, що пріоритетне значення у сучасній філософії економіки сьогодні вже належить не стільки свідомості, скільки мовним процедурам.

Мова характеризує способи та принципи мислення того чи іншого культурно-історичного періоду, впливаючи у такий спосіб на поведінку людини: «Граматика – це майбутній орган суспільних наук, будь-якого соціального дослідження. Таке сприйняття граматики переступає через обмеженість шкільної, стохастичної граматики… Людвіг Фейєрбах сто років тому вперше заговорив про граматичну філософію людини. Але був невірно зрозумілим своїми сучасниками, особливо Карлом Марксом» [299, с. 11]. Сьогодні в таких науках як історія, соціологія, економічна теорія виникає проблема множинності різних аспектів, багатоваріантність моделей тощо, тому в роботі звертається увага на те положення, що тільки у граматиці здійснюється подібне багатоваріантність всередині цілого, а паралельно суспільство стає предметом зацікавленості самих лінгвістів.

Таким чином, мова є матеріальним носієм соціально-комунікативної взаємодії між людьми, тому фундаментальна типологія граматики та фундаментальна типологія суспільно-економічних відносин органічно ототожнюється між собою, відповідно, дослідження механізму становлення мовної реальності сучасної архітектоніки соціально-економічного знання як

своєрідної процедури об'єктивізації індивідуальної свідомості людини та формування мозаїчної культурної традиції в глобалізаційному процесі трансформації світового господарства є безперечно актуальним завданням.

Ступінь наукової розробки проблеми. На початку XX ст. висувається ідея того, що головним засобом філософствування є мова і для багатьох шкіл сучасної філософії вона залишається основним об'єктом дослідження. Сьогодні можна стверджувати, що сучасна методологія науки віддзеркалює проблемність безпосереднього взаємозв'язку можливостей мовного конструювання та форм соціально-економічної діяльності.

Базові засади філософії мови розпочинаються з ейдоса Платона [12], монади Г. Лейбниця [207], «речі у собі» І. Канта [156, 157], об'єктивного поняття Г.В. Гегеля, як глибинного рівня мовної свідомості у вигляді «предмет – загальна ознака»; з філософського Ніщо або лінгвістично неподільної дійсності в граматиці Н. Хомського [377, 378]; феноменологія Е. Гуссерля [112] і М. Гайдеггера [371, 372] формують проміжний рівень мови у вигляді семантичної структури «безпосередня ознака – предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака»; аналізу комунікації і прагматики мови присвячені праці Дж. Остіна [269] і Дж. Серля[307, 422]. Такий представник структуралізму як К. Леві-Стросс [201 - 203] у рамках наукового підходу використовує прийоми лінгвістики в теоретичній етнографії духовних структур первісних племен, а також запропоновані мовні методики в контексті сучасності використовуються К.-О. Апелем [16, 17], Р. Бартом [28 - 30], М. Бахтіним [32 - 35], Л. Вітгенштейном [92, 425, 426], Ю. Габермасом [365 - 368], Г. Гійомом [101], Ж. Лаканом [200], Ж.-Ф. Ліотаром [208 - 210], Ф. де Соссюром [317], П. Уінчем [338, 423] тощо.

Важливе місце в методології дослідження сфери економіко-виробничих відносин, починаючи з робіт В. Дільтея [128] і Х. Гадамера [93], займає доктрина розуміння. Головною тезою тут є розуміння «справи» завдяки мові, а не розуміння свідомості як такої. Використовували зазначену доктрину в рамках економіки такі відомі вчені як М. Вебер [86] і Л. фон Мізес [246],

вони наполягали на тому, що в теорії людина може виражати розуміння своїх економічних почуттів, думок і дій, а згодом з'являється термін «суб'єктивної корисності». Сучасні методологічні засади гуманітарного підходу в соціально-філософському дослідженні економіко-виробничої сфери суспільства вирішуються в роботах таких західних філософів та економістів як Р. Арон [20], А. Бадью [25], Г. Беккер [37], Д. Белл [39], Ф. Бродель [69 - 71], П. Бурдье [79, 80], Д. Бьюкенен [83], М. Гайдеггер [371, 372], Дж. Гелбрейт [99], П. Козловски [166, 167], Дж. Коулман [181], А. Маслоу [241], Е. Тоффлер [331, 332], Ж. Фурастьє [364], Ю. Хабермас [365 - 368] та багатьох інших.

Звертаючи увагу на прийняті в літературі уявлення про соціальну детермінованість мови та процес коеволюції мови та суспільства, особлива увага звертається на філософські побудови А. Грамши [108, 408], В. фон Гумбольдта [111], Ж. Дерріда [121 - 125], В. Дільтея [128], Ж.–Ф. Ліотара [208 - 210], Р. Рорті [301], У. Еко [394, 395] тощо, причому наголошується на тому, що мовленнєва діяльність включає в себе дві взаємозалежні складові: індивідуальну та соціальну, а питання лінгвістичної відносності, коли структура мови визначає мислення та спосіб пізнання реальності, було представлено в концепції Сепіра – Уорфа. Філософію граматики було представлено в праці О. Есперсена [142], своє дослідження він вибудовує на матеріалі великої кількості різнорідних по структурі мов, розглядається ряд основних проблем загального мовознавства, головним чином взаємовідношення логічних і граматичних категорій,

Започатковують розгляд феномену сучасного суспільства, відмінною рисою якого стає втрата реальних основ існування людини, її світу праці та речей Ж. Бодрійяр [59 - 63] та Е. Тоффлер [331, 332]. У свою чергу, М. Фуко [357 - 361] пропонує новий спосіб співвідношення між словами і речами в системі аналізу багатства як такого, що є неоціненним вкладом у розуміння сучасних змін соціально-економічного характеру в умовах глобалізації.

Слід зауважити, що дотепер зазначена проблема залишається дуже складною для вирішення як з погляду життєвих реалій, так і з боку філософії науки. Особливо в Україні, коли десятиліттями стверджувалася думка про те, що єдиним критерієм істини є практика, насамперед практика революційного класу та партії, а сутність самої істини вбачалась у відповідності слова та діла, знань і речей. Принцип відповідності знань дійсності або об'єктивному стану речей відстоював у свій час Аристотель [19], Платон [12] а надалі Ф. Аквінський [12], Т. Гоббса [102], К. Маркс [232 - 235] та багато інших філософів. Згодом Л. Вітгенштейн і Б. Рассел намагались визначити пізнання як проблему логічного аналізу мови та символів, але значення мовного потенціалу досягає наукової стадії тільки завдяки дослідженням Е. Бенвеніста [41], Г. Гійома [101], Дж. Гринберга [106], Ж. Дерріда [121 - 125], В. Дільтея [128], С. Кріпке [184, 415], Ю. Кристевої [186, 187], Ж. Лакана [200], О. Розенштока-Хюсси [299], Ф. де Соссюра [317] Ч. Филлмор [351], М. Фуко [357 - 361], У. Чейфа [383] та багатьох інших.

Огляд наукових джерел свідчить про те, що актуальна проблематика дослідження потенціалу мовного підходу, який має безмежний креативний потенціал у відношенні феномену смислоутворення в системі соціально-економічного знання, стає предметом уваги таких сучасних вітчизняних науковців як В. Андрущенко [6 - 8], Н. Ашиток [24], Е. Герасимова [97], А. Гижа [100], В. Горський [103 - 105], Л. Дротянко [134], С. Кримський [182, 183], С. Куцепал [197, 198], В. Лук'янець [214 - 216], В. Лях [217], Н. Мальована [226], М. Мамардашвілі [227, 228], Р. Олексенко [266], Б. Парахонський [273, 274], М. Попович [283, 284], З. Самчук [304], В. Табачковський [326, 327], О. Хома [376], тощо. Окремо необхідно зазначити роботи таких відомих російських науковців як А. Бузгалин [75], С. Булгаков [78], А. Грязнов [109], Т. Дридзе [133], В. Іноземцев [148, 149], В. Канке [155], І. Касавін [161, 162], Л. Лєсков [204], Л. Мікешина [247], Ю. Осипов [268], А. Панарін [271, 272], А. Самсін [303], В. Стьопін [320], В. Юрченко [398], Г. Яковлева [400] тощо. Вони досліджують процес входження

наукового дискурсу в якісно новий стан, що безпосередньо впливає на сучасне оновлення методологічної культури дослідження соціально-економічної сфери життя людини та появу нових типів спілкування та форм комунікації, але практично не існує спеціальних розробок присвячених проблемі пізнавальних мовних практик соціально-економічної сфери життя.

Проблематика континууму категоріального апарату в архітектоніці сучасної економічної науки є питанням не тільки про сутнісні поняття соціально-економічного буття людини та суспільства, але й вирішення проблеми тексту та нарративної мовної референції економічних знань. Звертаючись до думки Дерріда про те, що категорій апарат є системою способів конструювання буття, спроба надати змістовної характеристики соціально-економічний сфері існування суспільства стає тотожною процесу мовного конструювання. Якщо бути точним, то дискусія про смислове наповнення економічних категорій проходить через всю історію суспільно-економічної думки. Платон та Аристотель стверджували дискретний характер категорій завдяки тому, що світ поділяється на не перехрещуванні класи предметів, у той час як категорії мають визначені межі. Протилежну позицію займає Л. Витгенштейн, який стверджував, що всі категорії мають відносний та дифузійний характер. Відповідно, формується мережа таких зв'язків, які мають центр і периферію. Причому периферія сприяє наповненню змісту категорій новими смислами, а взаємне проникнення периферійних сфер декількох категорій також стає суттєвим фактором трансформації єдиного смислового поля.

Значення мовного потенціалу досягає наукової стадії завдяки дослідженням Ф. де Соссюра: «Мовний знак зв'язує не річ та її поняття, а поняття й акустичний образ» [317, с. 99], - тобто мова наповнювався змістовним концептуальним вираженням і завдяки цьому набував науково-теоретичної форми. Дуже важливим був наголос стосовно тези, що значення знаку відносне і визначається соціальним колективом слів мови. Соссюр для пояснення смислу концепту значення мовного знаку використовував

порівняння зі сфери товарно-грошових відносин, наприклад, як товар володіє цінністю, так і знак має значущість у складі речення.

Ідеї Ф. де Соссюра продовжує розвивати Г. Гійом, стверджуючи про те, що мовлєння і мова співвідносяться як потенція і реакція, у той час як потенція мови виступає у вигляді його віртуальності [101, с. 36]. Фактично, ідея віртуальності мови надалі створювала умови розуміння та використання теорії мовних ігор, розвиток якої в рамках лінгвопрагматики здійснює Л. Вітгенштейн. Він розглядає мовну гру як форму міжособистісної комунікації, правила якої можуть мати лише приблизний характер, так як говоріння або писання автора носить творчий нестандартний характер.

Розуміючи прагматичні вимоги соціально-економічної теорії, Л. Витгенштейн сформулював одну з базових тез своєї філософії про те, що значенням слова й є процес його використання. Надалі Дж. Остін розвиває концепцію речових актів, максимально розрізняючи семантику та прагматику, причому мовленнєвий акт стає прагматичним тільки коли включає в себе ціннісні установки та відповідні цілі досягнення: «Національному банку України необхідно прийняти комплекс заходів по зниженню рівня інфляції та стабілізації валютного курсу», - даний приклад цілком відповідає прагматичному мовному акту.

Обґрунтована актуальність дослідження аргументується недостатнім станом наукової розробки означеної теми**:** на тлі значної кількості праць із різних аспектів формування і розвитку соціально-філософської теорії економічних знань їх трансформаційна природа у дискурсі становлення глобалізованого світу чітко не визначена. Домінантною тенденцією аналізу дискурсивної формалізації проблемного поля соціально-економічного дослідження в другій половині XX ст. стає напрям інтеграції багатьох аспектів розгляду дискурсу поза будь-якими дисциплінарними обмеженнями. Методологія теорії дискурсу стає специфічним перетином між постмодерністською філософією мови, семіотики, лінгвістики в сучасних її версіях, соціології знання та когнітивної антропології. Постмодернізм

проникає в систему економічних наукових знань завдяки нетрадиційній методологічній концепції Д. Мак-Клосски [222] та А. Крамера. Ця концепція побудована на застосуванні тих риторичних прийомів, які досить часто стають складовими наукової практики дослідника: методологічний плюралізм, релятивізм тощо. На противагу чітко визначеному науковому модернізму Д. Мак-Клосски та А. Крамер протиставляють поняття науки як вільного ринку ідей, на якому, конкуруючі між собою, фахівці торгують «ідеальним» товаром. Але треба зауважити, що в жодному разі класика модерну не була відкинута. Теоретичний супротив стосувався, в першу чергу, до її тоталітарних методологічних стандартів, які вже становили перепону інтелектуальним можливостям на шляху досягнення істини, тому було запропоновано такий демократично-плюралістичний методологічний підхід у сфері дослідження економічних знань, який поєднує обидва зазначені напрямки.

Звертаючи увагу на прийняті в літературі уявлення про категорію дискурсу, варто зазначити праці таких західних філософів як Е. Лакло [416, 417] і Ш. Муфф [416, 417], в яких створюється дискурсна теорія на засадах соціального конструкціонізму, тобто дискурс існує як спосіб відтворення різноманітних соціальних механізмів, а в роботах А. Грамши, Л. Альтюссера та М. Фуко дискурс розглядається як можливість віддзеркалення процесів соціального світу.

З подальшим розвитком процесу глобалізації все чіткіше спостерігається специфіка функціонування локальних та національних культур, все гостріше сприймається потреба у збереженні культурної ідентичності. Підтвердженням актуальності даних положень є зростання зацікавленості та кількості досліджень, що присвячені національній специфіці економічних та управлінських культур. «Розуміння суті» культури господарсько-виробничого процесу як основи розвитку як доіндустріальної, так і постіндустріальної цивілізації здійснюється у творах Ф. Броделя [69 - 71], М. Вебера [86], К. Маркса [232 - 235], К. Поланьї [282]; комплексну

основу антропологічного структурного функціоналізму не тільки на рівні філософської аналогії, а й на конкретних емпіричних дослідженнях створюють Т. Парсонс [275] і Р. Мертон [244].

Вагомими є розробки українських вчених-економістів, які займаються проблемами дослідження історії економічної думки в Україні, наприклад, праці В. Базилевича [26], В. Боброва [58], А. Гальчинського [93], В. Гейця [96], С. Злупка [141], І. Коропецького[177, 178], П. Леоненка [205], П. Юхименка[399]. Питанням сучасної методології соціально-економічного пізнання присвячені монографії В. Арутюнова [21], А. Мазаракі [218], С. Мочерного [252, 253], у роботах таких авторів як Бичко [49, 50], А. Герасимчук [98], Н. Чечель [384] на основі аналізу східнослов'янських літературних пам'яток здійснюється спроба осмислити господарський та управлінський досвід наших пращурів, що дає можливість врахувати національну специфіку економічного поступу країни, стосовно даної тематики автор спирається на роботи таких авторів як Є. Болховітінов [64], Г. Булашев [77], І. Галятовський [94], М. Грушевський [107], Д. Донцов [131, 132], С. Злупко [141], П. Куліш [188 - 191], О. Кульчицький [192, 193], В. Липинський [211], А. Потебня [288, 289], Ф. Прокопович [292, 293], І. Пулюя [294], Г. Сковорода [308, 309], І. Франко [353, 354], Д. Чижевський [385], П. Юркевич [397].

Отже, новітня теорія економічних знань характеризує кількісні та якісні параметри світової системи соціально-економічних координат, визначає напрями, принципи та механізми їх перетворень. Але при аналізі досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних науковців було з'ясовано, що особливої уваги потребують дослідження субстанціональних засад соціально-економічного процесу та механізму функціонування дискурсивних практик як способу знакового закріплення соціокультурних смислів економічних знань, а також теоретико-методологічних засад і принципів формування адекватної соціально-економічної парадигми для країн, що з різних причин не встигають за динамікою глобальних процесів і не зможуть

не тільки не одержати дивідендів у результаті сучасних перетворень, а й опиняться на узбіччі цивілізаційних процесів.

Необхідність поглиблення наукової розробки зазначених проблем з урахуванням специфіки системних трансформацій вітчизняного соціально-економічного простору на фоні переходу до постіндустріальної фази розвитку світової спільноти зумовила вибір теми, визначила мету і завдання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №5 від 22 грудня 2006 р.), також виконувалася як складова частина Перспективного плану науково-дослідної роботи 2012-2020 р.р. Вінницького кооперативного інституту коледжу економіки і права за темою «Нові методи і технології вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін» (затверджено рішенням Вченої ради Вінницького кооперативного інституту (протокол №7 від 22 лютого 2012 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №6 від 30 січня 2014).

Метою даного дослідження є розробка та обґрунтування цілісної соціально-філософської концепції мовної реальності сучасної архітектоніки економічного знання у дискурсі становлення глобалізованого світу.

Для досягнення поставленої мети сформульовані такі **завдання:**

- здійснити ретроспективний аналіз змістовного наповнення категорії мовної реальності економічних знань;

- з’ясувати зміст мовної реальності як теоретичного конструкту «нової» онтології соціальності;
- обґрунтувати методологічну культуру взаємовиміру економіко-виробничої діяльності та мовного потенціалу як феномену комунікації;
- розкрити часовий вимір економічної реальності та структури мови;
- проаналізувати мовні та комунікативні засади соціально-економічного діалогу та когнітивної взаємодії економічних практик;
- виявити соціальний феномен формування вартості як зразка граматики сучасної економіки;
- дослідити мовно-культурний простір економіко-виробничої діяльності як сфери лінгвістичної праксеології;
- проаналізувати мовну реальність як спосіб інтерпретації економічного буття в українському інтелектуальному дискурсі;
- розкрити екзистенційні відносини символіко-економічних структур: предметного поля знаків і місце суб’єкта.

Об’єктом дисертаційного дослідження є мовна реальність економічних знань як багатовимірне уособлення соціальної дійсності.

Предметом дослідження є мовна природа архітектоніки економічних знань у дискурсі становлення глобалізованого світу.

Методологічна основа дослідження зумовлюється проблематикою поставлених завдань, об’єкта та предмета соціально-філософського аналізу, характером і джерелами отримання необхідної інформації, положенням про те, що мовно-категоріальна специфіка економічних знань займає унікальне становище між загальнофілософською методологією та спеціальними методами філологічних та економічних наук. Наш науковий аналіз має на меті продемонструвати процес розширення змісту та практичного застосування в теорії таких методологічних принципів як поліфонізм або гармонійне багатозвуччя ідей, діалогізм як створення смислового простору співіснування думок, когнітивний креатив мовних практик тощо.

Головними методами дисертаційної роботи є функціонально-інструментальний, герменевтичний, системно-структурний, а також теорія та метод дискурс-аналізу; застосування методів компаративного аналізу, аналітичного, діалектичного, історико-логічного і ретроспективного забезпечують аналіз взаємовідносин та зав'язків базових складових мовного виміру економічної реальності.

Метод системно-генетичний або синхронно-генетичний дозволяє проаналізувати мовні явища не у стані статики, а в динаміці, причому динаміка розуміється не як зміни мови у часі (стан діахронії), а як деривaційні переходи у синхронії; у граматиці цей метод набуває назви метода граматичної (синтаксичної) деривації.

За допомогою обраної методології в процесі вирішення поставлених завдань були отримані результати, що складають зміст **наукової новизни** даного дослідження і в сукупності репрезентують адекватний образ мовної реальності архітектоніки економічних знань в процесі глобалізаційних перетворень світового господарства в його основних вимірах і формах.

Зазначена концептуальна новизна конкретизується в наступних наукових положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

- проаналізовано специфіку механізму формування мовної реальності архітектоніки економічних знань як універсального засобу об'єктивізації індивідуальної свідомості та соціокультурної традиції в ситуації сучасних трансформаційних процесів у світовому господарстві, надається авторське визначення мовної реальності у значенні феномену постнекласичного дискурсу; доведено, що система понять та категорій створює архітектоніку способів конструювання буття, тому надання змістовної характеристики існуючої соціально-економічної реальності набуває тотожності процесу мовного конструювання;

- досліджено культуру взаємовпливу економіко-виробничої діяльності людини та мовного потенціалу, який створюється за рахунок акумуляції

знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх суспільного буття та економіко-виробничої діяльності; доведено, що у межах мови практичні знання набувають свою унікальну системність і когерентність, що в кінцевому рахунку обумовлює відносну самостійність її закономірностей, утворюючих можливість спілкування та взаєморозуміння між людьми;

- проаналізовано соціальний феномен формування вартості як зразка граматики сучасної економіки та з'ясовані можливості граматичного пояснення метафізичного характеру такої категорії як вартість; було досліджено єдиний процес входження речей в систему обміну та їх співвідношення на принципах рівності й аналогії, що в кінцевому рахунку надає можливість їх оцінити. Доведено, що вартість відповідає атрибутивній функції дієслова у загальній граматиці, коли констатація речення формує точку відліку мови; постійний процес обміну забезпечується постійним розчленуванням вартості певного об'єкту всіма іншими оцінюючими вартостями, але саме тут вартість починає виконувати функцію зчленування, яку загальна граматика визнає за всіма недієслівними складовими речення, що виконують функцію іменування;

отримали подальший розвиток положення про:

- дослідження безперервного процесу формування смислового простору архітектоніки економічного знання за методикою використання пізнавальних мовних практик; доведено, що мова є матеріальним носієм соціально-комунікативної взаємодії між людьми, тому фундаментальна типологія граматики та фундаментальна типологія суспільно-економічних відносин органічно ототожнюється між собою;

- розуміння того, що мова не віддзеркалює значення речей і процесів певної сфери діяльності, а розкриває їх зміст і надає значення у межах практичної діяльності виробничо-матеріального характеру. Обґрунтовується механізм генетичного вживання економіко-господарських понять на певній історичній території та процес формування семіотичного простору

соціально-економічної культури і процедури розпізнання її слів-знаків, завдяки яким вибудовується система розуміння економічного менталітету в українському інтелектуальному дискурсі;

- фундаментальна проблема співвідношення реального часу та мови, було досліджено принципові засади формування повної семантичної структури мови: безпосередня ознака – предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака, з урахуванням специфіки соціально-економічної діяльності людини;

- теорія грошової ціни, яка відповідає алогічному процесу в граматиці мови у вигляді аналізу коренів і мови дії та виконує функцію деривації або зміщення смислу; з'ясовано, що гроші, як й слова, повинні виконувати функцію означення: балансування цін уособлює собою процес балансування між грошовим металом та всіма видами багатства й за аналогією відповідає процесу риторичного зміщення до первинного значення словесних знаків;

- твердження про те, що у період постіндустріальної ери механічна частина основного капіталу поступово втрачає свою значущість у порівнянні з нематеріальною працею, а інтелект стає атрибутом живої праці, яка все більше набуває форми мовленнєвих дій, тому сучасний когнітивний капіталізм визначає характер існування живої праці як мовно-комунікаційної;

- аналіз екзистенційних відносини символіко-економічних структур у площині взаємодії предметного поля знаків та місця суб'єкту за допомогою семантики, яка забезпечує диференційовану модальність зазначеного відношення, структурність та рівні значень, моменти актуалізації означуваного та розміщує терміни вказаного відношення в конкретне соціально-економічне поле їх існування; доведено, що людина виступає як означуване та частково включається до моделей, які формують її відношення до навколишнього соціально-економічного буття, але у той самий час вона залишається й означуваним, тобто тим, від кого опосередковано залежить формування зазначених моделей;

удосконалено:

- соціально-епістемологічні принципи дискурсивної практики існування сучасної архітектоніки економічних знань як механізму співвідношення смислу та форми істини, а також способу семантичного рівня вияву економіко-господарського буття; доведено, що тільки економічні знання створюють можливості уречевлення енергії людей в результатах як безпосередньо виробничої, так і умовно-символічної економіко-господарської діяльності;

- розуміння когнітивної взаємодії економічних практик як особливого способу отримання, передачі та осмислення знання в процесі комунікації, яка формується на основі пізнавальної діяльності людини в системі соціально-економічних відносин, практична діяльність якої визначається специфічним впливом національних ідеї, цінностей та історично сформованим господарським досвідом.

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що дослідження дозволяє осмислювати цілісне уявлення мовної реальності сучасної архітектоніки економічних знань в процесі глобалізаційних перетворень світового господарства в його основних вимірах і формах. Матеріали і висновки дослідження можуть бути використані при підготовці лекційних курсів з філософії, мовознавства, економічної теорії, політології, філософії мови, а також у розробці державних соціально-економічних програм розвитку, створення теоретико-методологічних засад для формування ефективних стратегій поступу та прогнозування гуманітарних перетворень в сучасному українському суспільстві.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи. Основні положення й висновки дисертації розроблені автором особисто й знайшли відображення в його наукових публікаціях.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, практичні висновки та рекомендації, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також на низці

міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарів різного рівня: IV Всеукраїнська науково-методична конференція «Шляхи підвищення ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі» (м. Вінниця, 2013); II Всеукраїнська науково-практична конференція (присвячена Всесвітньому дню філософії) «Філософські проблеми сучасності» (м. Херсон, 2014); IV Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 2014); Всеукраїнський «круглий стіл» : антропологічний та соціокультурний виміри глобалізованого світу (м. Київ, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософія, суспільство, освіта: виклики сучасності» (м. Київ, 2014); VII Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу та практичних працівників галузей народного господарства «Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку в кризових умовах» (м. Вінниця, 2014); Міжнародна конференція «Духовна поліфонія Європи» (м. Ольштин (Польща), 2014); Звітна науково-практична конференція викладачів, аспірантів та докторантів Інституту магістратури, аспірантури та докторантури (м. Київ, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти» (м. Чернігів, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Імперативи поступу України в умовах цивілізаційних викликів сучасного світу» (м. Київ, 2015); I Міжнародна науково-практична конференція «UKRAINE – EU. MODERN TECHNOLOGY, BUSINESS AND LAW» (Kosice, Slovakia, 2015).

Публікації. Основні положення, ідеї та висновки дисертаційної роботи оприлюднені в 14 одноосібних публікаціях, з них - 4 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України з філософських наук, 1 - у закордонному науковому виданні, 4 – статті в інших наукових виданнях, 5 – тези доповідей на конференціях.

Структура дисертації зумовлена специфікою її предмета та логікою розкриття теми, а також метою та головними завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел (427 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 209 сторінок, із них 175 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ АРХІТЕКТОНІКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ

1.1. Ретроспективний аналіз змістовного наповнення категорії мовної реальності економічних знань

Перший розділ нашого дисертаційного дослідження ми присвячуємо аналізу процесу формування та смислового наповнення базових концептів сучасної архітектоніки соціально-економічних знань в їх історико-логічному розвитку та системній взаємодії зі способами і формами пізнавальних мовних практик. Зрозуміло, що саме у давньогрецьких філософствуваннях Сократа, Платона й Аристотеля зафіксовані багатоваріантні інтерпретації поняття реальності в онтологічних побудовах, які представлені таким поняттям як «річ». Платон і Аристотель стверджували дискретний характер категорій завдяки тому, що світ поділяється на не перехрещуванні класи предметів у той час як категорії мають визначені межі, але розпочинаючи дослідницькі міркування з лінгво-семантичного аналізу поняття «мовна реальність» у сфері наукового пізнання, ми повинні підкреслити його поліваріативний характер у процесі історичного суспільного поступу.

Поняття реальності зазнало суттєвих історичних трансформацій у процесі становлення сучасного структурно-наукового значення. Як відомо саме поняття «реальність» фіксується у літературних джерелах наприкінці XIII – початку XIV ст. Іоанном Дунсом Скоттом, перекладається й означає відповідно до латинського слова realitas - «річь». На початку свого використання поняття «res» виконувало функцію синоніма таких важливих категорій схоластичного дискурсу як дійсність, першооснова, причина тощо, але з часом Д. Скот зауважує про те, що кожна річь відкриває себе тільки у множині формально відмінних одна від одної реальності. Він пише: «quarum haec formaliter non est illa» [310, с. 436-437], тобто одна з яких формально не є іншою. Він пропонує таки варіанти неоднакових реальностей, наприклад, існують «formaliter entitas singularitatis» (формально сутності одиничності) та «entitas naturae formaliter» (формально сутності природи); «realitas unde accipitur genus» (реальність з якої бере свій початок рід) та «realitas unde accipitur differentia» (реальність яка започатковує видові відмінності), але вони «semher in todem (sive in parte sive in toto) sunt realitates eiusdem rei,

formaliter distinctae» (завжди суть реальності однієї й тієї ж речі тільки формально відмінні одна від одної) [310, с. 437-438].

У такий відомій роботі як Questiones subtilissime in metaphsicam Aristotelis Дунс Скот продовжує аналізувати зазначені поняття як «realitas tota relatsonis» (реальності всіх відносин), так і гіпотетичний варіант «modus realitas omnium» (модусу цільної реальності або всезагальної реальності), як бачимо «non tanta realitas est in illa unitate sicut in unitate numerali…» (не така сутність в ній реальності єдності як в нумерічної єдності…) [413, с. 7. 13]. Як бачимо, головною функцією реальності є забезпечення водорозділу між тотожністю та розрізненням у реально схожому, тобто все реально сходне співпадає та розрізняється завдяки реальності, яка формально не є одним і тим самим.

Таким чином, можна зауважить, що поняття реальності вводилося Дунсом Скотом, у першу чергу, для того, щоб пояснити глибинні онтологічні зв'язки як у самих речах, так і між ними. Виявляючи зазначені онтологічні відносини за допомогою нового наповнення поняття реальності, теолог не закладає протиріччя в реалістичну парадигму, яка починала формуватися ще за часів Аристотеля, остаточно формуючи тим самим парадигму об'єктивності.

У період Нового часу продовжується процес формування вже не тільки уявлень про реальність як таку, а розгортається процес пізнання світу в його тісному зв'язку з логіко-лінгвістичним оформленням, причому формується критичне ставлення до некоректного застосування певних мовних форм. Класичним прикладом є міркування Ф. Бекона про «ідоли площі», коли в результаті порушення смислів термінів і слів у процесі мовної комунікації людей, пошук правильних відповідей стає неможливим. У свою чергу, Г. Лейбніц писав: «Якби не було знакових виразів, ми ніколи ні про що не мислили б і не розмірковували» [207, с. 406]. Т. Гоббс сприймає мову як знакову систему, яка визначає чуттєві образи-фантасми [102], а в теорії

абстракцій Д. Юма «слово» виконує сигнальну функцію у процесі конкретного чуттєвого представника певного загального поняття.

Отже, розглянуті мовні підходи зазначеної інтелектуальної діяльності вибудовують відмінні риси англомовної сучасної філософії у вигляді аналітичного направлення. У свою чергу, альтернативну позицію ідеям Платона та Аристотеля формує Л. Витгенштейн, який стверджував, що всі категорії відносні та мають дифузійний характер. Відповідно формується мережа таких зв'язків, які мають центр і периферію. Причому периферія сприяє наповненню змісту категорій новими смислами, а взаємне проникнення периферійних сфер декількох категорій також стає суттєвим фактором трансформації єдиного смислового поля.

Важливим фактором для розвитку методологічних засад економічних знань є повернення у XX ст. до герменевтичного підходу, який пов'язують з роботами М. Гайдеггера, тим самим починає вибудовуватися герменевтика буття, яку він ототожнював з розробкою фундаментальної онтології. Продовжує розвиток герменевтичного методу Х. Гадамер у своїй праці «Істина і метод» [93]. Він визначає його основні положення, виходячи з того, що людина оперує смислами процес розуміння здійснюється в герметичному колі, тобто відбувається взаємний перехід від цілого до частини і навпаки, герменевтичне коло виключає наявність початку. Мета герменевтики полягає у тому, щоб завдяки концентричним колам розширяти єдність засвоєного смислу. Для нашого дослідження важливим є положення про те, що «зрозуміти» означає зрозуміти саму діяльність, а за розумінням справи з'являється й розуміння думки іншого: «Мова йде про те, що кожна порція отриманого знання має бути одразу застосована. Немає розуміння без застосування знання» [93, с. 382].

Отже, розуміння й є дією та нарощуванням герменевтичного досвіду в діалектичній формі питань і відповідей, фактично, це практика реконструкції сутності справи в мові. Економічні знання не можуть існувати без постійного практичного підтвердження, для формування гармонії нашого життєвого

досвіду повинна відбуватися процедура аплікації знання. Крім того, необхідним є діалог між людьми та вимога точних мовних форм.

Другою важливою складовою для зазначеного теоретико-методологічного процесу стає розвиток міждисциплінарного зв'язку економічної теорії та семіотики. Першим сучасним вченим який перетворює семіотику в структуровану науку був С. Пірс, головною його метою якого було створення такої дисципліни яка б гармонічно поєднувала між собою всю систему наук. Він вводить поняття «актора» як суб'єкта семіозиса, що забезпечує функціонування знаків та саме у такий якості він діє. Справа полягає у тому, що будь-який знак завжди є результатом дії актора, він створює семіотичні відношення, протилежними полюсами якого є знак і його значення, причому вони ніколи не можуть мінятися місцями. Між семіотичними і реальними відношеннями існує певний простір який долається за рахунок операції інтерпретації.

Отже, за Пірсом для семіозису або процесу функціонування знаків характерним є трихотомія: чиста граматика, чиста логіка, чиста риторика [280, с. 48-49]. Перша включає виключно знакі, друга розглядає відношення знаків і об'єктів, а чиста риторика встановлює закони породження в інтелекті інтерпретатора одним знаком іншого, однією думкою наступну.

Продовжує семіотичні ідеї робота Ч.У. Морріса «Основи теорії законів», де головна увага приділялася трьом вимірам семіозиса: синтактика, семантика і прагматика, котрі вивчають відповідно відношення знаків один до одного, відношення знаків до їх об'єктів і відношення знаків до їх інтерпретаторів [250, с. 50]. Саме така термінологія була прийнята сучасною наукою. Відчуваючи суттєвий вплив американського прагматизму Морріс вводить прагматичні виміри семіотики, під якою він розуміє її практичну частину, але незрозумілою залишалася роль актора як інтерпретатора і всього того, що відноситься до прагматики. Необхідним стає введення цінностей-понять, тому прагматика уособлює собою знання у формі цінностей-понять, якщо розглядати цінності не в якості понять, то вони будуть виводитися за

межі концептуальності. Звертаючись до ідей сучасних дослідників необхідно звернути увагу на те, що аналіз цінностей сьогодні тісно пов'язаний з необхідністю їх визнання суспільством та визначення їх засобами досягнення цілей: «Справа полягає в тому, що цілепокладання є змістовною основою практики, воно допомагає людині формувати цілі як варіант суб'єктивного й ідеального образу бажаного та втілювати їх в об'єктивно-реальному результаті діяльності…Отже, цінності і цілі в системі економічного знання - це, насамперед, структура тих значень людських навичок, умінь та економічних подій, яка надає смисл суспільному досвіду та знанням, вказує орієнтири, зразки, норми, що визначають спрямованість культури господарського процесу. Вони виступають як символи та ідеї, що виражають і зумовлюють орієнтацію людей у сфері економічних відносин, у межах якої практичні дії виробничо-матеріального характеру, знаряддя та засоби праці, виготовлені продукти набувають сенс, розуміються і витлумачуються людьми. Завдяки такому механізму однакові «об'єктивні» знання та речі, що постійно з'являються в реальному досвіді людини протягом життя, у системі різних цінностей набувають не співпадаючий смисл» [97, с. 99-100].

Отже, аналіз базових конструктів семіотики дозволяє визначитися відносно таких її концептів як структура, система, модель, код, а завдяки цьому можемо стверджувати, що системний і структурно-функціональний аналіз, які є базовими методологічними засобами економічної науки, існують тільки в межах семіотики. Крім того, Морріс вважає, що «слово «істина» як воно завжди використовується – це семіотичний термін, який неможна вживати з точки зору певного одного виміру, інакше воно повинно бути експліцитно обговорено» [250, с. 80], - тому концепт істини ми не можемо співвідносити тільки з семантикою. Він вважав, погоджуючись тут з позиціями Джеймса, Пірса і Дьюї, що свого повного значення концепт істини досягає тільки в прагматиці. Як бачимо, визначаючи три виміри семіотики, відповідно визначаються й три види істини: синтаксична, семантична та концепція прагматичної істини.

У стандартній концепції класичної науки вважалося, що факти створюють емпіричний базис, який незалежно від теорії може виносити їй об'єктивний вирок. Такий підхід критично аналізується у роботах К. Хюбнера, в результаті він доводить те, що факти науки завжди теоретично навантажені та не є незалежними від теоретичних знань. Відповідно, ситуація невідповідності фактів теорії не є беззаперечною засадою для того, щоб її відкинути. Зазначені методологічні підходи сьогодні широко відомі, але в середині XX ст. вони мали дискусійний характер у науковому середовищі. Мова йде про те, що емпіричні істини формуються завдяки складній організаційній системі, яка включає в себе не тільки теоретично вже доведені закони, категорії, ідеї, а й враховується соціально-історичний контекст і соціокультурні умови певної епохи. Саме врахування всіх зазначених складових визначає стратегії формування наукових теорій.

Отже, історичний підхід відкриває нове поле проблем, він представляє систему наукового знання у постійному історичному розвитку, на яку постійно здійснюється вплив соціальних факторів. Система знань розвивається гармонійно до тих пір, доки характеристики реальності, які представлені у науковій картині світу, відповідають особливостям досліджуваних об'єктів, а ті методи, які використовуються для цього відносяться до норм наукового пізнання, але до орбіти наукових досліджень постійно втягуються принципово нові об'єкти, що й призводить до утворення парадоксальних ситуацій [380, с. 16-17].

К. Хюбнер визначає спадковість своїх ідей стосовно кантівських апріорій, але зауважує про те, що апріорні припущення як умови наукового пізнання мають історично мінливий характер і залежать від впливу соціокультурного контексту. Так само А. Ейнштейн вважав, що теорії не можуть бути виведені з досвіду, вони створюються як би зверху по відношенню до досвіду. Принципи теорії як би навіюються досвідом, але вони не є індуктивним узагальненням досвідних фактів, тому й реальність складається із субстанцій, властивості яких не залежать від відносин між

окремими субстанціями (Аристотель і Декарт). У той час як Бор уособлює реальність як відносини між субстанціями, а зміни розкривають певний внутрішнє присутній даній реальності стан, фактично, зміни – це те, що констатує реальність (Кьеркегор і Джеймс).

Отже, за Ейнштейном, субстанції визначають відносини, а за Бором, субстанції визначаються відносинами. Протягом такої довготривалої дискусії жоден з них не зміг довести однозначно свій підхід, або спростувати один одного, але з'ясувалося, що «факти» для кожного з них мають різний смисл та проявляють себе по різному.

Оригінальна наукова позиція була запропонована О. Розенштоком-Хюссі, він вважав, що об'єктивний метод Декарта підходить тільки для природничих наук, а не для суспільних. Для суспільних наук адекватним методом є ті паростки, які заключенні в живих формах людської мови. Такий «граматичний метод» на відміну від декартова метода насправді є універсальним, тобто він прикладається до всієї реальності, у той час як картезіанський стає лише одним з чотирьох елементів, які складають «граматичний» метод. Він робить між 1920 та 1963 роком спробу застосування мовленнєвого методу до історії, соціології, психології та теології. Фактично, ним запропонована життєздатна інтерпретація будь-якого людського досвіду. З його точки зору, людина є живим природним створінням, яке здатне піднятися над природою завдяки мові.

Він показує, що людство було сформоване чотирма типами мови. Мова плем'я відправляє людину до його предків, до того, що було ц давнину. Храмова мова (наприклад Древній Єгипет) направляє людину до зірок, до світу якій існує поза ним. Мова філософії та літератури древніх греків зосереджує людину на його внутрішньому «Я», а вже мова народу Ізраїлю завдяки пророцтвам обертала людину до його майбутнього. У результаті з моментом розповсюдження християнства зазначені чотири древні модуси мови були об'єднані в єдине ціле. Людина перестає бути обмеженою однією з визначених мовних типів і мала можливість обирати будь-яку з речових

форм. Було відкрито ритм, який поступово починає формувати свою відповідь реальності, яка вперше вже виступає у формі імперативу.

У своїх творах О. Розеншток-Хюссі демонструє, як людина відкриває себе самого завдяки мові та як можна аналізувати суспільні інституції за допомогою граматичного методу. Він показує як людина розкриває себе в чотирьох аспектах: 1) людина сприймає імперативи мови, які вона чує зверненими до нього як «Ти», тут запрошення до свого здійснення свого майбутнього; 2) Відповідаючи на запит, людина відкриває своє «Я», як внутрішню єдність своєї особистості; 3) завдяки такий творчий самореалізації та реалізація своєї єдності з людським родом виникає мовна форма «Ми»; 4) стадія коли людина сприймається членом певної професійної групи, має своє ім'я і т. д., тоді виникає категорія «Він».

Отже, чотири орієнтації до дійсності по відношенню майбутнього, минулого, до внутрішнього та зовнішнього світу в просторі у сукупності створюють «Хрест дійсності». У такому вигляді граматичний метод можна охарактеризувати як хрестообразно-фундаментальний, так як він інтерпретує дійсність у вигляді хреста, саме мова створює внутрішній та зовнішній простір (Я та Він), як вона створює час, що спрямоване назад, а також час, який спрямований вперед (Ми та Ти). Крім того, Розеншток-Хюссі пробує довести думку про те, що уявлення церкви про Святого Духа сьогодні можна назвати «мовою людського роду». Божественність людини проявляється у його здатності говорити та слухати, а Бог – це не зверхприродна істота, а «сила, яка змушує людину говорити». «Говорити – означає знаходитися у центрі хреста реальності» [299, с. 55].

У процесі суспільно-історичного поступу поняття «мовної реальності» зазнає суттєвих лінгво-семантичних трансформацій, а ситуація постмодерністського контексту підкреслює неможливість артикуляції самої реальності, замінюючи її гіперреальністю як можливість симулювання реального. Зазначена прагматика мови, наприклад, у творах К.-О. Апеля і Ю. Габермаса, досліджується як сфера різноманітних мовних комунікацій та

лінгвістичних практик, Ж.-Ф. Ліотар анонсує мультиверсум «мовних агоністик», Л. Вітгенштейн пропонує спонтанне різоматичне розростання «мовних ігор», П. Рікер відкрите сімейство різнорідних герменевтик тощо.

Значення мовного потенціалу досягає наукової стадії завдяки дослідженням Ф. де Соссюра, саме він пояснюючи смисл концепту значимості мовного знаку посилається на товарно-грошові відносини: як товар наділений цінністю, так і знак у складі речення має значимість. Соссюр так характеризує базовий лінгвістичний конструкт: «Мовний знак зв'язує не річ та її поняття, а поняття та акустичний образ» [317, с. 99]. Його метою було з'ясувати спосіб функціонування мовних знаків. Він розрізняє значення та значимість мовного знаку. Відношення значення зв'язує акустичний образ і поняття, а саме поняття є значення акустичного образу. Відношення значимості зв'язує один з одним мовні знаки: «Мова є нічим іншим, як система чистих значимостей» [317, с. 144]. Значимість одного знаку залежить від наявності інших знаків та їх однорідністю у межах структури речення. Можемо стверджувати, що значимість знаку відносна і визначається соціальним колективом слів мови. Значимість лінгвістичного знаку - це його мовна цінність [317, с. 148; 156].

Ідеї Ф. де Соссюра продовжує розвивати Г. Гійом, стверджуючи про те, що мова і мовлення співвідносяться як потенція і реакція, у той час як потенція мови виступає у вигляді її віртуальності. Фактично, ідея віртуальності мови надалі створювала умови розуміння та використання теорії мовних ігор, розвиток якої в рамках лінгвопрагматики здійснює Л. Вітгенштейн. Розуміючи прагматичні вимоги соціально-економічної теорії, він сформулював одну з базових тез своєї філософії стосовно того, що значенням слова й є процес його використання. Надалі Дж. Остін розвиває концепцію речових актів, максимально розрізняючи семантику та прагматику, причому мовний акт стає прагматичним тільки тоді, коли включає в себе ціннісні установки та відповідні цілі досягнення.

Дж. Серл продовжує розвивати ідеї Дж. Остіна та виходить за межі лінгвістичної характеристики мовних актів. Метою його дослідження стають лінгвістичні пояснення та узагальнення отриманих у результаті лінгвістичної характеристики фактів. Він вважає, що між мовним актом і аналізом мовного акту, з одного боку, та значенням речення, виказаного у мовному акті, - з іншого, різниці немає. Відмінність спостерігається між ствердним, питальним та іншими мовними актами, тими, котрі виражають пораду, прогнозування тощо [422]. Як бачимо, саме прагматичний, а не семантичний аспект мови визначає його специфіку, виділяючи при цьому побутову мову зі всієї сукупності мовних ігор, тут Серл розвиває вітгенштейнівський підхід про мову як варіанті соціальної діяльності, відповідно правилу.

Другою важливою ідеєю Дж. Серла є поділ правил мовних актів на дві групи: конститутивні та регулятивні. Зазначені правила виконують функцію імперативів і забезпечують таксономію використання мови. Далі звертаючись до теорії «універсальної прагматики» Хабермаса, а саме до категорії «розуміння» як способу корегування словесних смислів суб'єктів комунікації та як умова консенсусу, що вимагає правильного застосування мови, а мовні правила розглядаються як конститутивні для мови взагалі, підтверджуючи вітгенштейнівське «слідування правилу». «Якщо ми говоримо про реальність, ці правила характеризують внутрішню (неформальну) логіку мови, або логічні відношення між основними словами звичайної мови, та мають назву «умови описання» [414, с. 52], - цей вислів належить І. Ізраелю, який робить спробу об'єднати теорії природної мови та формулює правила застосування мови, які відповідно до теорії Вігенштейна й створюють його дійсну природу. Можемо запропонувати його головні положення, що до визначення поняття мови: 1) мова вимагає наявності суб'єкту мовлення, тобто певну позамовну реальність, а сама мова стає формою життя в цієї реальності; 2) мовні акти завжди відбуваються в конкретній ситуації, яка безпосередньо пов'язана з життєвим світом; 3) мовні акти мають особливість повторюватися аналогічним образом, так як

співрозмовники взаємодіють між собою, виходячи з цього ми можемо фіксувати наявність інституалізованої системи мовних правил; 4) необхідність мінімальних умов комунікації – спосібність співрозмовників розрізняти протилежні та непротилежні повідомлення [414].

Отже, можемо зробити висновок про те, що складовими ознаками мови є суб'єкти мовлення, конкретні життєві ситуації, фіксовані знаки та визначені правила, а сама мова є знаковою діяльністю певного суб'єкта в конкретній життєвій ситуації, а також щоб бути зрозумілою та виключити протиріччя має підпорядковуватися системі інституціолізованих і логічних правил. У даному випадку випадає момент поділу мови на природну й штучну, тут стає необхідною умовою спеціальний аналіз та інтерпретація зазначених положень до звичайної мови, фактично, це є звернення до лінгвістичних теорій природної мови.

Наш дослідницький інтерес у цьому напрямку був пов'язаний з роботою таких лінгвістів як Ханнапель Меленк, а основою стає запропонована ними комунікативна модель мови, яка складається з інтенції, гіпотези стосовно співрозмовника, ситуація, мовна стратегія, що поєднує вирази, розуміння і наступний дискурс [412]. Така модель тісно пов'язана зі сприйняттям процедури інтерпретації, яка враховує засвоєння суспільних норм, цінностей, досвід спілкування тощо. Відповідно, виникає питання встановлення істинності інтерпретації, вона може бути здійснена двома шляхами як особистісно, так і колективно. Суб'єкт комунікації самостійно може визначати істинність/хибність своєї інтерпретації, а у випадку сумнівів апелювати до соціального критерію: «Соціально сформовані факти життя в суспільстві, котрі знає кожний активний і достойний довіри член суспільства, формують загальну сфери побутових біографій» [406, с. 189], - тобто інтерпретації завжди повинні мати певний єдиний базис, який враховує значення слів, норм поведінки тощо.

Отже, для економічних знань важливе значення має не стільки синтаксис, або семантика, а саме прагматика, вона надає лінгвістиці гуманітарний вимір.

Некласичний період в науці не визнає реальність як таку, вона уособлює собою певну мережу взаємовідносин різних частин єдиного цілого, наприклад, Р. Декарт поєднує між собою дві реальності, означаючи їх як res cogitas і res extensa, тобто вона ділиться на мислячу та протяжну складову. Тим самим, починаючи з ідей Декарта та до праць І. Канта включно, формувалась парадигма суб'єктивності, але принцип репрезентації, котрий тривалий час домінував у класичній філософії, втрачає своє значення та організуючу силу, наслідком чого стає стирання кордонів між реальністю та її відображеннями. Класична теорія репрезентації ґрунтувалася на ідеях Ф. де Соссюра, котрий, розглядаючи мову «в собі та для себе», встановив, що мова утворює систему, оскільки складається з формальних елементів, які поєднуються в певні комбінації відповідно до вимог структури.

Структура представляє собою такі типи відношень, які складають основу для поєднання одиниць певного рівня. Завдяки системно-структурному підходу суттєво спрощується питання про кореляцію плану вираження та плану змісту у мові, а відношення між ними визначається як асоціація означуваного та означаючого. Останні, на думку Ф. де Соссюра, подібні до двох сторін одного аркуша паперу, а тому не можна розрізати одну з них, не розрізавши при цьому іншої. Зазначена ситуація спростовується представниками постсучасної французькою філософією.

Особливо очевидним таке заперечення є у філософських побудовах Ж. Бодрійяра, для котрого взагалі не існує реальності, відображуваної знаками. Він вважає, що відображали реальність (і то дуже давно, до настання епохи Відродження) символи, оскільки вони були включені у символічний обмін. Знаки ж здатні лише відкидати тінь на реальність, перетворюючи її на симуляційну модель, тобто на симулякр. Тому зворотний бік знаку не може бути прихованим змістом лицьового, бо досить знакам

повернутися до реальності зворотним боком – і опозиція знаку та реальності втрачає сенс. Такі аргументи приводять Ж. Бодрійяра до висновку про те, що сама реальність є лише «процесію симулякрів». Крім того, він один з перших поєднує семіологію з політичною економією: «знак пробує уявити самого себе у тій самий очевидності смислового значення, з якою товар пропонується в «природній» очевидності своєї вартості. Тому що це «найбільш прості» та найбільш втаємничені речі в світі. Те що стосується семіології, то вона, уподібнюючись політичній економії, лише описує їх циркуляцію та структурне функціонування. У попередньому дослідженні ми побачили, що абстракція системи мінової вартості підтримується лише ефектом конкретної реальності та об'єктивною доцільністю споживчої вартості та потреб. Така стратегічна логіка товару, що відводить другому терміну роль сателіта й алібі першого. Такі самі справи з логікою та стратегією знаку. Ця гіпотеза підриває «наукові постулати» семіо-лінгвістики і, вчасності, постулат свободи знаку, заданому Соссюром і виправленому Бенвеністом» [62, с. 85].

Отже, закінчується вже не тільки історія, а й сама реальність, вона стає гіперреальністю симулякрів. У. Еко визначає головною характеристикою гіперреальності те, що саме такою й має бути справжня реальність: «Говорити про мову не означає відпрацьовувати поясняючи структури або додавати правила речі до певних конкретних культурних ситуацій. Це означає надати вихід всієї її конотативній могутності, перетворюючи мову в акт творчості з тим, щоб у тому говорінні можливо було б почути поклик буття» [394, с. 31]. Сучасний постмодерністський підхід зосереджується на мові, тексті та дискурсі. Наслідком цього стало усвідомлення того, що мова значно більш серйозний суперник, який має столітні традиції існування та він не може бути знищеним.

Проблема континууму категоріального апарату в архітектоніці сучасної науки є питанням не тільки про сутнісні поняття реальності як такої, а, в першу чергу, це вирішення проблеми тексту та інтертекстуальності,

нарративної мовної референції знання тощо. Звертаючись до думки Дерріда про те, що система категорій є системою способів конструювання буття, спроба надати змістовної характеристики існування реальності стає тотожною процесу мовного конструювання.

Сучасний постмодерністський контекст, наприклад, засвідчує неможливість артикуляції реальності як такої, пропонуючи на її місце «гіперреальність» як віртуальний результат симулювання реального. «У різних мислителів така прагматика мови розуміється по-різному: в Гайдеггера – як обитель лінгвістичних практик; в Апеля і Габермаса – як сфера всіляких мовних комунікацій; у Вітгенштейна – як різома «мовних ігор», яка спонтанно розростається; в Ліотара – як мультиверсум «мовних агоністик»; у Рорті - як павутиння лінгвістичних переописів світу в термінах різноманітних «фінітних мовників»; у Рікера – як відкрите сімейство різних герменевтик…» [214, с. 20], - стає зрозуміло, що можна продовжувати перелік зазначених підходів. Але можемо стверджувати, що міркування про смислове наповнення зазначених категорій проходить через всю історію філософської думки.

Важлива проблематика коеволюції мови та суспільства, соціальна детермінованість мови досліджується Дільтеєм В., Гумбольдтом В., Мейо А. та багатьма іншими, причому наголошується на тому, що мовленнєва діяльність включає в себе дві взаємозалежні складові: індивідуальну та соціальну, а питання лінгвістичної відносності, коли структура мови визначає мислення та спосіб пізнання реальності, було представлено в концепції Сепіра – Уорфа. Філософію граматики було представлено в праці Есперсена О., своє дослідження він вибудовує на матеріалі великої кількості різнорідних по структурі мов, розглядається ряд основних проблем загального мовознавства, головним чином взаємовідношення логічних і граматичних категорій, але починається робота з такого вислову: «Сутністю мови є людська діяльність - діяльність одного індивіда, яка спрямована на передачу його думок іншому індивіду, і діяльність цього іншого, направлена

на розуміння думок першого. Якщо ми хочемо зрозуміти природу мови і, окремо, ту його область, котра вивчається граматикою, ми не повинні упускати з виду згаданих двох людей – утворюючого і сприймаючого мову» [142, с. 15-16].

Логіка історіографічного аналізу надає підстави вважати, що плюралістичний характер методологічних підходів в системі сучасних наукових знання зберігається, продовжується дискусія про взаємовплив мови та соціуму, спостерігається поступова зміна лінгвістичних кодів як перехід від однієї епістемологічної групи до іншої, актуалізується проблематика перекладу інформаційних джерел різних історичних періодів з однієї мови на іншу тощо, також відкритими темами для обговорення залишається аналіз сфери соціально-економічних знань через призму дослідження мовних пізнавальних структур і граматики.

Аналіз ідейного руху досліджень потенціалу мовного підходу свідчить про безмежний креативний потенціал у відношенні феномену смислоутворення в системі соціально-економічного знання, він стає предметом уваги таких сучасних вітчизняних науковців як В. Андрущенко, Н. Ашиток, Е. Герасимової, А. Гижи, В. Горського, Л. Дротянко, С. Кримського, С. Куцепал, В. Лук'янеця, В. Ляха, Н. Мальованої, М. Мамардашвілі, Р. Олексенко, Б. Парахонського, М. Поповича, З. Самчука, В. Табачковського, О. Хоми, Л. Червоної тощо. Зазначені автори досліджують процес входження наукового дискурсу в якісно новий стан, що безпосередньо впливає на сучасне оновлення методологічної культури дослідження соціально-економічної сфери життя людини та появу нових типів спілкування та форм комунікації, але практично не існує спеціальних розробок присвячених проблемі пізнавальних мовних практик соціально-економічної сфери життя.

Можемо стверджувати, що процес формування категоріального апарату економічних знань не визначається однозначно визначеною структурою, основні економічні терміни набувають полісемантичного

характеру, причому особливо це проявляється у період переходу від однієї наукової парадигми до іншої. У такий спосіб процедура перевантаження змісту економічних термінів або їх коректування відповідно до вимог сучасних глобальних змін відбувається на принципі протиставлення їх семантичному ряду, що історично формувався у текстах попередніх наукових систем у формі певного семіотичного стилю тієї або іншої епохи: «Економічна наука, на відміну від синтаксичних та семантичних наук, відноситься до прагматичних дисциплін, до речі, до них відносяться і всі суспільні науки. Головною їх відмінністю є те, що вони мають справу не з причинною детермінацією в рамках часових модусів, а з ціннісно-цільовими мотиваціями вчинків людей, тобто стосовно прагматичних наук треба шукати інший критерій істинності. Саме критерій істини має забезпечувати вдосконалення науково-теоретичної послідовності» [97, с. 30].

Таким чином, регенерована картина світу, перетворюється на таку проблему, рішення якого вимагає трансформацію вихідних онтологічних принципів, а рушійною силою розвитку наукових систем є прагнення звільнитися від протирічь та нестабільності, досягнення гармонійного поєднання всіх складових. Техногенна цівілізація на відміну від традиційного суспільства суттєво прискорює темпи соціального розвитку, видів діяльності, їх засоби стають більш динамічними, а традиції постійно модернізуються, інновації, творчість виступають пріоритетними цінностями. Головними факторами соціальних змін стає розвиток техніки та технологій, вони призводять до оновлення предметного середовища, у який проходить життєдіяльність людини. Все це впливає на процес змін у соціальних зв’язках, появою нових соціальних відносин, нових типів спілкування та форм комунікації. У ситуації Постмодерну реальність як така закінчує своє існування, а з точки зору Ж. Бодрійяра вона стає гіперреальністю симулякрів, тому наступні два підрозділи присвячені дослідженню мовної реальності у сфері соціально-економічного знання з точки зору феномену постнекласичного дискурсу.

1.2. Мовна реальність як теоретичний конструкт «нової» онтології соціальності

Мовна реальність уособлює собою сучасну парадигму неоекономічних знань та створює необхідний контекст дослідження світової системи соціально-господарських координат сучасної економіки. Невизначеність субстанціональних основ економіко-господарського процесу надає актуальності аналізу континууму категоріального апарату неоекономіки та процесу формування сучасних понять соціально-економічної сфери знання за допомогою пізнавальних мовних практик. Необхідними стають спроби дослідити специфіку механізму формування мовної реальності економічного знання як універсального засобу об'єктивізації індивідуальної свідомості та соціокультурної традиції в ситуації сучасних трансформаційних процесів у світовому господарстві, а це, у свою чергу, стає важливою теоретичною складовою «нової» онтології соціальності. Звертаючись до різних визначень мови, ми зупиняємось на мові як досвіду світу, за виразом Гадамера, тим самим переходячи з рівня речення та їх сукупності в тексті на рівень цілісного підходу до людини яка пізнає світ, тут мова набуває культурноісторичного контексту та уособлює собою «горизонт онтології». У такому випадку досвід герменевтики, її онтологічний мовний поворот, наділяється більшим значенням у процесі пізнання: «Основними рисами лінгвістичного повороту є відмова від гносіологічної та психологічноїпроблематики, критика поняття суб'єкту, звернення до дослідження смислу і значення, заміна поняття істинсті поняттям осмислення, прагненням розглядати мову як максимальну онтологічну основу мислення та діяльності, релятивізм та історицизм» [287, с. 418].

Сучасна некласична філософія визначає онтологію як інтерпретацію способів буття з нефіксованим статусом [287, с. 542], тому однім з онтологічних феноменів у XIX – XX ст. визначається мовний підхід, започаткований лінгвістичною концепцією Е. Бенвеніста, коли дійсність

виробляється знову при посередництві мови [41]. Надалі у філософських ідеях М. Гайдеггера остаточно було зафіксовано «онтологічний поворот», поступово завершився процес переходу від традиційного гносеологізму до різноманітних систем умовно названих «нової онтології», у межах якої буття набуває максимально суб'єктивного характеру: буття констатується як людське буття – От-Буття в якості чистої присутності.

Особливими рисами гайдеггеровської гри з мовою стає не гра слів, що пов'язує категорії між собою, а розгортання смислів у мові, життя в мові як у «будинку Буття». Звідси випливає важливий висновок сучасної філософії про те, що мова визначається як єдина тверда реальність. Вона є основою для пізнання, у той самий час виступає для дослідника як безпосередня даність, що опосередковано переводить життєвий досвід у наукову емпірику, враховуючи ідеологічний фактор у теоретичних побудовах. Зазначена ідея здобуває визнання завдяки розробкам аналітичного напряму в філософії та стає основою у дослідженні граней реального людського буття в екзистенціалізмі з його ірраціональним сприйняттям.

Всіх екзистенціалістів поєднує своєрідна онтологізація необ'єктивіруємого буття, прикладом такого підходу є полеміка К. Ясперса з ідеалізмом. Він вважає, що екзистенція є необ'єтивіруємая реальність яка є тотожною свободі: «Дійсність світу неможливо ігнорувати. Відчути суворість дійсності – єдиний шлях, котрий веде до себе. Бути дійсним у світі, навіть якщо поставленої мети досягти неможливо, залишається умовою особистого існування… Деградація сфери праці в дещо відносне як би вбиває бажання прикласти свою силу; але екзистенція людини в тому, щоб зуміти витримати таке отверезіння, не втрачаючи при цьому волі до діяльності» [401, с. 401], - такий підхід є дуже важливим для аналізу відносин всередині економічної сфери діяльності.

Продовження ідеї забезпечення єдності наукового знання програмною побудовою єдиного уніфікованого апарату наукової мови належить Віденському зібранню. Інтелектуальна цінність зазначеної програми

розкривається із формулюванням і практичним залученням принципу «верифікації», а спроба за рахунок «атомарних фактів» створити фундамент науки і методів аналізу меж мови науки як спроба редукції всієї філософії до філософії мови належить Б. Расселу та Л. Вітгенштейну. Саме такі спроби стають головною інтелектуальною силою, яка пізніше у роботах К.-О. Апеля отримує назву «лінгвістичного повороту» в філософії. Фактично, дотепер залишається відкритою проблематика поєднання логічного і лінгвістичного аналізу, так як залишається принципова розбіжність у розумінні предмету аналізу.

Відповідний аналіз онтологічної проблематики ми знаходимо в працях Куцепал С. В., розгорнуто представлено буття пізнання як складова нової онтології другої половини ХХ ст., де особлива увага звертається на феноменологічну онтологію Ж.-П. Сартра та онтологію смислу Ж. Дельоза: «Треба пам’ятати, що для філософа мислення, свідомість, пізнання становлять собою проекції віртуальної реальності, дають можливість світу культури, що є рухливою множиною «текстів», в яких губиться та розчиняється свідомість окремого індивіда та його діяльність, функціонувати в часі та просторі, бути «тут» та «зараз». Онтологія Ж. Дельоза оповита феноменологічним серпанком. Усі його розмисли спрямовані на критику метафізичних утворень класичної філософії, котра прагнула створити всезагальну картину світу, побудувати універсальні онтологічні моделі. Він намагається продемонструвати неспроможність будь-якої метафізичної онтології, користуючись при цьому методом феноменологічної редукції Е. Гуссерля. Ж. Дельоз поступово знищує предметні межі, … звичайно, наслідком такого методологічного підходу стає повне звільнення від обмеженості предметного світу» [197, с. 70-71], - зазначені положення є безперечним методологічним матеріалом для дослідження сфери економічного буття.

Отже, у перший половині ХХ ст. ми можемо спостерігати своєрідну логіку концептуального переходу від буденної мови до формалізованої, але

надалі з’ясувалась залежність реальних фактів від теоретичних засад, а висловлювань від контексту застосування, сьогодні такий дисциплінарний підхід отримує назву філософії науки. Перехід від штучних мов до природних мов завдяки «мовним іграм», включаючи при цьому всю культурну реальність, розкривається у філософському доробку Л. Вітгенштейна. У його «Філософських дослідженнях» доводиться гіпотеза про те, що всі соціальні хвороби відбуваються завдяки безсвідомому перемішуванні у поведінці індивідів «правил» різних ігор, така універсальність зазначених суттєво вплинула на розвиток методологічних засад у дослідженні соціально-економічних процесів: «нашим міркуванням необов’язково бути науковими. І нам не треба розвивати яку-небудь теорію. У наших міркуваннях неправомірне щось гіпотетичне. Нам треба відмовитися від пояснення і замінити його тільки описом. Причому цей опис набуває свого цільового призначення – здатність проясняти – у зв’язку з філософськими проблемами, вони вирішуються шляхом такого видивлянням в роботу нашої мови, котре дозволяє усвідомити його дії всупереч здатності витлумачувати їх перекручено. Проблеми вирішуються не набуванням нового досвіду, а шляхом упорядкування вже давно відомого. Філософія є боротьбою проти завороження нашого інтелекту засобами нашої мови» [426, с. 109].

Другим важливим моментом у дослідженні архітектоніки економічних знань є проблематика розуміння практичної діяльності. Такий підхід, як правило, аналізується в науковій літературі через співставлення ідей К. Маркса та Л. Вітгенштейна, що надає можливість аналізу концепції мовної діяльності. Марксистське вчення є розгорнутим систематичним вченням соціальної практики людей, багатьох аспектів пізнання та суспільного впливу на природу, але є декілька положень, що надають можливість синтезу двох зазначених вчень. Головними об’єднуючими ідеями є сприйняття «ідеального» як характеристики діяльності, а не суб’єктивної сфери, причому смисл людських дій вимагає аналізу всього соціального контексту, а людина

може існувати лише в суспільстві. Відповідно, знання є результатом взаємодії соціального суб'єкту та об'єкту, подальший розвиток концепції філософської діяльності підкреслив діалектичну логіку їх міркувань. Важливим висновком стає положення про те, що основні риси та цільові перспективи суспільної організації ідентифікуються як інтерпретації дій, які здійснюються у межах «форм життя». Визначаючи суспільне життя як вид практики, а не тільки як сукупність переконань людей, воно не може бути обмежено виключно герменевтичним підходом, а з точки зору сучасної англо-американської філософії погляди К. Маркса на практику входять до проблем дискусії «філософії дії».

Об'єктивна і суб'єктивна тенденції не включають інтерсуб'єктивне значення та формують дуалістичну концепцію свідомості, а з позиції дуалізму будь-які ідеї аналізуються в якості індивідуальної свідомості, а тому виключаються із форм колективної практики людей. Отже, якщо підходить до свідомості як однієї з характеристик діяльності, а к лінгвістичному значенню – як до характеристики певного соціального контексту, то може виникнути серйозна альтернатива дуалізму, з'являється унікальний соціологічний засіб для розуміння смислу людських дій та ідей. Подібне розуміння в принципі можливо лише у рамках конкретних систем соціальної практики … Ідеї та дії набувають адекватного пояснення у контексті їх сутнісних взаємовідносин з динамічними системами практики людських колективів [421, с. 181].

Продовжуючи аналізувати прагматичний підхід у межах нашого дослідження необхідно звернути увагу на сучасний аналітичний підхід Дж. Дьюї, Р. Рорті та К.-О. Апеля, ідеї яких заслуговують окремого уваги як спроби поєднання раціонального прагматизму з сучасною лінгвістичною філософською традицією. «Прагматизм – це вчення про те, що не існує жодних обмежень у дослідженні будь-чого, окрім комунікативних відносин – не існує глобального примусу, що випливають з природи об'єктів або з природи розуму, мови» [379, с. 485].

Таких представників структуралістського направлення як М. Фуко, К. Леві-Стросс, Р. Барт, Ж. Дерріда тощо, не задовольняла позиція гуманітарного неопозитивізму, вони спробували на основі структурної лінгвістики, включаючи ідеї Ф. де Соссюра, позбавитися суб'єктивістської методології. Своєрідний порівняльний аналіз між обміном мовленнєвими елементами та функціонуванням грошей першим надає Ф. де Соссюр. Головними властивостями грошей визначається здатність обмінюватися на реальні матеріальні блага та можливість грошової одиниці співвідноситися з іншими одиницями даної грошової системи, тобто вони забезпечують наявне співвідношення всіх елементів внутрішньої системи між собою. Відповідно, здатність грошової одиниці обмінюватися на реальні матеріальні блага є процесом, що аналогічний структурному виміру мови, а процес внутрішнього співвідношення елементів грошової системи схожий на функціональний розподіл у мові. Зазначені підходи відповідають періоду класичного пояснення лінгвістичного знаку, який підпорядковується ринковому закону вартості та спрямовує структурні операції мови у напрямку десигнатів. Саме сигніфікація класичного періоду досліджень у мові корелюється з механізмом вартості у матеріальному виробництві.

Вважається, що мова організована у відповідності зі структурами, які властиві висловлюванням людей в різних сферах суспільного життя, прикладом такої структури може бути і значення «економічного дискурсу». Вкладається в дане поняття особливий спосіб спілкування і розуміння навколишнього світу у вигляді такого його аспекту як економіко-господарський процес, що стає не тільки способом віддзеркалення структурних засад реального світу економіки у варіантах ідентичності та соціально-господарських взаємовідношеннях, а й відіграє активну роль в його створенні та застосуванні.

Методологічною основою тут можна використання стратегічного аналізу практики предметів Ж. Бодрійяра. Він вважає, що певний час дійсно можна розглядати предмети самих по собі, а їх суму в якості ознак соціальної

приналежності, але набагато важливіше розглядати їх як вибір, їх організацію та практику в якості основи глобальної структури оточення, котра у той самий час стає активною структурою поведінки. Така структура вже не буде прямо прив'язаною до більш-менш точно вказаному статусу, описаному раніше, вона буде аналізуватися як елемент соціальної тактики індивідів і груп, як живий елемент їх прагнень, котрий в більш великій структурі може як співпадати з іншими аспектами даної соціальної практики (професійній кар'єрі, виховання дітей, місце проживання, мережа відношень тощо), так і частково протидіяти їм. Виходить, що про предмети можна говорити лише в термінах, які відрізняються від означень самих предметів, в термінах соціальної логікі та соціальної стратегії. У той час, необхідно утримувати дослідження на його території, визначаючи, яке особливе положення займають предмети по відношенню до інших знакових систем і яке специфічне поле практик вони конституюють у загальній структурі соціальної поведінки [62, с. 7]. Можемо стверджувати, предмети, їх синтаксис, риторика спрямовуються до певних соціальних ціляй і соціальної логікі. Вони говорять не стільки про їх користувача та технічні практики, скільки про соціальні претензії, соціальну мобільність та інертність, про звикання до нової культури та занурення у стару, про стратифікації та соціальні класифікації. Кожний індивід і кожна група за допомогою предметів шукають своє місце в деякому порядку, пробуючи при цьому своїм особистим рухом порушити цей порядок. Отже, під знаком предметів, під печаткою приватної власності здійснюється постійний соціальний процес надання значення. А самі предмети, по ту сторону свого простого застосування, всюди і завжди є термінами та виразом цього соціального процесу означення.

Період формування сучасної соціально-економічної глобальної системи потребує перегляду, у першу чергу, суспільно-виробничих відношень та, відповідно, починає формуватися нова термінологія та своєрідний категоріальний апарат економічних знань. Така швидкоплинна

ситуація вимагає суттєвих змін всієї структури термінів, де залишаючись тією самою економічною категорією відбувається наповнення новим змістом таких понять як вартість, що уособлює собою принципи та ціннісні характеристики духовного життя суспільства загалом і кожного індивіда окремо, формуються нові підходи до розуміння «багатства» з урахуванням соціально-економічного смислу, відбувається змістовне наповнення таких сучасних категорій як праця, людський капітал, змінюється значення терміну самого виробництва. Зазначені зміни основних соціально-економічних категорій та нові смислові підходи самої неоекономіки закладають базові методологічні засади сучасного економічного дискурсу вієї світової структури господарства.

Звертаючись до правил класичного спосібу мислення створюється такий підхід до наукового економічного пізнання, що уособлює собою процес дослідження навколишнього об'єктивного світу виключно завдяки існуванню певних сутнісних закономірностей. Особливий вплив на науково «зрозумілу» ситуацію в системі теоретичного знання було завдано так званим «лінгвістичним переворотом», коли дослідницька увага почала звертатися на зміст і впливовість соціальних аспектів, використання метафоричних характеристик тощо у всій системі наукового знання, а це у свою чергу призвело до розмивання значень наукових категорій. Для економічної науки така ситуація мала величезне значення у зв'язку з тим, що якщо плюралістичний характер філософських вчень є їх природним станом, то науковий характер пізнання багатоваріантного теоретичного досвіду економічних відношень набуває неприйнятного на перший погляд релятивізму. У циклі гуманітарних наук дотепер немає однозначного розуміння сенсу «лінгвістичного повороту». Розуміючи науку як зібрання текстів, а вченого як їх виробника, економічну науку почали підштовхувати йти шляхом аналізу мови, тобто досліджуються риторичні, стильові та метафоричні особливості економічних текстів, причому такий процес іноді набуває більшого значення ніж аналіз сутності зазначених економічних

проблем. У такому випадку дослідниками економічної сфери формується потужна система теоретико-методологічних засобів аргументації своїх пропозицій, а пошук соціально-економічних закономірностей і принципів існування займають другорядні позиції.

На нашу думку, найбільш продуктивним вирішенням такої теоретико-методологічної ситуації в системі досліджень є пропозиція розуміння сучасних соціально-економічних складових не як однозначно визначених сутностей, а як перехрещення таких багатогранних процесів, що мають вигляд економічних дій та відношень, включаючи зовнішні та внутрішні процедури в мові. Як бачимо, формуються цілісні комунікативні структури зі своїм оточення, а фактично з'являється така система дискурсивних практик в який комунікація, створюючи соціально-економічний дискурс, водночас, продовжує своє існування тільки завдяки йому. «Нова раціональність – це комунікативний дискурс» [366, с. 110], - тобто предметність розуміння має долатися за допомогою дискурсу шляхом аргументованого діалогу. Аналіз такого методологічного підходу, безпосередньо у сфері економічних знань, потребує окремого дослідження, але з точки зору теоретичного засобу: «Науковий дискурс – це й певна мова науки, вироблена науковим співтовариством з метою пізнання певної сфери реальності, і певні правила користування цієї мови, які забезпечують породження, передачу й засвоєння знань у процесі комунікативного спілкування. Тому термін «дискурс» і «дискурсивна практика» можуть повноправно використовуватись як тотожні» [130, с. 26].

Таким чином, комунікація створюючи соціально-економічний дискурс, уособлює собою органічну єдність таких двох складових як потік уявлень подій у часі, а не їх уявлення у просторі, та як потік наративів, тобто ті самі дискурси про наративи.

Визнаючи засади такої єдності, можна визначати механізм соціально-економічних змін. З одного боку, як події у світі сутностей, які досліджуються комплексом сучасних наук, що мають свої конкретні

предмети, а з іншого, як потік наративів і текстів, які є результатом комунікативної інтеракції індивідів. Обидва підходи мають можливість вибору первинного рівня структурування - мови та відповідної граматики, але така оригінальність допускається тільки до моменту прийняття рішення, так як мовна структурованість визначає тільки ті теоретичні конструкти за допомогою яких можна розпізнавати та аналізувати предметне поле економічної науки. Конструкти являють собою пізнавальні шаблони, що визначають сутність предметності, але вони формуються у загальних, а не предметних термінах. При такому концептуальному аналізі предметного простору соціально-економічної сфери стає можливим створення єдиної теорії предметного поля, а при концептуальному проектуванні з'являється проект її пластичного та багатоваріантного організаційного існування.

Отже, дослідницька програма пізнання економічних явищ стикається з необхідністю розуміння будь-якого процесу як складного соціального акту, який здійснюється завдяки можливостям різнорівневих дискурсивних практик і виявленням їх взаємовідносин за допомогою мовних пізнавальних структур та граматики. При всієї різнорідності дискурсивних практик, які обумовлюються специфічними задачами різних «форм пізнання», у своїй сукупності вони утворюють більш-менш єдину систему знання – епістему. У свою чергу, вона реалізується в мовній практиці сучасників як строго визнаний мовний код – приписи та заборони. Такі мовні норми якби підсвідомо визначають мовну поведінку, а відповідно й мислення окремих індивідів. Для М. Фуко, наприклад, знання не можуть бути нейтральними або об'єктивними, оскільки завжди є «продуктами власних відношень». У сучасному суспільстві виникає боротьба за «владу інтерпретацій» різних ідеологічних систем. Ті ідеології, які займають панівний стан визначають індустріальну культуру (засоби масової інформації), яка, у свою чергу, нав'язує індивідам мовні штампи, а ототожнення мислення з мовою формує образ мислення.

Отже, «панівні ідеології» обмежують здатність індивідуумів усвідомлювати свій життєвий досвід, своє «матеріальне буття», а тому мова виступає не тільки як засіб пізнання, а як інструмент соціальної комунікації.

Послідовно розвиваючи модель способу утворення категоріального апарату певної науки ми пропонуємо надати безперервному процесу конструювання категорій характер «перефази». У структурі єдиної мережі інтрадискурсу зустрічаються вкраплення різних дискурсивних елементів – «преконструктів», які вибудовуються всередині дискурсу та уособлюють собою мовний механізм адаптації інших дискурсивних фрагментів. У процесі різноманітних інтелектуальних впливів такі вкраплення можуть безсистемно знищуватися, але їх місце не залишає порожнечу. Поступово таки лакуни заповнюються спочатку новими образами-метафорами, які формуються саме в той момент, коли в нашій свідомості вже з'явився відповідний ментальний образ, а ситуація виділення з них найбільш актуальних у процесі мислення та мовній діяльності створює можливості набуття ними концептуального характеру. У свою чергу, концепти максимально нарощуючи понятійний обсяг, набувають універсальний категоріальний характер зв'язків структури, створюючи тим самим просторовий континуум категоріального апарату тієї чи іншої науки: «Не шукайте смислу, а шукайте засіб використання» [92, с. 186].

Таким чином, архітектоніка категоріального апарату економічної науки не має жорсткої структури та організаційно відповідає принципам функціонування мовної гри, де базові економічні категорії мають полісемантичний характер відповідно до «вільної гри структури» [122]. Зазначене середовище забезпечує процедурі перетворень категоріального апарату пластичний характер і заперечує її підпорядкованість закономірностям розвитку в системі визначень класичної раціональності. Як правило, кардинальних змін категоріальна мережа набуває у період зародження нових наукових парадигм, наприклад, сучасна парадигма неоекономіки, але традиційне трактування економіко-господарських явищ і

процесів має стабільно визначений характер. Зазначена процедура становлення нових категоріальних одиниць та смислове наповнення традиційно-визнаних категорій часто відбувається на засадах протиставлення їх семантичному ряду, що історично склався у межах попередніх систем наукового знання та сприяє оформленню семіотичного стилю як особливого способу інтерпретації текстів певної епохи.

Прикладом такого підходу стають тексти мислителів певної історичної доби, саме в них фіксуються інтелектуальні здобутки в сфері соціально-економічного знання. Безпосередній образ мислителя, його індивідуальне світосприйняття концентрується у вигляді особистого інтелектуального дискурсу взаємовідношення між матеріалізованими структурними елементами функціонування економічного буття та багатоваріантністю способів його прояву, існуванням в реальному життєвому часу-просторі того чи іншого народу, а тому такий стиль набуває форми дискурсу та виступає у філософсько-антропологічному значенні.

При всіх протиріччях зазначених положень однією з найбільш конструктивних ідей, на нашу думку, яка використовується в методології даного дослідження стає можливість набуття економічних знань завдяки процесу їх нарощення за допомогою методики дискурсивних порогів М. Фуко: поріг позитивності, який забезпечує можливість самого створення дискурсивної формації та подальших її трансформацій; процес епістемологізації, результатом якого стає поява таких моделей знання, які можна перевірити; поріг науковості, якій забезпечує дослідження відпрацюванням критеріїв аргументації; поріг формалізації, що визначає правила та аксіоми побудови дискурсів [359].

Таким чином, заданий структурний ряд забезпечує собою науковий процес рафінації знання та стає підтвердженням багатоваріантного характеру дискурсів.

У структуралізмі семантичне відношення, коли визначаюче відповідає означуваному, сприймалося без заперечень, а вже ідеї постструктуралізму

піддають таки положення сумніву у зв'язку з тим, що слова не можуть мати визначеного референту. У свою чергу постмодернізм відкидає поняття реальності, так як мовна гра не дає можливість реальності бути присутньою, наприклад, за зовнішньою ширмою феномену грошей знаходимо тільки те, що неможна собі уявити, у зв'язку з цим, завдяки прикладам Ж.-Ф. Ліотара, з'являється пропозиція визнавати першими постмодерністами - економістів.

Сьогодні світова наукова думка вже чітко визначає критерії розмежування класичного, некласичного і постнекласичних періодів в науці, але з'являється новий своєрідний підхід у системі відношення до знання, як такого. «Починаючи з XVIII ст. в європейський інтелектуальній культурі панувало логоцентриське переконання, що значущість предмету визначається не його самобутністю, а лише його відношенням до розуму, з точки зору «розумності» його існування. Таке розуміння ролі просвітництва в європейський культурі характерно для багатьох мислителів» [365, с. 397], - тому, відповідно, до зазначеного Ю. Хабермасом положення в текстах Гуссерля, Вебера, Адорно, Фуко та інших з'являється думка про те, що унікальність західної цивілізації полягає у безмежному завданні здійснення «вільної рефлексії – теоретичної і універсальної» по відношенню до людства в цілому та пропонується такий тип раціональності, який носить ціннісно-підпорядкований моралі характер.

На початку свого «офіційного» існування постмодернізм як стиль мислення та новий тип філософської рефлексії проявив себе в різкому протиставленні класичній парадигмі: «У контексті класичного мислення дискурс репрезентує автохтонний смисл та іманентну логіку об'єкта; постмодернізм – у контексті «постметафізичного мислення» - концентрує увагу на нонсенсі як відкритої можливості смислу на трансгресивному прориві із смислу в його відкритість» [287, с. 233]. Зміна парадигм та інші значні трансформації в духовній ситуації історичних епох супроводжувалися не тільки конфліктами між рядом дискурсивних метамов, але також появою можливостей встановлення та розвитку нових проектів у рамках

дискурсивних практик. Кожна конкретна історична епоха має специфічний спосіб прояву мовної діяльності (письмової або усної), тобто дискурс.

Відповідно до постмодерністського підходу вся філософська традиція може бути інтерпретована як розвиток ідеї деонтологізації, а сам підхід визначає базовою засадою епістемологічний сумнів стосовно можливості конструювання будь-якої моделі світу, а, отже, й створення онтології як такої. «Позатекстової реальності взагалі не існує. І зовсім не тому, що нас не цікавить життя Жан-Жака або ж існування мамоньки або Терези як таких, і не тому, що в нас немає іншого доступа до так званого «реального» існування, крім як через текст, не тому, що ми не можемо поступати інакше і ,повинні пам'ятати про це обмеження» [122, с. 227], – як бачимо, понятійні засоби вираження думки, як спосіб фіксації онтологічно заданої реальності замінюється на сімулякр як спосіб фіксації принципово нефіксованих станів, а єдиною формою артикуляції буття у постмодерні стає нарратів, тобто процесуальність розказу як спосіб буття тексту, понятого у якості єдиного способу буття.

Отже, нарратів фактично створює реальність, а буття відсутнє, замість нього існує актуальні у даний момент наррації, тому попередні онтології уособлюють собою результат ментальних об'єктивацій смислоутворюючих для певної культури «метанарацій». У свою чергу, постмодерн пропонує плюралізм дискурсивниїх практик наррацій, які реалізують себе у комунікативних мовних іграх.

Поступово відбувається розпад антропоцентричного погляду на світ, який перекликається з нераціональним та антигуманістичним пафосом сучасності, також він тісно пов'язується з аксіологічними змінами, коли відсутня ціннісна ієрархія, а іноді пріоритет цінностей відкидається взагалі. Область віри, знання, трансцендентні та емпіричні джерела не є достатньою підставою для ствердження буття людини. Особистість розпадається, вона відчуває себе ситуативною обумовленою даністю, яка не має стабільних засад свого існування. Виділяється естетичний аспект в якості спроби

позитивного виходу із стану ціннісного, онтологічного, гносеологічного вакууму. Дійсність, яка є набором непов'язаних між собою моментів, ситуацій, надає можливість розгляду їх як унікальних за своїм ціннісним статусом феноменів та естетично значущих форм. Сприйняття світу через зміни у формах буття ототожнюється з абсолютизацією уявлення про буття як процесу постійного становлення. Відмова від спроб системності уявлення у практиці постмодернізму знаходить вираження в розпаді єдності форми та інтертекстуальності. У Постмодернізмі відбувається заперечення «Я», що проявляється в розпаді єдності авторської суб'єктивності, зникнення суб'єктно-об'єктного розділення. Характерними ознаками постнекласики стає зникнення ієрархії знання, надання всім факторам рівноправного статусу, лінгвістичний хаос, здійснюється подолання логіки бінарних опозицій, зміна інтелектуальної практики тощо.

Такий стан, тобто сприйняття людиною самого себе, реальності та свого в ній місця можна визначити за допомогою деяких основних підходів, наприклад, за принципом плюралізму або стану можливості різних перспектив та інтерпретаційних точок зору на дійсність. Його відміною є прагнення не стільки до змістовного та ціннісного плюралізму, скільки до ситуації можливого синтезування відповідних перспектив. Це є суттєвим зауваженням, так як між плюралізмом і синтезом така сама різниця як між сумою та системою: визначальним фактором суми є кількість складових, а в системі визначальним стає якість зв'язку між ними. Крім того, плюралізм можна уявляти й як відсутність визначеної позиції та фактичну неякісність, й як наявність багатьох позицій, кожна з яких більш-менш визначена. Відсутність однозначного погляду або базової цінності створює таку множину, яка не може стати єдністю та позитивно функціонувати, вона пропонує тільки роз'єднання та розпад. Обумовлюється такий підхід уявленням про динамічність світу, який не піддається однозначній інтерпретації та точній фіксації певних характеристик. Саме з цим пов'язується неприйнятність будь-яких норм і наукових стереотипів.

«Важливо враховувати, що в неозорій множині різних визначень концепту «дискурс» немає і не передбачається такого його визначення, котре можна було б вважати єдино правильним. Більше того, щодо нині існуючих визначень «дискурсу» не можна навіть стверджувати, що всі вони визначають синонімічні один одному поняття» [214, с. 15], - тому якщо визначити феномен постнекласичного дискурсу в нашій розвідки як самоузгоджений текст або граматично фіксований спосіб знакового закріплення соціокультурних смислів економічних знань. Крім того, самі інтелектуальні дискурсивні практики починають набувати реальних можливостей та впливів на формування сучасної системи виробничо-господарського життя певного народу.

Таким чином, у межах класичного способу мислення орієнтиром був об'єктивний характер дослідження соціально-економічного буття у вигляді однозначно сформульованих базових значень. За умови визнання «лінгвістичного перевороту», в системі наукового пізнання під впливом соціально-економічних змін починається плюралістичний процес розмивання значень наукових категорій. У результаті в методологію економічної науки «офіційно» допускається можливість аналізу мови, розпочинається процес дослідження стильових і метафоричних особливостей економічних текстів. Тепер одним з продуктивних способів вирішення багаторівневих сучасних соціально-економічних проблем стає не тільки пошук закономірностей розвитку та однозначне визначення сутнісних складових процесу, а дослідження просторово-часового перехрещення хвилеподібних процесів у вигляді економічних дій та господарських відношень із залученням зовнішніх і внутрішніх процедур у мові. Завдяки такому підходу створюються пластичні комунікативні структури аргументованого діалогу.

Архітектоніка сучасного категоріального апарату економічного знання має пластичну мозаїчну структуру та організаційно відповідає принципам функціонування мовної гри, коли базові економічні категорії набувають полісемантичного характеру, причому суттєві зміни зазначеної

категоріальної мережі відбуваються на зламі наукових парадигм. У свою чергу, філософія постмодернізму не визнає поняття реальності, так як мовна гра не дає реальності можливості бути присутньою, наприклад, за зовнішнім проявом феномену грошей знаходиться лише те, що не можна собі уявити. Такий механізм смислового наповнення науково-визначених понять та процедура становлення нових категорій, як правило, відбувається на принциповому протиставленні їх семантичному ряду, який попередньо сформувався в історично визнаних традиційних системах економічного знання, що сприяє затвердженню семіотичного стилю як особливого способу інтерпретації текстів того або іншого історичного періоду.

Таким чином, мовна реальність у значенні феномену постнекласичного дискурсу сприймається як самоузгоджений текст або граматично фіксований спосіб знакового закріплення соціально-економічних смислів у процесі їх розгортання на лінійній осі реального часу. Завдяки граматиці природної мови, за допомогою пізнавальних мовних практик, вона уособлює собою способи конструювання соціально-економічного буття та, актуалізуючи його потенційні смисли, забезпечує системну побудову розуміння економічного менталітету певного народу.

1.3. Методологічна культура взаємовиміру економіко-виробничої діяльності та мовного потенціалу: феномен комунікації

Зазначений підрозділ присвячується нами аналізу механізму акумуляції знання глибинних структур соціально-економічного буття певними людськими спільнотами у формі мовного потенціалу. Людина у звичайній господарський практиці стикається не з теоретичними або психологічними проблемами, а постійно вирішує конкретні завдання свого матеріально-виробничого життя. Але така орієнтація людини в сучасному інформаційному суспільстві досягається тільки завдяки взаєморозумінню в

системі певних економічних структур, які створюються мовою різних національних культур та визнаються іншими людьми.

Отже, методологія діалогізму, як культура творення смислового простору співіснування думок, включає в себе: 1) рівень суспільних діалогових моделей соціального буття людей, які системно побудовані за правилами незалежними від свідомості окремої людини, але завжди впливають на характер і ефективність результату його діяльності та 2) рівень особистої діалогової моделі, коли людське пізнання спрямоване на особистісний пошук відповідей на складнощі матеріально-господарського характеру облаштування свого життя. Вирішення дилеми зазначених рівнів стає можливим завдяки тексту, який фіксує реальність їх існування, означує явища соціально-економічної реальності та розкриває світоглядні підходи самого суб'єкта як творця тексту.

Звертаючись у даному контексті до концепції деконструктивізму Дерріда, відповідно до якої всі знання сконцентровано в тексті, він стає самодостатнім і завдяки зусиллям суб'єкта може бути як знищений, так і створений знову, що призводить до його безмежного розширення, причому проблема розуміння або вивчення тексту є завданням герменевтики, але специфіка виробництва і споживання текстової конструкції визначається світоглядною позицією особистості. Результатом такого поєднання об'єктивної інтегральної системи економічного знання та ціннісно-світоглядної складової в систематизованому вигляді стає можливість досягнення істини.

Даний підхід вимагає розуміння багатомірної істини: своєрідний тандем економічної істини з істиною герменевтичною, наприклад, можемо часто спостерігати як у процесі перекладу не знаходяться відповідні слова-корелятори або однакові слова можуть мати цілком відмінні значення. У даному випадку проблема істини постає як питання взаєморозуміння або співвідношення самих «істин», висловлених різними мовами. Важливого значення тут набуває не дослівна відповідність перекладу, а збереження

предметного смислу, необхідність висловити його у формах іншої мови, тому всякий переклад є завжди перетлумаченням предметного смислу істини.

Можемо констатувати, що процедура визначення внутрішніх граматичних закономірностей надає можливість дослідження та встановлення єдності мови зі свобідною волею людини, а цей процес є тісно пов'язаним з ідеологічними і політичними механізмами функціонування в суспільстві. Мова набуває ознак живого організму, який нерозривно пов'язаний з життям тих людей, волю яких вона здійснює, фактично, такі економічні категорії як праця, життя, вартість, добробут тощо не підпорядковуються виключно логічним законам, вони мають своє внутрішнє буття, формуючи різні конфігурації свого існування, які включають в себе суттєвий обсяг суб'єктивних впливів реальних проявів життя.

Таким чином, якщо проводити своєрідну паралель між розвитком економічної теорії, як такої, та процесу формування мовних практик, то можна констатувати, що смисли у мові визначаються завдяки граматичним конструкціям, як реальний обмін товарів здійснюється за допомогою праці. Активне використання в сучасних наукових дослідженнях культурологічних та герменевтичних методик як соціокогнітивного феномену стимулювало процес пошуку й обґрунтування таких понятійних структур, які б дозволяли зафіксувати реальну багатомірність соціально-економічних наук, їх заглиблення у конкретні способи виробництва та історичні контексти.

Суспільна необхідність економіко-виробничої діяльності постає сьогодні як світова даність та аспект родового існування людини, причому залучитися до якої вона може тільки через освоєння форм національної та світової культури, тобто завдяки мові, смислової життєво-побутової символіки, способам і різновидам діяльності тощо. Проблеми свого життєзабезпечення людина ніколи не змогли б вирішувати поодинці, як це має місце серед тварин, де діє виключно біологічна необхідність. Саме суспільна необхідність у міжособистісній комунікації, потреба і турбота про інших людей, як про себе, є специфічною ознакою людського роду в якому

одночасно діє й біологічна необхідність, тобто мова людини і самі індивіди є з необхідністю включеними у соціально-економічний контекст.

Суспільна необхідність в економіко-виробничій діяльності не є вродженою рисою людини, а складається внаслідок функціонування мовно-інформаційних потоків, пов'язаних із такою властивістю людської психіки як свідомість. Така здатність існує завдяки мові – специфічній знаково-символічній системі, що з'являється із потреб регуляції міжлюдських стосунків. «Ми знаємо про економічну мову дуже мало, постійно не розрізняємо його дискурсивні ступені, окремо науковий, методологічно виправданий і буденний пороги» [155, с. 285-286], - як бачимо, пріоритетне значення у сучасній філософії економіки сьогодні вже належить мові, а не тільки свідомості.

Сучасне економічне знання не відповідає класичним вимогам визначених Т. Куном, тобто економічна наука сьогодні не є зразком категоричної форми сукупності норм і правил наукової діяльності, які мають забезпечити ефективне вирішення економіко-господарських завдань, вона постійно стикається з наявністю суттєвих відмінностей, протиріч і не прогнозованістю результатів свого практичного застосування. Мова тут іде про те, що сучасний порядок наукового мислення має інші принципи та пріоритети, ніж ті, що були у період епохи формування класичного знання. Мова уособлює собою пізнання, а саме пізнання було дискусією, тобто по відношенню до будь-якого пізнання мова займає пріоритетне значення, тобто тільки завдяки мові можна було пізнавати речі світу. Починаючи з XIX століття мова набуває статус об'єкту пізнання, вона вже має свою історію та закономірності існування.

Слід зауважити, що дотепер зазначена проблема залишається дуже складною для вирішення як з погляду життєвих реалій, так і з боку філософії науки. Особливо в Україні, коли десятиліттями стверджувалася думка про те, що єдиним критерієм істини є практика, насамперед практика революційного класу та партії, а сутність самої істини вбачалась у відповідності слова та

діла, знань і речей. Принцип відповідності знань дійсності або об'єктивному стану речей відстоював ще Аристотель, а надалі Ф. Аквінський, Ф. Бекон, П. Гольбах, Б. Спіноза, Л. Фейєрбах, К. Маркс та багато інших філософів. Подібно до ідей К. Маркса, Л. Вітгенштейн також визначає суспільне життя як вид практики, а не тільки як сукупність поглядів і переконань людей. Згодом Л. Вітгенштейн та Б. Рассел намагались визначити пізнання як проблему логічного аналізу мови та символів, але значення язикового потенціалу досягає наукової стадії тільки завдяки дослідженням Ф. де Соссюра, Г. Гійома, Т. Грімма, В. Дільтея, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж. Лакана, Ю. Кристевої та багатьох інших. Головною тезою стає розуміння «справи» завдяки мові, а не розуміння свідомості як такої, відповідно, використовували зазначену доктрину в рамках економіки такі відомі вчені як Л. фон Мізес, К. Менгер та М. Вебер, а також сучасні методологічні засади гуманітарного підходу в соціально-філософському дослідженні економіко-виробничої сфери суспільства вирішуються в роботах західних філософів та економістів Р. Арона, Д. Белла, М. Гайдеггера, Дж. Гелбрейта, П. Козловскі, Дж. Коулмана, Г. Мінцберга, Е. Тоффлера, Ю. Хабермаса тощо.

Звернення зазначених авторів до проблематики комунікації не є випадковим, наприклад, Ж. Бодрійяр аналізуючи економічні відношення, а вірніше критику політекономії знаку, звертався до особливого комунікативного характеру медіа-ресурсу. Зазначену тематику історично можна віднести ще до часів теорії марксизму, але на той час було неможливо обґрунтувати проблему «економії медіа». Взагалі проблема комунікації займає суттєвий простір у філософії XX-XXI ст. до неї звертаються Е. Бенвенист, У. Еко, Ю. Хабермас, структуралісти тощо.

Сучасні концепції комунікації засновані на бінарній «метафізиці коду», на який базується сучасна ідеологія, але Бодрійяра такі підходи не влаштовують та він починає формувати концептуальний підхід «критики медіа»: «Теорії медіа не існує» [62, с. 202]. Медіа реально були виключені з теорії матеріального виробництва, вони займають місце надбудованого

елемента й не розглядаються у системі виробничих сил з точки зору марксистської теорії. Фактично, медіа відносять до елемента надбудови, причому визнаючи обмеженість Марксового визначення виробничих сил, з необхідністю випливає неможливість переводу економії знаку в сферу надбудови, тому Бодрійяр відмовляється розглядати проблематику медіа ресурсу в рамках виробничих сил і відносин. Функціонування медіа в суспільстві споживання створює парадоксальну ситуацію, з одного боку, культурні, політичні та факти будь-якого іншого порядку подаються у вигляді драматичної вистави, але у той самий час зазначена інформація дистанційно віддалена засобами комунікації та зведена до знаків.

Отже, людина відмовляється від дійсності та живе під впливом знаків, а викривлену дистанцію від дійсності забезпечують саме медіа ресурси. Ми не приймаємо участі та не несемо відповідальності за ті події, які спостерігаємо у вигляді образів, тому ми вивчаємо знаки дійсності, наприклад, образи природньої катастрофи, яку ми спостерігаємо по телебаченню, жодним чином не впливає на нашу безпеку – телеглядач, по-суті, формує «моральну економію спасіння».

У сучасному світі чим ближче ми прагнемо наблизитися до документальної істини, тим швидше ми віддаляємося від реального світу й тим більше нам нав’язується своєрідна істина медіа. Поступово створюється системність посланій, коли кожне послання спирається на попереднє та направляє до наступного, створюючи тим самим дискурсивний спосіб існування медіа. Медіа нейтралізують дійсний характер подій світу та замінюють його засобами інформації, гомогенних один одному та відправляючи один до одного, тобто у медійних межах взаємний зміст послань підтримує один одного, створюючи тим самим «тоталітарне послання» суспільства споживання.

Медіа ресурси за своєю технологічною організацією несе ідеологію світу, яка фрагментарно віддзеркалюється на моніторах у вигляді образів. Така ідеологія діє як система читання в світі, який перетворився в систему

знаків. Образи-знаки призводять до враження про вичерпне зображення світу, тобто про тотальну смерть світу в образі, що виступає як «пам'ять про світ». Споживання образу призводить до імперіалізму системи читання, фактично, існує тільки те, що можна прочитати. Проблематика питань про істинність подій та самого світу відходить на другий план, важливим є внутрішній зв'язок системи читання, ми отримуємо можливість споживати весь зміст світу, але він позбавляється дійсності подій, історичної, політичної та інших цінностей. Мова йде про те, що сама форма та дія медіа встановлює певні соціальні відносини, які спрямовані не на експлуатацію як таку, а призводять до абстракції, знищенню та обміну.

Отже, можемо стверджувати, що Бодрійяр сприймає комунікацію як обмін, формується простір взаємодії слова та відповіді, тобто особистий взаємозв'язок у процесі обміну, який не зводиться до простої процедури прийому або передачі інформації. Такий підхід відкидає комунікативне значення медіа тому, що вони не забезпечують процес обміну, а тільки симулюють відповідь, тим самим забезпечується й створюється безвідповідальна основа владної соціальної системи. Зазначений розірваний обмін процесу соціальної взаємодії Бодрійяр характеризує такою тезою як: «мова говориться так, що на неї ніколи не бути отримана відповідь» [62, с. 210]. Кардинально змінити ситуацію означає надати можливість комунікативним структурам надавати відповіді, тобто оновити кругообіг символічного обміну. Нагадаємо про те, що у процесі символічного обміну будь-яка річь ніколи не є предметом як таким, але завжди має входити в систему конкретних відносин, завдяки яким він й може обмінюватися.

Отже, предмет не має ані споживчої, ані мінової економічної вартості, основою такого символічного обміну стає медійний феномен відношення та дистанції.

Окремо необхідно звернути дослідницьку увагу на дискусію стосовно підходів традиційної теорії комунікації. Згадаємо спробу формалізувати процес комунікаційної теорії Р. Якобсоном це: кодувальник – повідомлення –

декодер. Як бачимо, така схема визнає тільки один варіант спрямування від того, хто передає інформацію до того, хто приймає, у той час, коли крайні терміни між собою не обмінюються. З точки зору Бодрійяра зазначена структура спирається на ідеологічні категорії абстрактної очевидності та психологічного досвіду, який демонструє певний тип соціальних відносин, коли один говорить, а інший тільки слухає, тобто один обирає код передачі, а другій може або погоджуватися йому, або відмовлятися від такого підпорядкування. Проглядається паралельна схожість такої структури зі структурою означення Соссюра та Бенвениста: «два терміну… штучно ізолюють і штучно об'єднують у деякій об'єктивний зміст, який називають повідомлення» [62, с. 222-223], - мова іде про симулятивну модель комунікації. Зазначена внутрішньо узгоджена модель може існувати тільки у такому якісному вигляді, але якщо припустити можливість амбівалентних відносин, то її структурна єдність розпадається в силу відсутності коду амбівалентності, зникають кодувальник, декодер і саме повідомлення, яке за визначенням є передане/прийняте.

Отже, запропонована Якобсоном теорія комунікації виключає амбівалентність, визначаючи тим самим код єдиною інстанцією, яка обмінюється сама на себе й відтворює себе через розділення двох термінів, така ситуація отримала назву «код тероризму». У свою чергу, подолати таку ситуацію з «тероризмом коду» Бодрійяр пропонує завдяки можливостям «поетичної мови», у який терміни відповідають один одному не звертаючись до посередництва коду. Крім того, зазначену схему можна визнавати в лінгвістичній теорії на рівні знаку, коли кожний знак розпадається на означуване та означаюче, приписуючись один до одного у певному відношенні та поєднуючись з іншими знаками завдяки мові-коду.

Такий підхід відповідає принципам семантичного аналізу Р. Барта та Ю. Крістевої: «Подвійна приналежність дискурсу (його приналежність певному «я» й у той самий час «іншому»), той spaltung суб'єкта, на який з науковою обережністю вказує психоаналіз, а також топологія суб'єкта по

відношенню до неналежної йому «скарбниці означаючих» (Лакан) – все це й означається терміном «діалогізм» Діалогізм розглядає будь-яке слово як слово про слово, яке звертається до іншого слова; лише у тому випадку, якщо слово приймає участь у подібній поліфонії, приналежить «міжтекстовому» простору, воно оказується повнозначним» [186, с. 16], - такий текст не має структури як такої, не забезпечує єдності суб'єкта та єдності смислу, а сама модель стає множинною та антитоталітарною. Формується така теорія значення, яка потребує вже відповідної теорії суб'єкта [186, с. 24].

Отже, підсумовуючи можемо стверджувати, що аналізуючи проблему комунікації Бодрійяр заперечує ідеї класичної метафізики суб'єкта, який стає в нього суб'єктом споживання. Тут необхідно звернути увагу також на небезпеку логоцентризму, про яку застерігає К. Леві-Стросс: «Спроба розглядати мову як логічну модель, яка може допомогти нам (оскільки вона більш довершена та краще нам відома) зрозуміти структуру інших форм комунікації, практично рівнозначне погляду на мовленнєву діяльність як джерело цих форм» [202, с. 90].

Для того, щоб продовжити дослідження мовно-комунікаційної проблематики у сфері соціально-економічних відносин необхідним стає звернення до робіт У. Еко, який розглядає всі культурні феномени як факти комунікації. Він відкидає «метафізику Кода Кодів» [394, с. 29], вважаючи, що будь-який комунікативний акт перенасичений соціальними, історичними кодами та залежить від них, причому не ми розмовляємо за допомогою мови, а мова говорить за нашою допомогою.

Економічні науки, як і семіологія та багато інших наук, досліджуючи комунікативні процеси користуються бінарним методом, що був запозиченим у математичній теорії інформації. При виконанні певних правил представлена схема в теорії інформації стабільно спрацьовує. Основними вимогами до такої роботи є наявність джерела інформації та передаючий устрій із закладеним **у** ньому кодом, причому передавач і приймач мають бути налаштовані на один і той самий код та не піддавати сумніву його

правильність – об’єктивно у машинній комунікації такі правила можуть бути повністю виконані. Але коли до комунікативної системи залучається людина, то зрозуміло, що може піддаватися сумніву правильність коду, а функції джерела та передавача можуть поєднуватися. У такий ситуації, як зауважує У. Еко, ми переходимо від світу сигналу до світу смислу, а сам смисл набуває характер динамічного процесу, при якому відношення між символом і його значенням змінюються. Як бачимо, поняття коду відповідає поняттю структури, яка, у свою чергу, є моделлю, що вибудовується спрощенні реальності, а це вимагає розглядати явище тільки з однієї точки зору.

Отже, виходячи з зазначених положень, структура як така не може існувати, вона представляє собою цілеспрямовані дії дослідника, він завдяки структурі може іменувати різні речі схожим образом. У. Еко вважає, що структурна антропологія, спрощуючи сконструйовану структуру, описує систему тієї або іншої мови, а потім порівнює зазначену систему з іншою, створену таким самим чином, системою мови, знов спрощуючи її створює загальну для них структуру, далі знаходить структуру загальну для різних мов і систем спорідненості, а вже тоді визначається з деякім універсальним Кодом Кодів, який управляє як культурною, так й біологічною поведінкою. У такий спосіб структурна антропологія не виявляє об’єктивно існуючу структуру, а сама її винаходить в якості теоретичної моделі.

Таким чином, ми спостерігаємо процес надання гіпотетичній структурі онтологічного значення, відповідно до фіксації такої помилки структуралізму Еко пропонує авторське визначення коду: «код – це структура, що представлена нам у вигляді моделі, яка виступає у вигляді основного правила при формування ряду конкретних повідомлень, котрі саме завдяки цьому й набувають властивість бути повідомленими» [394, с. 67], а вже тільки після цього допускається можливість співставлення всіх кодів між собою на основі більш простого та всезагального коду.

Аналізуючи далі комунікаційний акт ми стикаємося з проблемою того, що якщо наші думки існують виключно у вигляді слів, то джерело

повідомлення має бути підпорядковане коду, тобто мова вимагає від нас говорити тільки так, а не інакше. Відповідно, вважає Еко, дійсним джерелом і сховищем потенційної інформації необхідно визнати код, але в комунікативній ситуації діють не тільки коди, а й комунікативні обставини. Відправник повідомлення та його отримувач можуть користуватися різними кодами в залежності від комунікативної ситуації, тобто від тієї реальності, у який людина , яка має певний комунікативний досвід, обирає значення. Така комунікативна ситуація може змінювати як смисл повідомлення та його функцію, так і його інформаційну навантаження, тут вже діють коди конотації.

Риторичні коди складають основу «ідеології», яку Еко розуміє як «все те, з чим так або інакше знайомий адресат і та соціальна група, котрій він належить, системи його психологічних сподівань, всі його інтелектуальні навички, життєвий досвід, моральні принципи» [394, с, 108], - виходить те, що бажання та думки індивіда неможна дослідити в семіологічному аналізі, вони проявляються тільки коли повідомляються, але сам індивід здатний повідомити їх, тільки коли сформує в систему умовних знаків співставляючи їх з соціальними запитами інших людей. Як бачимо, ідеологію можна сприйняти тільки коли вона перетворюється в код. Знаки відправляються до ідеології. А ідеологія до знаків, тому й семіотика, відповідно до уявлень Еко, стає «безперервним виявленням ідеологій, які ховаються за риторичними прийомами» [с. 109], - така позиція перекликається з ідеями Р. Барта.

У свою чергу, Бодрійяр продовжує розгортати дискусію з обговорення ідей У. Еко. Він вважає, що тут відбуваються тільки деякі текстуальні зміни, а суттєвим може бути виключно трансгресивне викривлення дискурсу, яке грає не на тому або іншому коді, але на «миттєвій деконструкції» дискурсивного коду, фактично, відбувається відміна категорії коду та повідомлення. Логічним стає наведення прикладу ситуації сьогодення з грошима як прикладу сучасного стану комунікації. Прийняття рішення про перехід від золотого еталону до «плаваючого» курсу валют, гроші з

референтного знаку стають структурною формою. У першому випадку, коли гроші були «hot», вони могли виконувати функцію повідомлення, а коли вони стають «cool», то вже перестають бути засобом комунікації та набувають функцію самого обороту. «Coolness – це чиста гра дискурсивних смислів, підстановок у процесі письма, це невимушеність дистантності гри, котра по суті ведеться з одними лише цифрами, знаками і словами, це всемогутність операціональної симуляції» [59, с. 76], - тому перетворюючись на автономний симулякр, гроші стають самі по собі повідомленням та обмінюються тільки самі на себе.

На початку XX ст. висувається ідея того, що головним засобом філософствування стає мова і для багатьох шкіл сучасної філософії мова залишається основним об'єктом дослідження. Але такий підхід зовсім не означає однакового розуміння сутності мови та закономірностей його функціонування, при цьому принципове питання співвідношення мови і діяльності, тобто практичний прояв мови як мовлення, починаючи від ідей в багатьох ученнях минулого і дотепер, залишається не до кінця усвідомленим. Сьогодні можна стверджувати, що сучасна методологія науки віддзеркалює проблемність безпосереднього взаємозв'язку можливостей мовного виразу та форм людської діяльності: «Граматичний метод наполягає на тому, що негативні сторони суспільного життя спонукають нас думати, говорити, писати, вивчати, й ніщо інше не може заставити нас мислити реально. Наш аналіз суспільних негараздів і небезпеки залишає осторонь всі індивідуальні біди одиничної та одинокої людської істоти» [299, с. 14].

Значення мовного потенціалу досягає наукової стадії завдяки дослідженням Ф. де Соссюра: «Мовний знак зв'язує не річ та її поняття, а поняття й акустичний образ» [317, с. 99], - тобто мова наповнювався змістовним концептуальним вираженням і завдяки цьому набував науково-теоретичної форми. Дуже важливим був наголос стосовно тези, що значення знаку відносне і визначається соціальним колективом слів мови. Соссюр для пояснення смислу концепту значення мовного знаку використовував

порівняння зі сфери товарно-грошових відносин, наприклад, як товар володіє цінністю, так і знак має значущість у складі речення.

У свою чергу, Г. Гійом, стверджуючи про те, що мова і мовлення співвідносяться як потенція і реакція, у той час як потенція язика виступає у вигляді його віртуальності [101, с. 36]. Фактично, ідея віртуальності мови надалі створювала умови розуміння та використання теорії мовних ігор, розвиток якої в рамках лінгвопрагматики здійснює Л. Вітгенштейн. Він розглядає мовну гру як форму міжособистісної комунікації, правила якої можуть мати лише приблизний характер, так як говоріння або писання автора носить творчий нестандартний характер.

Розуміючи прагматичні вимоги соціально-економічної теорії, Л. Витгенштейн сформулював одну з базових тез своєї філософії про те, що значенням слова й є процес його використання. Дж. Остін розвиваючи концепцію мовних актів, максимально розрізняє семантику та прагматику, причому мовний акт стає прагматичним тільки коли включає в себе ціннісні установки та відповідні цілі досягнення: «Національному банку України необхідно прийняти комплекс заходів по зниженню рівня інфляції та стабілізації валютного курсу», - даний приклад цілком відповідає прагматичному мовленнєвому акту.

Можемо зауважити, що згодом було сформульовано два умовно-альтернативних направлення. У герменевтичному підході до суті буття не визнається значення традиційної наукової складової економічної теорії, тобто людина у звичайному житті має справу не з теоріями чи психологією, а постійно запитує та шукає відповіді на поставлені проблеми, особливо у виробничо-економічній сфері: «Діалогічна методика дослідження ґрунтується на тому, що орієнтація людей, у тому числі вчених, у сучасному інформаційному світі досягається завдяки взаєморозумінню в системі певних структур світу, які створюються, у першу чергу, мовою різних національних культур.

Справа полягає в тому, що в принципі всі наукові знання надають людській життєтворчості впевненості тільки тоді, коли вони визнані суспільством. Таке ставлення до наукових досліджень та їх результатів випливає із суспільного способу існування людини і мови, на якій вона мислить. Це означає, що доказовість, системність і критичність пізнання забезпечуються інформаційно-символічною узгодженістю суб'єктів завдяки використанню спільної мовної бази» [97, с. 72]. У другому підході стверджується пріоритет герменевтики перед значенням свідомості, але не визнається феномен язика та можливості діалогових моделей у методології. Як показує сучасна світова практика економіко-виробничих відносин, подальший ефективний розвиток господарства може забезпечити тільки поєднання сильних сторін зазначених підходів.

Характеризуючи діалогові моделі у системі методології економічного знання можна умовно розмежувати їх на суспільний та особистісний рівні. Суспільні діалогові моделі, уособлюючи собою соціальний характер буття людей, розгортаються за правилами незалежними від свідомості окремої людини, але завжди реалізуються в його діяльності. Основою особистої діалогової моделі стає положення про те, що сутність людського пізнання пов'язана з процесом особистісного пошуку, тобто у кожний момент свого життя людина постійно запитує та перевіряє комфортність умов свого існування в суспільстві. Поєднуються такі рівні тільки завдяки можливостям тексту, який фіксує реальність їх існування, означує явища відповідної реальності та водночас розкриває світ самого суб'єкта – носія і творця тексту.

Мовна еманація відкриває завісу над творчою лабораторією свідомості, знаходячи ціннісну шкалу смислів у ступені модальності оцінок, формує зовнішні критерії, за якими можна характеризувати буття свідомості завдяки об'єктивізації тих чи інших суджень. Виникаюча проблема співвідношення мови і свідомості, свідомості та самосвідомості вирішується тільки в просторі комунікативної діяльності: «Будь-який комунікативний акт – це завжди діалог (хоча саме поняття діалогу не може бути зведене до

комунікативного акту). А оскільки будь-який текст несе в собі інформацію про світ, то обмін нею в процесі комунікації означає обмін знаннями про світ, їх уточнення, зміну, узагальнення та відкидання. Сприймаючи текст у процесі спілкування чи комунікації, той, хто інтерпретує текст, здійснює його зустрічне породження. Результатом комунікації або діалогу є ефект певного збігу тексту автора та тексту партнера в діалозі текстів. Тому основою такого діалогу є «багато-суб'єктність» цього процесу, а результатом – збіг «смислових центрів» під час обміну діями породження і інтерпретації текстів. При цьому автор тексту і його партнер постійно міняються своїми ролями, що робить їх рівноправними учасниками діалогу» [215, с. 118].

Філософія в цьому смислі навчає розуміти багатомірність істини, чим допомагає долати однобічність сучасної спеціалізованої людини, тому важливішими шляхами та способами проникнення в іманентну сутність економічної культури є діалог з суб'єктом і діалог з ціннісне значущим текстом на основі герменевтичних методів, урахування неповторності морально-етичної, раціонально-прагматичної та ігрової сфер духовної культури. Саме такий підхід забезпечує ефективну результативність при дослідженні феномену інтегральної системи економічного знання, що дозволяє уособлювати його складну структуру та ціннісну складову в цілісному систематизованому вигляді.

У науковий період ренесансу слова і речі були тотожні одна одній, підтримувалась властивість взаємозаміщення: слова і речі утворюють єдиний текст, який є частиною світу природи і може вивчатися як природна істота. Спадок античної древності інтерпретується на тих самих засадах, що й сама природа, а ренесансне знання не стають сумішшю раціональних елементів з нераціональними, вибудовується своєрідна система, яка підпорядковується строгім законам функціонування.

Класичний раціоналізм вже починає забезпечувати безпосередню схожість між словами і речами матеріального світу між собою опосередковано завдяки мисленню, створюючи так зване слово-образ.

Класичний період формування наукового знання вимагає від мови пояснення того, яким чином звук може представляти ту або іншу річ. Згодом починає доводитися теза про те, що здатність «виражати» є атрибутивною функцією мови, причому не за рахунок віддзеркалення речей, а завдяки тому, що він забезпечує за допомогою слів волю тих людей, які на ньому розмовляють, тобто мова є не засобом, а безперервною людською діяльністю. Мова набуває ознак живого організму, якій нерозривно пов'язаний з життям того народу, волю якого він здійснює, саме від цього залежить глибинна відміна однієї мови від інших: «мови є явищем людським: віна зобов'язана своїм виникненням і розвитком свободі людини; мова є нашою історією, нашим спадком» [410, p. 50].

Отже, процедура визначення внутрішніх граматичних закономірностей надає можливість дослідження та встановлення єдності мови зі свобідною волею людини, а цей процес є тісно пов'язаним з ідеологічними і політичними механізмами функціонування в суспільстві.

У класичному підході слова і речі співвідносяться один з одним у мисленому просторі не за допомогою слів, а за посередництво тотожності та відмінності. Головною метою класичного мислення стає побудова всезагальної науки про порядок. Зароджується тенденції до математизації знання, з'являються такі самостійні наукові дисципліни, як «аналіз багатства», «загальна граматика» тощо. Тут вже увага звертається не природні знаки, а починає формуватися система штучних знаків, більш простих у використанні. Така ситуація, у свою чергу, дозволяє використання категорій вірогідності, табличні методи тощо, тобто язик втрачає свою безпосередню схожість зі світом речей, але забезпечує аналіз мислення. Мовні форми пояснюють зміст мислення, а важливими для нас у цій ситуації стають можливості аналізу багатства. Відповідно, у класичний період формування економічного знання структурна побудова мови починає забезпечувати систематичність досліджування кількісних, якісних та інших величин економіко-виробничої сфери у тому числі. Зрозуміло, що шляхи

аналізу такої області як економічне знання тісно пов’язане з практичною результативністю економіко-виробничої діяльності.

«У дійсності ж поняття грошей, ціни, вартості, обернення, ринку в XVII і XVIII століттях розглядалися не з точки зору ще неясного майбутнього, а на основі строгої всезагальної епістемологічної диспозиції, на яку з необхідністю спирався в цілому «аналіз багатства», який для політичної економії є тим самим, чим всезагальна граматика для філософії та природня історія для біології. І як неможна зрозуміти теорію дієслова та іменника, аналіз мовленнєвої дії, аналіз кореня та їх деривації без їх співвідношення через всезагальну граматику з археологічною сіткою, яка робить такий аналіз можливим і необхідним, … точно так же неможливо знайти необхідний зв’язок, що поєднує аналіз грошей, цін, вартості, обміну, якщо не з’ясувати цієї сфери багатств, що є місцем їх одночасного існування» [359, с. 194 -195], - міркує з цього приводу М. Фуко.

Отже, аналіз багатства, як такого, в класичний період розвитку науки стає сферою знання зі своїми особливими закономірностями. Наприклад, ренесансне уявлення про гроші фактично дорівнює їх до значення самого багатства, а вже у класичний період у полеміці між меркантилістами і фізіократами, гроші однозначно розглядаються як умовний знак, значення якого коливається в процесі обміну.

Завершення класичної наукової епохи виводить об’єктами пізнання таки категорії як праця, мова, вартість тощо, тим самим створюються умови появи сучасної економічної теорії та лінгвістики. Як бачимо, у класичному періоді формування науки головним предметом пізнання був простір, який пробують дослідити та упорядкувати за принципами пошуку відмінностей та тотожності його внутрішніх складових. Сьогодні предметом дослідження стає час, тобто способом дослідження складних предметів стає історія їх існування та формування. Фактично, такі категорії як мова, праця, життя не підпорядковуються виключно логічним законам, вони мають своє внутрішнє

буття, формуючи різні конфігурації свого існування, які включають в себе суттєвий обсяг суб'єктивних впливів реальних проявів життя.

Суттєві зміни також відбуваються й в системі дослідження мови: теорія імен замінюється теорією флексій. Теорія імен побудована на процедурі пошуку первинного базового слою сучасної мови та його поєднання з первинними змістами означуваних речей. У той час як теорія флексій вимагає дослідження живої сукупності мови, відкидаючи будь-які універсальні закони мислення.

Таким чином, якщо проводити своєрідну паралель між розвитком економічної теорії як такої та формуванням мовного процесу, можна констатувати, що смисли у мові починають визначатися через граматичну систему, а реальний обмін товарів здійснюється за допомогою праці.

У сучасній епістемі слова і речі опосередковуються «мовою», «життям», «працею», які виходять за межи простору уявлень, тобто слово – це знак в системі знаків. У сучасному світі мовлення поступово замикається сам на собі, створюючи своє самостійне буття. У пізнавальному просторі слово-символ, слово-образ, слово-знак визначають взаємозв'язок елементів, що більш-менш співвідносяться з мовою. «Мова – це вже не система уявлень, яка здатна розчленити та знову поєднати інші уявлення: найбільш стійкими своїми коренями мова означає дії, стан, волю; мова означає перш за все не те, що бачать, а скоріше те, що роблять або випробують, а якщо в кінцевому рахунку мова й включає пряму вказівку на речі, то лише настільки, наскільки речі ці є результатом, об'єктом, засобом дії. Імена не стільки розчленують складну картину уявлень, скільки розчленують і фіксують сам процес дії. Мова «укорінюється» не на боці речей які сприймаються, але на боці діючого суб'єкту» [359, с. 314], - вважає М. Фуко, тому саме походження мови скоріш за все треба шукати у волі людини, а не у пам'яті, яка відтворює минулі уявлення. Люди говорять тільки тому, що діють, а мова, будучи дією, виражає усю глибину волі.

Таким чином, можемо стверджувати, що сучасна лінгвістика постійно збільшує обсяги засвоєння прагматичних аспектів мови.

Суттєвий вплив на розвиток економічного знання здійснили положення фальсифікаціонізму Поппера та концепції Лакатоша, ідеї, які з'явилися у процесі переосмисленого варіанта парадигмального підходу Куна та інші «некласичні» інтерпретації науки як соціального конструкта, але дотепер відкритою залишається тема соціально-епістемологічного аналізу сучасного економіко-господарського знання. Незважаючи на те, що сучасна філософська думка неоднозначно визначає процес пізнання, вона в цілому визнає твердження про те, що пізнання є специфічним різновидом людської діяльності, внаслідок якої виникає знання, тобто достовірна інформація про світ, у якому живуть люди. Пізнання уособлює таку діяльність людини, яка ставить за мету оволодіти невідомим у світі завдяки процесу засвоєння нової інформації та знань, а тому воно завжди має творчий характер і не може зводитися тільки до наукового пізнання та включає в себе різні форми істини.

Істинне економічне знання існує у вигляді гіпотези про нову логіку глобального функціонування сучасних економіко-виробничих систем: «Істина не може бути визначена або перевірена за допомогою її співвідношення зі «світом», тому що не тільки істина для різних світів є різною, але, крім того, як відомо, саме положення природи між світом та його версією є доволі туманною. Скоріш за все версія сприймається за істину тоді, коли вона не утискає жодних стійких вірувань та жодного зі своїх власних приписів [110, с. 134]». Тісно пов'язана з економічною істиною й істина герменевтична. Особливо яскраво це проявляється при перекладі наукового, художнього чи релігійного тексту з однієї мови на іншу. Доволі часто можемо спостерігати, що при перекладах не існує відповідних слів-корелятів або ж навіть одні й ті ж слова можуть мати цілком відмінні значним. У даному випадку проблема істини постає як проблема взаєморозуміння або ж співвідношення «істин», висловлених різними мовами, навіть на діалектах однієї і тієї ж мови.

Важливе значення в цьому випадку набуває не дослівна відповідність перекладу, а збереження предметного смислу при перекладі з однієї мови па іншу, який повинен бути одним і тим же, проте його треба висловити у формах іншої мови. Тому всякий переклад є завжди перетлумачення предметного смислу істини, коли пізнаний предмет уявляється дещо у новому розумінні. Як бачимо, переклад ніколи не буває «точним», завжди присутня невідповідність між тим, як істина тлумачиться в системі однієї мови, і тим, як вона сприймається у межах іншої. Проте зазначене положення не означає, що ми не зможемо ніколи зрозуміти істину, висловлену іншою мовою: істина герменевтична має іншу форму ніж економічна істина, так як вона встановлюється не через визначення відповідності теорії речам, а завдяки встановленню смислової відповідності між мовами, котрі одночасно виражають різні варіанти світобачення, наприклад, «сутність товару можна стисло розкрити за допомогою чотирьох змістовних визначень, у яких спочатку висвітлюється природа споживчої вартості, вартості, а відтак товару загалом у діалектичній єдності двох названих сторін, а вже потім розглянути його мінову вартість як форму вияву вартості. Сутність грошей як більш складну категорію можна визначити за допомогою цілої низки визначень, у кожному з яких фіксується економічний зміст кожної з п’яти функцій, а відтак природа різних форм грошей. Як бачимо, можна навести безліч прикладів, але згідно з принципом зростання складності, лише сутність цілісної економічної системи теоретично розкривається у сукупності економічних законів і категорій, які висвітлюють окремі сторони, елементи всієї системи. Наприклад, у світовій економічній літературі існує понад 50 різноманітних точок зору на сутність капіталу. У такій ситуації наближення до економічної істини стає можливим тільки завдяки визначенню сутності різних економічних явищ та процесів з урахуванням сутності закону суперечності в економічному дослідженні, який відповідає вимогам закону єдності і боротьби суперечностей» [97, с. 19].

Таким чином, мовний потенціал створюється за рахунок акумуляції будь-якого знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх соціального буття, у тому числі й економіко-виробничого. У межах мови такі знання набувають свою унікальну системність і когерентність, що в кінцевому рахунку обумовлює відносну самостійність закономірностей існування мови, утворюючих можливість спілкування та розуміння між різними людьми у межах тієї або іншої сфері діяльності. Крім того, на фоні протиріч переходу до принципово нових засад економіки відбувається структурне ускладнення самого пізнавального процесу, який починає включати специфіку оцінки не тільки економіко-господарських знань, їх гуманітарного характеру та смислового поля культури, а й з'являється потужний комунікаційне-інформаційний фактор впливу на систему формування сучасних символів і знаків у світовому господарському механізмі, що надає йому нелінійний непрогнозований характер поступу, тому проблематика сучасної пізнавальної діяльності людини залишається, безперечно, актуальною та вимагає подальших дослідницьких зусиль.

ВИСНОВКИ ДО І РОЗДІЛУ

Перший розділ присвячується систематизації теоретико-методологічних засад розв'язання проблематики взаємозв'язку можливостей мовного потенціалу та форм соціально-економічної діяльності. Мовний потенціал створюється за рахунок акумуляції будь-якого знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх соціального буття, у тому числі й економіко-виробничого.

Ретроспективний аналіз джерел зазначеної проблематики висвітлює процес формування та смислового наповнення базових концептів сучасної архітектоніки соціально-економічного знання в їх історико-логічному розвитку та системній взаємодії зі способами і формами пізнавальних мовних

практик. Зазначений аналіз надає підстави вважати, що плюралістичний характер методологічних підходів в системі сучасного національного знання зберігається, продовжується дискусія про взаємовплив мови та соціуму, спостерігається поступова зміна лінгвістичних кодів як перехід від однієї епістемологічної групи до іншої, актуалізується проблематика перекладу інформаційних джерел різних історичних періодів з однієї мови на іншу тощо. Відкритими темами для обговорення з боку наукового середовища залишається аналіз сфери соціально-економічних знань через призму дослідження мовних пізнавальних структур і граматики з метою пізнання зазначеної сфери реальності, визначаються певні правила застосування мовленнєвих практик, які забезпечують формування, передачу, засвоєння знань у процесі комунікативного спілкування. У процесі суспільно-історичного поступу поняття «мовної реальності» зазнає суттєвих лінгво-семантичних трансформацій, а ситуація постмодерністського контексту підкреслює неможливість артикуляції самої реальності, замінюючи її гіперреальністю як можливість симулювання реального.

Мовна реальність як теоретичний конструкт «нової» онтології соціальності аналізує сучасну парадигму неоекономічних знань та створює необхідний контекст дослідження світової системи соціально-господарських координат сучасної економіки. Невизначеність субстанціональних основ економіко-господарського процесу надає актуальності аналізу континууму категоріального апарату неоекономіки та процесу формування сучасних понять соціально-економічної сфери знання за допомогою пізнавальних мовних практик. Необхідними стають спроби дослідити специфіку механізму формування мовної реальності економічного знання як універсального засобу об’єктивізації індивідуальної свідомості та соціокультурної традиції в ситуації сучасних трансформаційних процесів у світовому господарстві.

Проблематика континууму категоріального апарату в архітектоніці сучасної економічної науки є питанням не тільки про сутнісні поняття соціально-економічного буття людини і суспільства, але й вирішення

проблеми тексту та нарративної мовної референції економічних знань. Способи конструювання соціально-економічного буття за допомогою пізнавальних мовних практик стають не тільки способом віддзеркалення структурних засад реального світу економіко-господарського процесу як варіанту ідентичності соціально-господарських взаємовідносин, а й відіграють активну роль в його створенні та функціонуванні. Як бачимо, мовна реальність у значенні феномену постнекласичного дискурсу сприймається як самоузгоджений текст або граматично фіксований спосіб знакового закріплення соціально-економічних смислів у процесі їх розгортання на лінійній осі реального часу. Завдяки граматиці природної мови, за допомогою пізнавальних мовних практик, вона уособлює собою способи конструювання соціально-економічного буття та, актуалізуючи його потенційні смисли, забезпечує системну побудову розуміння економічного менталітету певного народу.

Мовний потенціал створюється за рахунок акумуляції будь-якого знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх соціального буття, у тому числі й економіко-виробничого. У межах мови такі знання набувають свою унікальну системність і когерентність, що в кінцевому рахунку обумовлює відносну самостійність закономірностей існування мови, утворюючих можливість спілкування та розуміння між різними людьми у межах тієї або іншої сфері діяльності. Крім того, на фоні протиріч переходу до принципово нових засад економіки відбувається структурне ускладнення самого пізнавального процесу, який починає включати специфіку оцінки не тільки економіко-господарських знань, їх гуманітарного характеру та смислового поля культури, а й з’являється потужний комунікаційно-інформаційний фактор впливу на систему формування сучасних символів і знаків у світовому господарському механізмі, що надає йому нелінійний непрогнозований характер поступу.

Можемо констатувати, що процедура визначення внутрішніх граматичних закономірностей надає можливість дослідження та

встановлення єдності мови зі свобідною волею людини, а цей процес є тісно пов’язаним з ідеологічними і політичними механізмами функціонування в суспільстві. Мова набуває ознак живого організму, який нерозривно пов’язаний з життям тих людей, волю яких вона здійснює, фактично, такі економічні категорії як праця, життя, вартість, добробут тощо не підпорядковуються виключно логічним законам, вони мають своє внутрішнє буття, формуючи різні конфігурації свого існування, які включають в себе суттєвий обсяг суб’єктивних впливів реальних проявів життя. Якщо проводити своєрідну паралель між розвитком економічної теорії, як такої, та процесу формування мовних практик, то можна констатувати, що смисли у мові визначаються завдяки граматичним конструкціям, як реальний обмін товарів здійснюється за допомогою праці.

РОЗДІЛ ІІ

КОНТИНУАЛЬНІСТЬ МОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ ЯК ОРГАНІЧНОЇ СМИСЛОВОЇ ЦІЛІСНОСТІ

2.1. Часовий вимір економічної реальності та структура мови: людина – соціально-економічна дійсність – реальний час

З точки зору гносеології сама мова віддзеркалюється у часі та еволюційно в ньому змінюється. Саме такий підхід століттями формувався в науці, наприклад, лінгвістика формувалася як історія мовознавства, але базовою ознакою співвідношення реального часу та мови є онтологічне положення про те, що будь-яка мова може існувати виключно у часі. Зрозуміти процес побудови мовної реальності можна зрозуміти тільки проаналізувавши як вона розгортається на лінійній осі реального часу. Можемо констатувати про те, що якщо лінгвістичний еволюційний процес досліджується на матеріалах конкретно визначених мов у певної послідовності, то з точки зору онтологічного підходу ми розглядаємо

загальну форму природного існування мови як світового феномену, отже, така проблематика може вирішуватися у межах філософії мови: «лінгвістика має два об'єкти: вона є наукою про мову та наукою про мови. Така різниця, яка не завжди зберігається, необхідна: мова як людська здатність, як універсальна та незмінна характеристика людини, не є тим самим, що є окремі, постійно змінюючись мови, в яких вони реалізуються» [41, с. 21]. Фактично, така постановка проблеми онтології мови формує нову парадигму як в історії лінгвістики, так і в філософський думці.

Дискусія про рух мови до соціуму та у зворотному напрямку, зміна лінгвістичних кодів як перехід з однієї епістемологічної групи до іншої, переклад з однієї мови на іншу тощо проходить через всю історію філософії мови. Базові засади філософії розпочинаються з ейдоса Платона, монади Лейбниця, «речі у собі» Канта, об'єктивне поняття Гегеля, як глибинний рівень мовної свідомості у вигляді «предмет – загальна ознака»; філософське Ніщо або лінгвістично неподільна дійсність в граматиці Н. Хомського; екзистенціалізм К'єркегора, феноменологія Гуссерля і Гайдеггера формують проміжний рівень мови у вигляді семантичної структури «безпосередня ознака - предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака». Представники структуралізму використовують мову та деякі її методи як основу наукового підходу дослідження у сфері гуманітарних знань, наприклад, прийоми лінгвістики у теоретичній етнографії духовних структур первісних племен використовує К. Леві-Строс, використовує запропоновані методики до аналізу сучасності Р. Барт, а на людську психіку переводить лінгвістичні аналогії Ж. Лакан тощо.

Значення мовного потенціалу в сфері соціально-економічного знання досягає наукової стадії завдяки дослідженням Ф. де Соссюра, Г. Гійома, Т. Грімма, В. Дільтея, Ж. Дерріда, Ю. Кристевої, Ж. Лакана, О. Розеншток-Хюсси, М. Фуко та багатьох інших. Сучасні методологічні засади гуманітарного підходу в соціально-філософському дослідженні економіко-виробничої сфери суспільства вирішуються в роботах західних філософів та

економістів Р. Арона, Д. Белла, М. Гайдеггера, Дж. Коулмана, Е. Тоффлера, Ю. Хабермаса тощо.

Ф. де Соссюра вважає, що означуване, яке за своєю природою сприймаємо на слух, розгортається лише у часі та характеризується запозиченими у часу ознаками: а) воно володіє протяжністю та б) така протяжність має один вимір – це лінія. Про цей абсолютно очевидний принцип практично ніде не пригадують, мабуть саме тому, що вважають його дуже простим, між іншим він є дуже суттєвим принципом і наслідки його невичерпні. Від нього залежить весь механізм мови [317], але тут Ф. де Соссюр обмежує вплив часу на мову виключно сферою означаючого, а мова перш за все є семантикою. Крім того, розуміння тільки лінійності мови розуміється абстраговано від реального часу та вважається виключно як внутрішньомовне явище, знищуючи позамовний онтологічний фундамент лінійності. Крім того, Ф. де Соссюр надає порівняльний аналіз між обміном мовленнєвими елементами та функціонуванням грошей. Головними властивостями грошей є можливість обмінюватися на реальні матеріальні блага та можливість грошової одиниці співвідноситься з іншими одиницями даної грошової системи, тобто наявність співвідношення всіх елементів внутрішньої системи між собою. Відповідно, можливість обмінюватися грошової одиниці на реальні матеріальні блага є аналогічним процесом структурному виміру мови, а процес внутрішнього співвідношення елементів грошової системи схожий на функціональний розподіл у мові.

Розуміння лінійності як такої, не пов’язується з механізмом співвідношення віртуальних семантичних елементів на осі реального часу, а розглядається як простий рух у часі елементів мови в процесі мовної комунікації. Підтвердженням такого підходу до визначення лінійного характеру мови стають думки У. Чейфа та Ч. Філлмора, але вони також мають певні протиріччя, наприклад, говорячи про те, що неможливо уявити собі щоб семантичний ареал має тільки один вимір, який є схожим на часові виміри фонетичній області, а з іншого боку, він виділяє лінійні семантичні

осі «діяльність - дія», «дія - мета» та інші, вважаючи їх полярними, тобто обмеженими двома складовими, у той час як для часової фонетичної осі такого обмеження немає [382, с. 17].

Отже, можна погодитися з тим положенням, що лінійна семантична ось має обмеження трьома складовими, коли дві протилежні семантичні осі представляють собою єдине ціле з трьох складових: «діюча особа – дія – мета», а саме дія пов'язує мету з діячом, саме така конструкція забезпечує функціонування понятійно-категоріального апарату економічного знання.

Багато лінгвістів вважає, що універсальна основа мови не включає лінійне упорядкування елементів: «спори про те, чи можлива універсальна база мови, були пов'язані головним образом з питанням про те, задається чи не задається правилами універсальної бази (якщо така існує) лінійний порядок елементів речення. Розповсюдженою є думка про те, що універсальними базовими правилами задаються лише необхідні синтаксичні відношення, а приписування лінійного порядку складовим базової структури здійснюється у кожній мові за своїми особливими правилами» [351, с. 370-371], - але, на нашу думку, є неможливим розподіл між синтаксичними відносинами і лінійне упорядкування елементів речення. Лінійність, як така повинна розумітися не як просте слідування у часі елементів речення, а бути способом їх зв'язку на лінійній осі часу.

Таким чином, загальна універсальна мовна база може бути побудована тільки на лінійній односпрямованій осі реального часу. Загальновідомою думкою є положення про те, що мова є соціальним явищем, маємо доповнити його тим, що мова вбудована не тільки у соціум людини, а й безпосередньо розчинена в універсумі. Мова забезпечує існування такої взаємозалежності як: людина – дійсність – реальний час, - тобто людина задає модальність існування, у свою чергу, дійсність забезпечує його предметний зміст, а час, завдяки лінійності, оформлює структуру. Саме на перетині пов'язаних між собою зазначених векторів і може конструюватися мова, а зазначений

трикутник «людина – дійсність – реальний час» створює межі існування мови.

Саме поняття реальності зазнає суттєвих історичних трансформацій у процесі становлення сучасного структурно-наукового значення. Сучасний постмодерністський контекст, наприклад, засвідчує неможливість артикуляції реальності як такої, пропонуючи на її місце «гіперреальність» як віртуальний результат симулювання реального. Безпосередньо поняття реальність походить від латинського слова «річь» та на початку свого використання виконувало функцію синоніма таких важливих категорій схоластичного дискурсу як дійсність, першооснова, причина тощо, але з часом Дунс Скот зауважує про те, що кожна річь відкриває себе тільки у множині формально відмінних одна від одної реальностей. Фактично, головною функцією реальності є забезпечення водорозділу між тотожністю та розрізненням у реально схожому, тобто все реально сходне співпадає та розрізняється завдяки реальності, яка формально не є одним і тим самим.

Таким чином, можна зауважить, що поняття реальності вводилося для того, щоб пояснити глибинні онтологічні зв’язки як у самих речах, так і між ними. Виявляючи зазначені онтологічні відносини за допомогою нового наповнення поняття реальності. Формування класичного науково уявлення про реальність завершується ідеями Галілея, Лейбніца та інших видатних вчених періоду Нового часу. У свою чергу некласичний період в науці не визнає реальність як таку, вона уособлює собою певну мережу взаємовідносин різних частин єдиного цілого, починаючи з ідей Декарта та до праць І. Канта включно, формувалась парадигма суб’єктивності, але принцип репрезентації, котрий тривалий час домінував у класичній філософії, втрачає своє значення та організуючу силу, наслідком чого стає стирання кордонів між реальністю та її відображеннями. Класична теорія репрезентації ґрунтувалася на ідеях Ф. де Соссюра, котрий, розглядаючи мову «в собі та для себе», встановив, що мова утворює систему, оскільки

складається з формальних елементів, які поєднуються в певні комбінації відповідно до вимог структури.

Структура представляє собою такі типи відношень, які складають основу для поєднання одиниць певного рівня. Завдяки системно-структурному підходу суттєво спрощується питання про кореляцію плану вираження та плану змісту у мові, а відношення між ними визначається як асоціація означуваного та означаючого. Останні, на думку Ф. де Соссюра, подібні до двох сторін одного аркуша паперу, а тому не можна розрізати одну з них, не розрізавши при цьому іншої. Зазначена ситуація спростовується представниками постсучасної французькою філософією. Особливо очевидним таке заперечення є у філософських побудовах Ж. Бодрійяра, для котрого взагалі не існує реальності, відображуваної знаками. Він вважає, що відображали реальність (і то дуже давно, до настання епохи Відродження) символи, оскільки вони були включені у символічний обмін. Знаки ж здатні лише відкидати тінь на реальність, перетворюючи її на симуляційну модель, тобто на симулякр. Тому зворотний бік знаку не може бути прихованим змістом лицьового, бо досить знакам повернутися до реальності зворотним боком – і опозиція знаку та реальності втрачає сенс. Такі аргументи приводять Ж. Бодрійяра до висновку про те, що сама реальність є лише «процесію симулякрів».

Сучасний постмодерністський підхід зосереджується на мові, тексті та дискурсі. Проблема континууму категоріального апарату в архітектоніці сучасної науки є питанням не тільки про сутнісне поняття реальності як такої, а, в першу чергу, це вирішення проблеми тексту та інтертекстуальності, нарративної мовної референції знання тощо. Звертаючись до думки Дерріда про те, що система категорій є системою способів конструювання буття, спроба надати змістовної характеристики поняттю реальності стає тотожною процесу мовного конструювання.

Таким чином, мова є водночас і процесом, і результатом структуризації свідомістю людини предметно-означуваного континуума світу на осі

реального часу. Звертаючись до ідей В. Гумбольдта нагадаємо, що він вважав мову перш за все діяльністю людського духу, а не продуктом цієї діяльності [111, с. 70]. Сенс такої діяльності полягає у тому, що свідомість людини постійно вибудовує предметно-означувальну конфігурацію, яка віддзеркалює позамовний світ на лінійній осі реального часу.

Сучасний науковий підхід фіксує зміни у фізичних якостях часу в залежності від того рівня, який він займає в універсумі, тобто у макросвіті мова спирається на фізичні властивості реального часу саме макросвіту. Реальний час, який складає онтологічну основу такого існування мови, набуває характер миттєвої зупинки і має такі ознаки як лінійність та незворотність. Відповідно, до таких властивостей на лінійній односпрямованій осі реального часу можуть бути вибудовані тільки два типи структур. Перший тип структури забезпечує часове відношення «раніше - пізніше», тобто одна подія здійснюється спочатку, а тільки потім може відбутися друга. Другий тип уособлює собою часове відношення «минуле – теперішнє - майбутнє», тобто перша і третя подія можуть бути зв’язані між собою тільки другою подією. Такі опосередковані відношення включають в себе два бінарних асиметричних відношення, коли перша подія асиметрично зв’язана з другою, а вона з третьою. У природній людський мові такими подіями, що знаходяться на лінійній односпрямованій осі реального часу, середину складають віртуальні семантичні конструкти, предмет і його властивості, а на поверхні знаходяться номінативні знаки та слова. Об’єднання транзитивного та асиметричного відношень забезпечує онтологічний темпоральний субстрат, на який спирається вихідна семантична структура мови.

Формування мови починається з того, що дійсність поділяється у людський свідомості на такі ідеальні конструкти як предмет та властивість, причому вони створюють асиметричну структуру, оскільки властивість залежить від предмету, а сама структура є потенційно безкінечною, так як у одного предмету може бути як реальних, так і потенційних властивостей

безкінечна множина. Саме на цьому етапі відбувається залучення фактору часу, тобто віртуальна структура, яка складається з предмету та його загальної властивості розгортається на лінійній односпрямованій осі реального часу, тоді вона стає актуально кінцевою та констатується як специфічна мовна структура. Необхідно додати, що справа від предмету, послідовно та відповідно до направлення часу розташовуються дві властивості, причому одна з них займає місце між предметом і другою властивістю, а далі всі зазначені елементи зв'язуються транзитивним зв'язком. Як бачимо, вихідна семантична структура мови набуває такий вигляд: предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака, також необхідно додати ще одну складову – безпосередню ознаку, що займає місце зліва від предмету, тобто у зворотному направленню часу.

Отже, повна семантична структура мови має такий вигляд: безпосередня ознака - предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака. З одного боку, така структура є результатом відображення позамовної дійсності, від якої вона отримує свій зміст у вигляді предметно-властивої, а з другого, ознаки розташовуються на лінійній осі часу, що призводить до їх внутрішньомовної позиційної диференціації. Фактично, відбувається поєднання того, що було детерміновано дійсністю, і того, що було детерміновано реальним часом. Саме тому структура констатується як специфічно-мовна: відображає дійсність й у той самий час не залежить від неї.

Запропонована нами вихідна структура надалі розподіляється на дві частини. Умовно кажучи, першу частину складає транзитивна конструкція «предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака», вона фіксує речення зі всіма його специфічними комунікативними властивостями, у тому числі його характеристику як логічного судження. Другу частину структури складає асиметрична частина «безпосередня ознака - предмет», вона вже виконує номінативну функцію, тобто називає розрізнені фрагменти дійсності. Треба зауважити, що вихідна семантична структура не просто механічно

поєднує зазначені дві частини, а є органічно цілісною, тому комунікаційна та номінаційна функція є об'єднаними зразу в глибинній семантичній структурі.

У філософському підході дуже часто, як і в лінгвістичній семантиці, використовують поняття «предмет», але при цьому абстрагуються від поняття «ознаки», такий підхід є достатньо правомірним, тому що саме він знаходиться як у центрі свідомості та пізнання, так й у центрі мови. Але тут необхідно враховувати декілька зауважень, наприклад, поняття «предмет» дуже часто може фетишизуватися, а також він не може зразу бути у готовому вигляді, він з'являється тільки після певних логічних і лінгвістичних операцій. Відповідно, можна зробити висновок про те, що головним завданням філософії мови є процедура осмислення процесу виготовлення предмету мовною свідомістю.

Таким чином, виготовлення «предметів» економіко-виробничої сфери мовною свідомістю відбувається завдяки лінійній конфігурації відповідних йому ознак у процесі їх побудови на осі реального часу завдяки граматиці природної мови. З онтологічної точки зору сутність граматики полягає у виготовлені предмету, тому граматика функціонує раніше ніж процедура номінації та комунікації, а вже у всередині яких і функціонує готовий предмет, тобто з самого початку існування мови поняття «предмет - ознака» є нероздільними. «Сутність речення у всіх мовах світу полягає в розгортанні ознак предмету. До усвідомлення ознак не могло бути ніякої мови. Будь-яка мова, сама примітивна, припускає чітке усвідомлення предмету та його ознак. Поза цієї умови сама мова не є можливою. Тому будь-які міркування з цього приводу, що якби спочатку в мові не було чіткого розділення частин мови, представляються нам абсолютно не обґрунтованими» [306, с. 238], - вважає відомий лінгвіст Б.А. Серебреников.

Мова є матеріальним носієм соціально-комунікативної взаємодії між людьми, тому фундаментальна типологія граматики та фундаментальна типологія суспільно-економічних відносин є тотожними між собою: «Граматика – це самосвідомість мови, точно так само, як логіка є

самосвідомістю мислення…. Говорінням ми укріплюємо часову і просторову осі нашої цивілізації, тому що займаємо місце у її центрі, розташовуючись обличчям до обличчя з її чотирьома аспектами – її майбутнім, її теперішнім, її внутрішньою солідарністю, її зовнішньою боротьбою. Й перед обличчям цієї специфічної та небезпечної відкритості чотирьом сферам життя наші слова повинні встановлювати певну рівновагу: у кожний даний момент мова розподіляє та організовує всесвіт заново» [299, с. 21].

Предикативна структура розгортається також і в іншому напрямку, коли той хто говорить окрім опосередкованого признаку, окрім якісної властивості, враховує також відношення предмету до простору і часу, а також до другого предмету – об'єкту. Така процедура має назву інтенціонального або модального впливу. В результаті набуває полікомпонентний характер і розпадається на вихідний елемент або квалітатив, локатив, темпоратив, об'єкт або вторинні елементи, крім того, межи між ними розмиті такими семантичними елементами, що виражають причину, мету тощо.

Отже, речення вибудовується на перехрещенні синтагматичної та парадигматичної осей, тим самим воно набуває об'ємну лінійність, але при цьому залишається трьохчленним.

Необхідним до розгляду залишається такий вектор як інтенціональність. Зазначене поняття відноситься до базових понять феноменології Гуссерля та визначає первинну смислоутворюючу спрямованість свідомості до навколишнього світу. Таке розуміння стало широко використовуватися сучасною лінгвістичною семантикою, наприклад, у Д. Серла, а у філософії Гуссерля та Гайдеггера інтенціональність тісно пов'язується з буттям людини у часі. У межах темпоральної концепції мови інтенціональність визначається як вольова побудова свідомістю людини предметно-признакової конфігурації, яка віддзеркалює світ на осі реального часу. Інтенціональність характеризується тим, що світ поділяється на предмет і признак, самі світ і людина знаходяться у реальному часу, при

цьому час має одномірний та необратимий характер. Фактично, людина в процесі інтенціонального акту, виділяє предмет через конфігурацію його ознак, спираючись на реальний час, тим самим формується така категорія як модальність. Вона забезпечує процес з'єднання предмету та його ознак на осі реального часу.

Таким чином, філософія мови розглядає три можливі варіанти існування у часі. Реальний час дає нам орієнтир фізичного часу, на осі якого розгортається фізичний світ. Далі ми стикаємося з видом мовного часу – це реальний час, на осі якого розгортається природна людська мова, а також інтенціональний або модальний час забезпечує процес поєднання говорючою людиною предмету та його ознак на осі реального часу. Як бачимо, мовний потенціал створюється за рахунок акумуляції будь-якого знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх соціального буття, у тому числі й економіко-виробничого. У межах мови такі знання набувають свою унікальну системність і когерентність, що в кінцевому рахунку обумовлює відносну самостійність закономірностей існування язика, утворюючих можливість спілкування та розуміння між різними людьми у межах тієї або іншої сфері діяльності.

2.2. Мовно-комунікативні засади соціально-економічного діалогу та когнітивної взаємодії економічних практик

Даний підрозділ присвячений проблематиці форм і методів комунікації, яка займала місце елемента надбудови та не входила до системи виробничих сил з точки зору класичної теорії марксизму. У той час як пізнавальний процес цілісної структури господарсько-економічних явищ з необхідністю визначається процесом складного соціального акту, що може відбуватися завдяки діалогічній взаємодії між різнорівневими дискурсивними

економічними практиками за допомогою мовних пізнавальних структур. Саме семантичний рівень вияву економіко-господарського буття забезпечує можливості дослідження механізму співвідношення смислового простору співіснування думок та форми істини, формуючи тим самим принципово нову якість комунікації у межах виробничої системи.

Когнітивна взаємодія економічних практик – це особливий спосіб отримання, передачі та осмислення знання в процесі комунікації, вона формується на основі пізнавальної діяльності цілісної людини в економічній сфері, для якої практика включає в себе ідеї, цінності, господарський досвід тощо. Важливим стає аналіз розуміння природи самих практик, які ми умовно поділяємо на дві групи: 1) практики як чуттєво-предметна форма життєдіяльності; 2) дискурсивні практики, які знаходяться у межах мовної свідомості та забезпечують напластування вербальних смислів на феномени господарсько-економічної дійсності. Когнітивність економічних практик виконує функцію не тільки збереження суб'єкту, а цілісно представляє його у єдності мислення, діяльності та чуттєвого сприйняття – такий підхід відповідає сучасній європейській екзистенційно-антропологічній традиції (підходи якої представлені нами у пункті 3.2. дисертації), а поняття когниції полягає у її єднанні з абстрактно-гносеологічною традицією, що представляється вже як діалог зазначених практик, які доповнюють одна одну.

Розглядаючи мовну реальність соціально-економічного буття у формі тексту, головним об'єктом дослідження ми залишаємо людину. У такий спосіб формується оригінальний текст сучасної економічної культури, який включає світогляд людей та особливості ментальної системи їх взаємодії, спосіб і характер соціально-економічного існування, своєрідну знакову систему у вигляді фіксованої інформації тощо. Саме пізнавальний характер когнітивної взаємодії економічних практик створює можливості для процесу уречевлення енергії людей у господарсько-виробничих результатах економічної діяльності та суспільно-ціннісних орієнтирів їх практичного

використання. Вони мають ціннісний соціально-орієнтований характер, допомагають транслювати наукове знання до зацікавлених у ньому структур суспільства, тим самим визначається об'єктивний характер дослідження, головним результатом якого стає досягнення істини як плюральної процесуальності виробництва знання, що нерозривно пов'язується з поняттям економічної справедливості, користі та матеріального блага. Крім того, соціально-економічний діалог забезпечує формування динаміки між внутрішньою науковою комунікацією та комунікаційною структурою між наукою і суспільством, а також забезпечує виробничу практику реалізації економічних знань та їх ефективне застосування у господарському житті суспільства.

Сучасний світ переповнений проблемами постійних кризових явищ в екологічній, медичній та багатьох інших сферах життя людини, окрему нішу сьогодні займають економічні спади, що призводять до зубожіння населення та соціальних катастроф які при цьому відбуваються. Така ситуація посилює необхідність об'єктивного дослідження принципів і правил соціально-економічного поступу, враховуючи при цьому дослідницькі надбання історично сформованих теорій та практик. Ми можемо наполягати на таких поняттях як закономірності розвитку, вивчати причинно-наслідкові зв'язки економіко-господарських процесів і явищ, але тоді економічна наука прирівнювалась до природознавчих, технічних наук, які вже на методологічному рівні не враховують такі поняття як цільова обумовленість та ціннісна мотивації. Такий підхід стосовно співвідношення реальності економічних процесів та морально-ціннісних міркувань підтримує відомий практик економічної теорії А. Маршалл «Філософи-аналітики розмірковують приблизно так: «Спочатку з'ясуємо статус пропозицій етики. А в результате визначимося, що представляють собою цінності». Але справа у тому, що всі пропозиції гуманітарних наук з самого початку мають справу саме з цінностями [239, с. 178]».

Сприйняття соціально-економічної дійсності та представлення її у певній сфері знання людина здійснює в системі культурної взаємодії за допомогою змінювання еталонів репрезентацій, тобто соціально-економічна реальність конструюється в наукових концепціях і надалі критично переосмислюється. Пізнавальна соціально-економічна реальність змінюється у часі, паралельно з нею змінюються форми та способи її сприйняття та конструювання, причому процес пізнання розгортається не лінійно, як би набуваючи більшої об'єктивності та точності, а як все більш різнорівнева інтерпретація конструкції постійно змінюваної дійсності.

Відбувається процедура селекції людиною її уявлень про матеріально-економічну реальність у відповідності зі складеними у культурі пізнання уявлень про неї: «Саме тому, з точки зору загальних гуманістичних засад, новими цілями суспільства знань можуть бути послаблення споживчих мотивів ринкового суспільства, звільнення людини від постійного впливу масової культури, подолання соціального відчуження, відмова від економоцентризму та встановлення більш гармонійних стосунків між сферами суспільства, зменшення світової економічної нерівності, яка поглиблюється з наростанням процесу глобалізації тощо.

Отже, гуманітарні засади стосуються суб'єктивної мотивації об'єктивного процесу економічного пізнання, вони виступають як пізнавальний сегмент суспільства в той час, як методологічні принципи залишаються пов'язаними із дослідницьким процесом і логіко-смисловою організацією його результатів» [97, с. 62]. Відповідно, епістемологія наукового пізнання суттєво змінюється внаслідок осмислення феномена інтерсуб'єктивності і комунікативної природи пізнання, виявлення такої форми раціональності як комунікація. Однією з конкретних форм її реалізації стає діалог та когнітивна взаємодія економічних практик, як складова соціально-гуманітарних наук.

Як бачимо, вже у другій половині XIX ст. наукова думка в сфері економіки звертає увагу цілий ряд позаекономічних і мовних факторів

впливу на функціонування господарського життя суспільства, тому окремим завданням для себе автор вважає звернення дослідницької уваги на дискусії стосовно мовних пізнавальних структур та діалогічної форми їх взаємодії в теорії комунікації. Аналізуються підходи комунікаційної теорії Р. Якобсона та надається її критика Ж. Бодрійяром, проводиться паралель зі схожою структурою означення Ф. Соссюра та Е. Бенвениста, тобто розглядається симулятивна модель комунікації; семантичний аналіз Р. Барта та Ю. Крістевої завдяки категорії діалогізму формулює таку теорію значення, яка вже вимагає відповідної теорії суб'єкта; звертаючись до робіт У. Еко, ми спостерігаємо можливий механізм надання гіпотетичній структурі онтологічного значення, формується єдиний семіотичний підхід до феномену комунікації за допомогою означуваних практик тощо. Необхідно звернути увагу на той факт, що на початку ХХ ст. виникає такий напрям як етики ринкових відносин, а надалі завдяки працям таких вчених-економістів як Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, П. Міцберг, П. Козловскі та багатьох інших формується методологія соціо-гуманітарного підходу. Зазначена система дослідження спрямовується на принциповий аналіз як соціокультурної динаміки, так і з концептуалізацією семіотичного простору культури, у рамках такого поєднання формуються новітні методологічні засади економічних знань та відокремлюється вектор дослідження специфіки людського ресурсу в умовах глобалізаційних трансформацій та для становлення національної ринкової структури господарювання в Україні, що буде представлено нами у підрозділі 3.1.

Нагадаємо, що історія економічної теорії визначає такі основні парадигми свого знання – це теорії вартості та корисності, а також соціальна теорія, вони створюють базові засади сучасних підходів у функціонуванні світової економічної науки, причому було сформовано нову конфігурацію складових елементів як соціальної метапарадигми, так і гуманістичної. Суто соціальний підхід має будуватися на засадах економічного раціоналізму та демонструвати ефективність результатів виробничого процесу, спираючись

на показники як світової, так і вітчизняної соціальної динаміки, то нова гуманістична метапарадигма використовує інші показники суспільного розвитку, вона враховує тенденцію визнання економічного багатства як уособлення соціального комфорту та достатнього рівня матеріальних благ для кожного індивіда певної спільноти, з цього приводу можна навести міркування М. Бахтіна: «Утворилася бездна між мотивом поступка та його продуктом. Але внаслідок цього зав'ял і продукт, відірваний від онтологічного коріння. Гроші можуть стати мотивом поступка, побудував моральну систему. Економічний матеріалізм прав по відношенню до теперішнього моменту, але не тому, що мотиви поступка проникли всередину продукту, а скоріше, навпаки, продукт у своїй значимості відгороджується від поступка в його дійсній мотивації [34, с. 43]».

Практика сучасного суспільного життя, враховуючи історичний досвід формування основ виробництва та способів господарського спілкування, потребує нових знань про саму людину та способу його життя, про поступ і перетворення соціальних відносин, змін у просторі культури, дослідження нових форм організації відносин власності тощо. Така практика вимагає нової методології розуміння та досліджень, формує потребу в розширенні знань як планетарного масштабу, так й реальних життєвих ситуацій, прискорює процес пізнання, але в центрі такої стратегії залишається людина. Зміна структури економічних відносин, збільшення ролі інтелектуального капіталу в суспільстві суттєво вплинули на формування нової економічної культуру людини та на можливості реалізації її як професійних, так і й особистісних здібностей. Базовою основою реалізації власного інтересу суб'єкту виробничих відносин є мотивовані економічні дії, професійна компетентність, відповідальність та раціональний підхід.

Особливої уваги в такому контексті заслуговує поняття когнітивних практик та їх підхід до пізнавальної діяльності, а саме значення «cognition» означує структури людської діяльності як складного багаторівневого процесу. У межах такого значення лінгвістика вивчає мовні системи знання,

наприклад, когнітивна переробка мовних даних, причому враховуються соціокультурні та комунікативні ціннісні фактори, які є включеними до когнітивної структури. Тут не втрачає своєї актуальності ідея М. Бахтіна стосовно предмету всього гуманітарного пізнання, якім він вважає «виразне і говорюче буття». Буття має форму тексту, об'єктом якого є людина, ми можемо запропонувати свою тезу стосовно формування потенціального тексту економічної культури: результати економічних знань набувають у суспільстві форму знаків або символів, за допомогою яких освоюється та фіксується інформація, світоглядні підходи людей, здійснюється процедура розуміння речей навколишнього світу, формується мережа взаємовідносин тощо.

Можемо стверджувати, що процес розуміння дійсності, а, фактично, вивчення тексту є безпосереднім завданням герменевтики, але адекватність розуміння залежить тільки від світоглядного сприйняття особистості, яка включена як у виробництво, так і споживання текстової конструкції. Важливість процедури дізнання істини полягає у необхідності досягнення співвідношення між витриманими об'єктивними умовами дослідження та світоглядними уявленнями і моральними принципами суб'єкту, таке визнання факту багатомірності істини забезпечує можливість подолання як однобічної професійної спеціалізації людини, так і особистісного життєвого сприйняття.

Отже, тільки економічні знання створюють можливості уречевлення енергії людей в результатах як безпосередньо виробничої, так і умовно-символічної економіко-господарської діяльності. Здатність спрямовувати на досягнення результату напрацьований потенціал економічних знань належить виключно людині, причому тільки вона здатна створювати продуктивні виробничо-господарські механізми. Крім того, сьогодні такий вплив посилюється за рахунок зміни структури капіталу, збільшуючи при цьому значення людського потенціалу, а не тільки завдяки зростанню виробничих потужностей за допомогою новітніх технологій, тому реалізація

творчих планів, професійних здібностей людини, а не класичне відображення реальності, формує основи процесу економічного пізнання закономірностей розвитку та функціонування соціально-економічних механізмів.

Хотілося б проілюструвати зазначений підхід думкою Л. Микешиної: «аподиктичне знання, котре пов'язане з трансцендентальним суб'єктом, часто вважається можливим тільки в чітких, формалізованих, математичних і природних науках. Соціальним і гуманітарним наукам у цьому відмовлено, а головною причиною вважається їх специфіка – відсутність, неможливість застосування граничних абстракцій, трансцендентального суб'єкту в його класичному розумінні та необхідності «зниження» рівня абстракції до емпіричного суб'єкту, що відповідно призводить до не строгості, релятивності, неможливості перевірити – позбуває цю область знання об'єктивної істини та статусу науковості. Це було безсумнівним для класичної раціональності та відповідної епістемології, але сьогодні змінюється само уявлення про трансцендентальність знання, особливо у застосуванні до не формалізованого, не строгого, ціннісне навантаженого, у багатьох випадках метафоричного, оберненому до людини, його «духу» і культурі соціально-гуманітарному знанню» [247, с. 15-16], - можемо стверджувати, що сьогодні нові форми трансцендентальності розвиваються у соціально-гуманітарному знанні як на емпіричному, так і трансцендентальному рівні, але дещо в інших пропорціях і формах, чим, наприклад у природніх науках.

Таким чином, визначаючи гуманітарні засади соціально-економічного діалогу та когнітивної взаємодії економічних практик, ми пропонуємо комплексний підхід до їх вивчення завдяки одночасного використання гносеологічних, онтологічних, аксіологічних, а також герменевтичних підходів, виходячи при цьому з цілісного розуміння культурного феномену людини. Необхідним є врахування специфіки самого предмету дослідження економічних знань з точки зору сучасного соціального феномену зі спеціальними правилами виробничо-господарських відношень. Але найбільш

важливими способами з’ясування сутності соціально-економічних механізмів є можливості діалогу з суб’єктом, причому паралельно діалогу з ціннісним значущим текстом на основі герменевтичних методів.

Такий концептуальний підхід надає можливість результативних досліджень комплексної системи економічних знань та дозволяє аналіз ціннісної структури економічного дискурсу. «Нова раціональність постає у вигляді комунікативного дискурсу як подолання інструментального розуму. У даному випадку дискурс виступає у формі аргументованого діалогу, тим самим попередній проблемний характер критичної теорії набуває значення продуктивних наукових досліджень, а сам диалог надає можливість консенсусу. Зазначений консенсус не може припинити гру мови, без якої не може існувати комунікація людей, він просто утримує її у стані спокою деякий час, що надає можливість скоректувати вектор суспільного поступу» [97, с. 67], - такий методологічний підхід до аналізу економічних знань відбувається завдяки діалогу та когнітивної взаємодії економічних практик.

Отже, розуміння когнітивної взаємодії економічних практик як особливого способу отримання, передачі та осмислення знання в процесі комунікації, яка формується на основі пізнавальної діяльності людини в системі соціально-економічних відносин, практична діяльність якої визначається специфічним впливом національних ідеї, цінностей та історично сформованим господарським досвідом.

Сучасні некласичні орієнтири наукових економічних знань мають актуальний характер для аналізу варіантів розвитку соціальної дійсності за принципом їх поєднання з вивченням національної економічної теорії, так як тим самим забезпечується важлива взаємодія між вітчизняною економічною культурою та здобутками культури всього людства.

Запропонувати у даному контексті однозначний комплекс рішень є неможливим завданням. Історія створює лише певні реалістичні засади для відповіді на такі запитання, а також теоретичні підстави для ідейного діалогу задля розуміння актуальних альтернатив і тенденцій у системі

життєдіяльності того чи іншого народу. Антиномії проблемного теоретичного світорозуміння існують для того, щоб «розмислювати, - зауважував їх першовідкривач І. Кант, передбачаючи сучасний «діалоговий підхід», - про походження такого розладу розуму з самим собою і дізнатися, чи не є винним в цьому просте непорозуміння, після вияснення якого, може бути, відпадуть горді претензії з обох сторін, але з'явиться міцна та спокійна влада розуму над розсудком і відчуттями [157, с. 433-434]».

Звертаючись до праць сучасних українських авторів, можемо стверджувати, що такі риси як плюралізм і поліфонізм випливають з антиномічності українського соціально-історичного процесу, його образного сприйняття в оцінках істинного смислу реальних подій. Увага дослідника зосереджується на невирішених раніше протиріччях між імперською державністю й «українською волею»; «екзистенціального характеру світосприйняття» та матеріально-господарського прагматизму життя; «старої» релігійної духовності та нової матеріалістичної марксистсько-ленінської ідеології, а також пролетарської, селянської та інших форм соціальності суспільства; раціоналістичного або кордоцентричного духовного начала світобудівництва та інші антиномії однозначного протистояння стають антиномями взаєморозуміння про необхідність «великого діалогу», тобто головною проблемою стає побудова поліфонічного світу соціальної дійсності, коли людина постійно шукає гармонії зі світом. У теоретичному плані особливе значення надається взаємопроникненню альтернатив концептуальної суспільної необхідності, сформованої теорії та бажання свободи [97]. «Поліваріантність розуміється як можливість реалізації денотативно-конотативного механізму: певна точка (подія) може зберегтися як денотат, і оповідь піде, спираючись на таку форму події. Включення, активізація конотації може дозволити прочитання зовсім іншої історії. Можливим є, також, не відмежовуючись від попереднього варіанту розповіді, пустити її іншим шляхом [198, с. 40]».

Таким чином, діалоговий характер відносин, моделі та методика діалогічності стає перспективним соціально-філософським критерієм для сучасної теорії економічної аргументації як раціональний засіб переконання та демократично орієнтовані наукові форми існування економічного знання, оскільки вироблені ними результати використовуються різними групами громадянського суспільства як ресурс для захисту своїх теоретико-економічних поглядів і реально-життєвих господарських інтересів.

Така ситуація породжувала труднощі, які призводили до переоцінки, а нерідко і до знищення прогресивних ідеалів у суспільстві, що і призвело до трагедії XX ст. Тому «на авансцену сьогоднішньої пізнавальної ситуації виходить поліфонічність мислення, яка має своєю передумовою наявність певного простору, в якому може рухатися мислення, послуговуючись різноманітністю мовно-семантичних засобів, форм, схем, стереотипів, вироблених науковою культурою. Відмова від ідеї жорсткої конкуренції наукового знання і заміна її ідеєю діалогу, «спілкування розуму», де все знання має цінність (оскільки кожна нова ситуація може відкрити в ньому новий, раніше прихований смисл), диктує більш лояльне, ніж раніше, ставлення до неформалізованих, неточних, імовірнісних форм знання. Саме в останніх можуть міститись геніальні прозріння, тоді як формально точні, несуперечливі системи можуть бути змістовно бідними [215, с. 120]».

Отже, офіційний історичний статус подій не міг гармонійно збігатися зі шляхами суб'єктивного політичного способу вирішення породжених ним проблем, хоча, наприклад, перший визначальний архетип соціалістичної революції у вітчизняній і світовій культурі уособлював собою все багатство кольорів і почуттів народного характеру. У зв'язку з цим, необхідно зауважити, що істинний менталітет революції складається саме з її поетики, політики та філософії, а не з народжених нею реформ у сфері економіки, соціальних зв'язків і виробничих відносин. У діалозі «великого часу» розкривається гуманістична наявність нашої історичної епохи, специфіка

українського народного характеру, загальні риси національного економіко-господарського менталітету.

Діалоговий підхід у системі методології будь-якого знання виступає як процес переконання та розуміння, його історичні корені як колективного способу пошуку істини за допомогою ретельно підібраних питань і співставлення відповідей на них з реальними життєвими фактами беруть початок, як відомо, з філософії Сократа. У тому випадку, коли думка, яка була запропонована у вигляді відповіді, суперечила істині, то вона відкидалася. Таким шляхом співрозмовники поступово просуваються до правильної відповіді або досягають певного консенсусу в його рішенні – це був раціонально-практичний спосіб підтвердження істинності своїх міркувань. Сократівська традиція отримала подальший розвиток у рамках античної діалектики і риторики, однак з часом вона поступилася місцем поглядам на аргументацію як процес теоретичного доведеного міркування, який надалі отримує назву аристотелівської традиції. Такий погляд стає пріоритетним у традиційній логіці, де навіть суперечку зводять до доведення, а згодом вона займає міцні позиції в усій системі наукового мислення.

Доведення, як і пояснення, не передбачає обміну думками, взаємодії з аудиторією, тоді як аргументація завжди направлена на переконання співрозмовника, враховує його реакцію на доведення в запропонованих твердженнях. Якщо доведення відбувається у формі монологу, то аргументація тільки завдяки діалогу, у ході якого співрозмовники досягають взаєморозуміння. Завдяки такому ходу думок різницю між аргументацією та доведенням складає тільки єдина суттєва обставина: у процесі пояснення бере участь тільки один суб’єкт, а у процесі розуміння – два суб’єкти, причому до об’єкта не може бути застосоване діалогічне відношення, тому пояснення не має діалогічного моменту, окрім формально-риторичного. Розуміння завжди якоюсь мірою діалогічне, у той час як точні науки мають, за зауваженням М. Бахтіна, характер «монологічної форми знання». У гуманітарному знанні домінують неформальні засоби міркування, які

базуються на індукції, аналогії та спираються на спостереження, досвід з тим або іншим ступенем вірогідності підтверджуються ним.

Отже, ближчим до критерію об'єктивності в системі гуманітарного дослідження економічних процесів є положення «сократівської» методики, що були поступово витіснені, тому в сучасних методологічних концепціях дослідження необхідним стає процес відродження погляду на аргументацію саме як на діалог. Аргументацію, у такому контексті, можна визначити як раціонально-логічну складову процесу переконання та комунікативної діяльності, а її завданням є підтвердження та обґрунтування запропонованих учасниками діалогу тези, заяви, точки зору тощо.

Діалогічна когнитивна методика дослідження ґрунтується на тому, що орієнтація людей, у тому числі вчених, у сучасному інформаційному світі досягається завдяки взаєморозумінню в системі певних структур світу, які створюються, у першу чергу, мовою різних національних культур. Справа полягає в тому, що в принципі всі наукові знання надають людській життєтворчості впевненості тільки тоді, коли вони визнані в суспільстві. Таке ставлення до наукових досліджень та їх результатів випливає із суспільного способу існування людини і мови, на якій вона мислить. Це означає, що доказовість, системність і критичність пізнання забезпечуються інформаційно-символічною узгодженістю суб'єктів завдяки використанню спільної мовної бази. «Науково було обґрунтовано факт, згідно з яким пізнавальні здібності належать до соціокультурних навичок людини, а тому поза суспільством вони не можуть утворюватися і функціонувати. Найпершою ознакою соціокультурного характеру пізнавальних здібностей є їхня незникаюча мовно-символічна або «словесна» діалогічність. Адже людина існування емоційно-почуттєвого «осяяння», творчо-вольових і розумово здібностей засвідчує своєю промовою, написаним текстом, створеними речами, рухом тіла та іншими знаками й означуваннями. Вони містять інформацію про спроможність людини створювати, сприймати, зберігати й використовувати інформацію, а тим самим про здатність жити в

суспільстві, брати участь в соціокультурному процесі [486, с. 148]». Адже людина досягаючи істини не може бути самотньою, вона спілкується з багатьма іншими людьми, які діляться з нею своїми знаннями. Дослідження, в цьому аспекті, можна вважати засобом подолання особою чи групою осіб пізнавальної обмеженості через установлення порозуміння із багатьма іншими людьми.

Отже, виявляється, що діалог (дослівно з грецького – поділений логос) означає сутнісну взаємодію поліфонічних систем розуміння, а не безлад думок, поступово він стає специфічною методикою дослідження всіх соціально-гуманітарних наук.

У системі аргументації діалог завжди включає два методичних положення поєднаних у межах одного дослідницького процесу: формальний і концептуальний. Формальний момент стосується методики операціональних засобів, пов’язаних із використанням під час дослідження правил і законів логічних форм мислення. Другий, концептуальний момент, проявляється у формах узгодженості між собою методів, мети, способів аргументації, висновків, оцінок у загальних результатах дослідження. Одночасно така діалектика дослідження звернена переважно до суспільства, а конкретніше – до певної аудиторії. Дана діалогічна методика орієнтує наукову роботу на багатоваріантні способи включення отриманого нового знання у соціально-економічний контекст, поряд з притаманними йому операціями та процедурами, правила відношення між людьми, урахування їх адекватних уявлень про світ і суспільство, а також способи неформального спілкування.

Діалогічна методика, у цьому смислі, постає як логіка забезпечення дослідження аргументами, які направлені не на внутрішню обґрунтованість знання, а звернені до міркувань інших людей. Основу такого звертання утворює потреба створення узгодженого або навіть спільного пояснення процедур дослідження, тлумачення істинності та корисності отриманого знання. Через це вона являє собою сукупність правил комплексного конструювання або реконструювання порозуміння між людьми на ґрунті

аргументів, що підтверджують факт їх створення внаслідок дослідження нових знань.

Таким чином, основним завданням діалогічної методики дослідження є забезпечення надійних підстав для створення інтелектуального консенсусу та універсалізації наукового знання, тобто всілякого поширення і надання загальної значущості результатам дослідження.

Проте, такий аналіз ще не означає, що методика діалогічного дослідження завжди має таку універсальну значущість серед учених і підтримується ними. Адже коло проблем, з якими стикається сучасна наука, досить складне і не піддається однозначності у вирішенні. Існують такі економічні науково-дослідницькі проблеми, щодо яких підтримувати діалог між ученими та суспільством просто необхідно, але сам по собі такий діалог недостатній для надійної аргументації знань. Головними для науки є прийняття і тим самим реалізація в суспільстві створеного нею знання, а не згодне чи не згодне суспільство із змістом цієї інформації.

До кінця 80-х років XX ст. при вивченні та вирішенні економічних проблем переважала достатньо жорстка «вертикальна» схема взаємодії між наукою і практичним застосуванням знань у суспільстві. Схематично такі взаємовідносини можна було уявити у вигляді руху економічного знання від сфери наукового аналізу та формування на рівні науково-дослідних інститутів; далі відбувався процес їх подальшого дослідження та розповсюдження через багаторівневі установи навчання й освіти; потім починають функціонувати організаційні структури, які розповсюджували економічні знання та повинні були контролювати процес їх практичного застосування установами і організаціями, що займають відповідні структурні позиції в системі економіки. Однак, «горизонтальний зв’язок» на всіх означених вище рівнях був слабким або фактично відсутнім, тобто в радянську епоху існувало чітке розподілення функцій між виробниками економічного знання та, умовно кажучи, його споживачами – історичні результати такого розподілення сьогодні всім відомі.

Існувало декілька причин багаторічної усталеності таких взаємовідносин, серед яких найбільш вагомими можна визначити такі: 1) прагнення наслідувати традиції епохи Просвітництва, відповідно до якої розвиток науки виступає і двигуном, і мірилом соціального прогресу, крім того, на наукові знання покладалась відповідальність за прогресивний розвиток, у першу чергу, соціально-економічний; 2) була запропонована жорстка схема функціонування наукового знання, яка відповідала тоталітарному духу суспільства, а у свідомості вченого наука сприймалася як соціальний інститут, що виробляє виключно «істинні» знання для блага соціуму; 3) такий підхід уособлював собою реальну державницьку політику швидкої модернізації соціально-економічних основ суспільства і того положення, що результативність будь-якої теорії мають довести конкретні швидкі результати в економіці народного господарства або зростання військової могутності.

Докорінна зміна соціально-економічної ситуації в суспільстві сприяла визнанню того положення, що «істина» може бути не одна, можливі різноманітні підходи, концепції та практичні способи реалізації теоретичного знання, а також наукові дослідження мають враховувати велику кількість специфічних факторів впливу на території проживання того чи іншого народу. Крім того, у ході загальної демократизації соціального життя суспільства з'ясувалося, що джерелом нового, у тому числі, економічного знання являються не тільки офіційні науково-дослідницькі організації та установи.

Таким чином, внаслідок цілого ряду причин: 1) накопичення негативних наслідків від реалізації економічних проектів, які в принципі були науково-теоретично обґрунтовані, особливо на території пострадянських країн; 2) усвідомлення факту політичного ангажування окремих дослідників і цілих наукових колективів; 3) зростання рівня освіти та інформованості суспільства, у тому числі, в результаті розповсюдження економічних та інших видів знання через Інтернет, - відбулося різке

зниження рівня довіри до наукових результатів дослідження. Разом з тим, у ході формування демократичного громадянського суспільства складається недержавна мережа дослідницьких центрів і малих груп фахівців при підтримці фінансово-виробничих економічних структур, які надалі будуть створювати реальну конкуренцію статусним, як правило, державним науковим закладам.

У сучасних цивілізаційних умовах змінюється сама «парадигма» взаємовідношень між наукою і практикою, наукою і політикою, наприклад, науково-дослідні економічні структури та конкретні фахівці залучаються до процесів світової та європейської інтеграції на основі прагматичних принципів співпраці, розробляють реальні програми по залученню теоретичних наукових досягнень повсякденними соціальними практиками тощо. Такі питання стосуються довіри до науково-економічних обґрунтувань, їх впливу на формування політичного порядку та, безпосередньо, на спосіб думок і поведінку пересічних громадян. У зв'язку з цим, аналітики з питань філософії економіки пропонують розрізняти «прикладні дослідження», які здійснюються вченими та експертами, і «звичайні знання», тобто несистематизовану інформацію, яка поступає від «некомпетентних» суб'єктів економічного процесу, причому їх мотивація та аргументація формується саме як результат оцінки практичної реалізації наукових ідей та програм, тому діалог такого характеру сьогодні між суспільством та економічною наукою є, безперечно, перспективною моделлю спілкування.

Американський економіст Д. Мак-Клоскі посягає на устої професійної віри економістів у те, що їх наука спрямована на пізнання істини про об'єктивні економічні процеси і механізми. Він стверджував, що економічна наука є передусім риторикою, тобто мистецтвом переконувати, а наукові аргументи – одним із засобів переконання, далеко не єдиним і не завжди вирішальним [222]. Свою тезу Мак-Клоскі доводить на прикладі багатьох праць відомих економістів, виокремивши в їх аргументації риторичну складову, тобто прийоми, які зміцнювали позицію автора за рахунок

літературної форми. Тому, якщо звернутися до виразу М. Бахтіна: «висловлювання наповнено діалогічними обертонами, без врахування яких не можна цілком зрозуміти стиль висловлювання. Адже й сама думка наша – і філософська, і наукова, і художня – народжується і формується в процесі взаємодії та боротьби з чужими думками, тому це не може не знайти свого відображення й у формах словесного виразу наших думок [33, с. 464]».

Характеризуючи діалогові діалогові пізнавальні практики у системі методології економічних знань можна умовно розмежувати ми звертаємося до особистісного та суспільного підходів. Суспільні діалогові практики, уособлюючи собою соціальний характер буття людей, розгортаються за правилами незалежними від свідомості окремої людини, але завжди реалізуються в його діяльності. Основою особистої діалогової моделі стає те положення, що сутність людського пізнання пов'язана з процесом особистісного пошуку, тобто у кожний момент свого життя людина постійно запитує та перевіряє комфортність умов свого існування в суспільстві та лише завдяки можливості давати відповідь самому собі та іншим людям стає «відповідальним» суб'єктом суспільства. Поєднуються такі рівні у філософськи визначеному «тексті», який фіксує реальність їх існування, означує та іменує явища даної реальності, але водночас він розкриває і світ самого суб'єкта – носія і творця тексту. Мовна еманація дещо відкриває завісу над творчою лабораторією свідомості, знаходячи ціннісну шкалу смислів у ступені модальності оцінок, формує зовнішні критерії, за якими можна характеризувати буття свідомості завдяки об'єктивізації (виказування вголос) тих чи інших суджень. Виникаюча проблема співвідношення мови і свідомості, свідомості та самосвідомості вирішується тільки в просторі комунікативної діяльності: «Будь-який комунікативний акт – це завжди діалог (хоча саме поняття діалогу не може бути зведене до комунікативного акту). А оскільки будь-який текст несе в собі інформацію про світ, то обмін нею в процесі комунікації означає обмін знаннями про світ, їх уточнення, зміну, узагальнення та відкидання. Сприймаючи текст у процесі спілкування

чи комунікації, той, хто інтерпретує текст, здійснює його зустрічне породження. Результатом комунікації або діалогу є ефект певного збігу тексту автора та тексту партнера в діалозі текстів. Тому основою такого діалогу є «багато-суб'єктність» цього процесу, а результатом – збіг «смислових центрів» під час обміну діями породження і інтерпретації текстів. При цьому автор тексту і його партнер постійно міняються своїми ролями, що робить їх рівноправними учасниками діалогу [215, с. 118]».

Зазначені практики знаходяться в стані постійної протилежної взаємодії. Історично напрацьовані та інституціоналізовані норми світосприйняття перетворюються в особисті переконання. З іншого боку, саме особистісні переконання і уявлення, завдяки колосальній творчій активності їх авторів і носіїв, набувають значення соціальної сили і входять до складу суспільної свідомості. Для створення такого смислового наукового простору, де думки могли б співіснувати і взаємозбагачуватися, зберігаючи при цьому власну самостійність, учений має розглядати свою особистість через взаємодію з іншими. Треба вміти бути іншим, відчувати іншого таким, яким він є, вміти умовно стати на його місце, тобто відчути стан емпатії. Особистість за своєю суттю діалогічна, тільки в діалозі з іншим вона може розкрити і пізнати самого себе, а тому в діалозі кожна людина існує як «інша» для себе. Діалогова методика пропонує розвивати вміння людини, торкаючись, критично відчути реальну дійсність у всій її багатогранності та протиріччях, вимагає високої зрілості соціокультурних та економіко-господарських відношень між людьми.

З точки зору дослідницьких підходів Герасимової Е.М., російської дослідниці Микешиної Л.А. ключовими моментами діалогових комунікативних практик у соціальній системі є соціальна обумовленість економічних знань, тобто виробництво наукового економічного знання в сучасних умовах залежить від політичних та соціальних факторів, від тієї ролі, яку відіграє громадянське суспільство в прийнятті економічно важливих рішень. Наука пропонує суспільству «об'єктивне знання» про економічні

процеси та пропагує його практичне застосування, але в реальності їх сприйняття базується на соціальному та інституціональному визнанні. Саме вони відіграють важливу роль у визначенні того, що є «істиною» для конкретного випадку прийняття рішень. Також існує можливість локального або «ситуативного» характеру економічного знання, яке будується на інших, ніж експертне знання, засадах і представляє собою важливий пересічний когнітивний ресурс. Як правило, ситуативне знання базується на господарський культурі народу та повсякденній практиці, а не подається «зверху» і не може залишатися поза увагою фахівців, так як саме пересічне населення прагне такого економіко-господарського знання, яке буде відповідати реальним вимогам їх життєзабезпечення та життєвим засадам існування їх дітей у майбутньому.

Суттєвим зауваженням є положення про те, що «наукове» знання виступає антитезою контекстуальному знанню. Мова науки робить акцент на узагальненнях, комплексності фактів і необхідності «об'єктивності», у той час як контекстуальне знання приділяє увагу особистим точкам зору, суб'єктивному сприйняттю та здатності людей поєднувати різні фактори впливу, у тому числі і несуттєві, тобто формується колективна оцінка економіко-господарської ситуації [97; 247].

Діалоговий підхід у межах соціально-економічного знання з урахуванням специфічних національних суспільних перетворень визначається такий спосіб реалізації концептуальних проектних економічних завдань. Проектування як спосіб змін та реалізації може мати декілька значень в умовах існування економічних знань, але, розглядаючи проектування як форму теоретичного міркування, яка має здатність забезпечувати теоретичну та методологічну результативну практичну діяльність, ми звертаємося до думки С.Б. Кримського та вважаємо його «умовою та гарантом реалізації певної системи вимірів і критеріїв конструктивної діяльності. До них відносяться оцінки на врахування перспективних потреб, на технологічність і реалізованість завдань, їх

економічну ефективність, соціально-екологічну доцільність та керованість, надійність та оптимальність засобів. Відповідно до цього проект та проектування включають ціннісно-оціночну фазу свого здійснення [183, с. 141]», - причому з точки зору відтворення особистісного потенціалу наукового працівника, такий варіант сьогодні отримує назву індивідуальний життєвий проект. Відповідно виникає ситуація, коли, з одного боку, потреби населення поступово індивідуалізуються, що змінює характер їх безпосереднього життєвого середовища та прискорює тісно пов'язаний з ним процес соціально-економічної ідентифікації індивіду, з іншого боку, індивідуалізуються життєві проекти самих учених, частина яких бачить сенс свого життя в захисті конкретних спільнот, груп населення, які постійно знаходяться в зоні «економічного» ризику.

Діалогові практики мають можливість на принципових наукових засадах пояснювати й інтерпретувати сучасні світові соціально-економічні «перебудови» та сприяти процесу ефективної інтеграції України до структур світового господарства. Мова йде про такі методологічні принципи, як поліфонізм або гармонійне багатозвучання ідей; діалогізм як створення смислового простору співіснування думок; когнітивний креатив, який сприяє, завдяки ціннісному характеру сучасної інформатики, процесам трансформації та творенню нових соціально-економічних форм. Однак, необхідним є врахування також негативних ситуативних положень про те, що інформаційне «слово» у широкому сенсі, включаючи відеокартини, активно використовується і як новітня форма обробки умів та сердець, і як один із способів маніпулювання свідомістю мас, і як засіб економічної і політичної дезінформації тощо. Наука про економіко-господарські відносини між людьми не вкладається в класичне розуміння науки як системи дослідницької роботи, результатом якої є «істинне» знання, яке потім тиражується і використовується в різних сферах соціально-економічної практики, згодом набуваючи інституціональний характер у вигляді таких канонічних зразків, як наукові школи, теми освітніх програм, підручників тощо. У той же час,

метою діалогових моделей є з'ясування в системі економічного знання не тільки істинності його положень, а й конкретної суспільної корисності. Вони допомагають транслювати наукове знання до зацікавлених у ньому суспільних структур, тобто створюють можливість адекватного застосування загальнонаукових економічних досліджень в конкретно-ефективних сучасних проектах і програмах, де значення істини нерозривно пов'язується з поняттям користі та матеріального блага.

Таким чином, діалог як форма мовно-комунікативної практики в системі економічного знання забезпечує процес сутнісної взаємодії поліфонічних підходів розуміння соціально-господарської реальності: по-перше, з формальної точки зору він завдяки логічним формам мислення продукує операційну методику необхідних засобів дослідження; по-друге, забезпечується формат концептуальної узгодженості між собою соціально-економічних інтересів і мотивацій, способів аргументації та процедур, критеріїв оцінок тощо. Водночас така діалектика дослідження направлена не тільки на аргументовану доведеність знання, а звернена до сприймання міркувань інших людей та пропонує багатоваріантні способи включення отриманого нового знання у соціально-економічний контекст поряд з притаманними йому операціями та процедурами. У свою чергу, діалогічна методика постає як логіка забезпечення комплексного конструювання або реконструювання порозуміння між людьми на ґрунті аргументів, що підтверджують факт їх створення внаслідок отримання нових знань.

Основним завданням діалогічних мовних практик дослідження є забезпечення об'єктивних підстав для створення інтелектуального консенсусу й універсалізації наукового знання, тобто забезпечується розповсюдження та надання суспільної значущості результатам дослідження. Діалоговий характер відносин і діалогічні методики стають перспективним соціально-світоглядним критерієм для теорії аргументації економічних знань та раціональним способом переконання різних верств громадянського суспільства з метою захисту своїх соціально-економічних інтересів.

2.3. Соціальний феномен формування вартості як зразок граматики сучасної економіки

Аналізуючи сучасну ситуацію постіндустріальної економіки з паралельно існуючими декількома способами виробництва, а промисловий капітал, який був орієнтований на використання максимальних обсягів уречевленого постійного капіталу, швидко змінюється капіталом епохи Постмодерну, в якому пріоритету набуває використання нематеріального капіталу. Зазначені зміни соціально-економічної системи глобалізованого світу суттєво впливають на змістовне наповнення таких ключових категорій як вартість, гроші, капітал, робоча сила, праця тощо. Мова йде про те, що мінова вартість матеріальних і нематеріальних товарів залежить у кінцевому рахунку не від кількості вкладеної в них сукупної суспільної праці, а вмісту в них інформаційних знань та інтелекту людини. На відміну від сукупної суспільної праці знання та інтелект не можуть бути зведені до кількості абстрактної праці як її результат або еквівалент.

Таким чином, така своєрідна когнітивна трудова діяльність створює величину та співвідношення вартості товарів однозначно невизначеною та складно-прогнозованою, завдяки тому, що ігнорується «комунікативна» складова продукту виробництва. Неможливість виміряти сучасну працю у класичний спосіб унеможливлює вимірювання й її вартості. Криза зазначених соціально-виробничих змін у теорії вартості вимагає перегляду сутнісних засад формування самої категорії вартості, а тим самим і самої системи еквівалентів на яких будується товарний обмін.

Своєрідний порівняльний аналіз між обміном мовленнєвими елементами та функціонуванням грошей вперше в літературі надає Ф. де Соссюр. Головними властивостями грошей є можливість обмінюватися на реальні матеріальні блага та можливість грошової одиниці співвідноситися з

іншими одиницями даної грошової системи, тобто наявність співвідношення всіх елементів внутрішньої системи між собою. Відповідно, можливість грошової одиниці обмінюватися на реальні матеріальні блага є процесом, аналогічним структурному виміру мови, а процес внутрішнього співвідношення елементів грошової системи схожий на функціональний розподіл у мові. Зазначені підходи відповідають періоду класичного пояснення лінгвістичного знака, який підпорядковується ринковому закону вартості та спрямовує структурні операції мови у напрямку десигнатів. Саме сигніфікати класичного періоду досліджень у мові корелюються з механізмом вартості у матеріальному виробництві, аналіз якого й був запропонований К. Марксом.

Класичне поєднання споживчої та мінової вартості розпадається у зв'язку з тим, що референціальна вартість була знищена, тобто зникає еквівалентність реальному змісту об'єктів й поступово сформулюється структурна гра цінностей, виникає феномен симуляції. Він полягає у тому, що всі знаки починають обмінюватися між собою, але вже більше не обмінюються ні з чим реальним, тобто правила детермінації еквівалентів у мові більше не працюють, так само більше не працюють цільові установки виробництва, а грошова одиниця так само перестає відповідати реальному виробництву та піддається постійній неконтрольованій інфляції та спекуляціям.

У даному випадку ми спостерігаємо глибинні зміни в законі цінностей, тобто необхідним стає врахування постійного руйнування суспільних відносин, які регулюються цінністю, зникає детермінованість відносин – все це змінює загальний підхід до розуміння характеру існування самої економіки. У свою чергу, поняття знаку так само змінює своє значення, знак перестає бути формою структурного закону цінності, його уособлює така специфічна організація як код. Справа полягає у тому, що ринковий закон вартості не означає детермінуючої ролі матеріального виробництва, так само як структурний закон цінності не визначає пріоритету певного знаку. Таку

ситуацію утворюють паралельне існування двох складових: 1) ринковий закон вартості, розроблений Марксом на основі дослідження матеріального виробництва товарів; 2) структурний закон цінності, розроблений Соссюром на матеріалі лінгвістичного знаку. Але ринковий закон вартості фактично є законом еквівалентності, який повністю розповсюджується й на конфігурацію знака, коли еквівалентність означаючого та означеного забезпечують регулярний обмін референційними змістами. Як бачимо, класичний закон вартості одночасно функціонує як в системі виробництва, так й в сфері мови і, навпаки, структурний закон цінності забезпечує як не детермінованість зазначених сфер по відношенню одної до одної, так і, відповідно, до змісту кожної складової, тобто відбувається перехід від детермінованої сфери знаків до недетермінованої сфери коду.

Ми визначаємо такі два граматичні підходи в аналізі основної економічної закономірності: 1) вартість є первинною та була закладена в речах до факту обміну, тут сутність мови представлена в первинних означеннях, тобто пропонується мова дії або мова коренів; 2) вартість з'являється лише в момент самого процесу обміну речами і тільки так може існувати, у цьому випадку аналізується загальна функціональність мови всередині речення, а з точки зору логіки – судження. Звідси випливають можливості граматичного пояснення метафізичного характеру такої категорії як вартість.

Таким чином, феномен вартості дозволяє з'ясувати процес того, як речі входять в систему обміну та як вони співвідносяться одна з одною на принципах рівності й аналогії, що в кінцевому рахунку надає можливість їх оцінити. Як бачимо, вартість відповідає атрибутивній функції дієслова у загальній граматиці, коли констатація речення формує точку відліку мови. Постійний процес обміну забезпечується постійним розчленуванням вартості певного об'єкту всіма іншими оцінюючими вартостями, і саме тут вартість починає виконувати функцію зчленування, яку загальна граматика визнає за

всіма недієслівними складовими речення, що виконують функцію іменування.

Сучасна ситуація перехідного періоду, коли одночасно існує декілька способів виробництва, призвела до того, що промисловий капітал, орієнтований на використання максимальних обсягів уречевленого постійного капіталу, швидко змінюється капіталом епохи постмодерну, де пріоритету набуває використання нематеріального капіталу. Відповідно, такі зміни соціально-економічної системи глобалізованого світу суттєво змінюють змістовне наповнення таких ключових категорій як вартість, капітал, праця тощо. Знання, як такі, стають базовою виробничою силою, а основним продуктом суспільної діяльності визначається вже не праця, а кристалізовані знання. Мова йде про те, що мінова вартість матеріальних і нематеріальних товарів залежить у кінцевому рахунку не від кількості вкладеного в них сукупної суспільної праці, а вмісту в них інформаційних знань та інтелекту людини. На відміну від сукупної суспільної праці знання та інтелект не можуть бути зведені до кількості абстрактної праці як його результат або еквівалент.

Таким чином, така своєрідна когнітивна трудова діяльність створює величину та співвідношення вартості товарів однозначно невизначеною та складно-прогнозованою, у першу чергу тому, то не враховується «комунікативна» складова продукту. Неможливість виміряти сучасну працю класичним способом унеможливлює виміряти й її вартість. Криза зазначених соціально-виробничих змін у теорії вартості вимагає перегляду сутнісних засад формування самої категорії вартості, а тим самим і саму систему еквівалентів на яких будується товарний обмін.

Як бачимо, особливої уваги заслуговує виявлення нових стратегічно необхідних методологічних засобів для дослідження та пристосування до вимог сучасного турбулентного соціально-економічного простору за допомогою процедури гармонізації та набуття нового статусу базових категорій: «Безкінечність категорій має вигляд діяльнісного освоєння всіх

можливостей змісту динаміки думки. Категорії розширено відтворюються в духовному виробництві людських цивілізацій і потребують внаслідок своєї всезагальності необмеженого культурно-історичного здійснення [183, с. 116]», - звертаємось до пояснень нових підходів у методологічній свідомості С.Б. Кримським. Світові культурно-історичні події останніх років підтверджують стохастичний характер функціонування соціально-економічної системи, яку вже не можна аналізуватися виключно за допомогою методів класичної раціональності, які є базовими для сталого характеру динамічних систем.

Проблема континууму категоріального апарату в архітектоніці економічних знань актуалізує не тільки розуміння соціально-економічного буття людини, а й формує проблематику самого тексту та нарративної мовної референції економічного знання. Ж. Дерріда вказує на те, що процедура змістовного формування категорій забезпечує можливість конструювання самого Буття, тобто у такий спосіб фіксується процес мовленнєвого конструювання суспільно-економічний сфері існування людини.

Мова є матеріальним носієм соціально-комунікативної взаємодії між людьми, тому фундаментальна типологія граматики та фундаментальна типологія суспільно-економічних відносин є тотожними між собою: «Граматика – це самосвідомість мови, точно так само, як логіка є самосвідомістю мислення…. Говорінням ми укріплюємо часову і просторову осі нашої цивілізації, тому що займаємо місце у її центрі, розташовуючись обличчям до обличчя з її чотирьома аспектами – її майбутнім, її теперішнім, її внутрішньою солідарністю, її зовнішньою боротьбою. Й перед обличчям цієї специфічної та небезпечної відкритості чотирьом сферам життя наші слова повинні встановлювати певну рівновагу: у кожний даний момент мова розподіляє та організовує всесвіт заново» [299, с. 21].

Таким чином, дослідження механізму становлення категоріального апарату сучасної мови у сфері соціально-економічного знання як своєрідної процедури об’єктивізації індивідуальної свідомості людини та формування

мозаїчної культурної традиції в процесі трансформації світового господарства є безперечно актуальним завданням.

Дискусія про смислове наповнення категорій апарату економічного знання проходить через всю історію економіко-теоретичної думки. Платон та Аристотель стверджували дискретний характер категорій завдяки тому, що світ поділяється на не перехрещуванні класи предметів, у той час як категорії мають визначені межі. Згодом альтернативну позицію формує Л. Витгенштейн, який стверджував, що всі категорії відносні та мають дифузійний характер. Відповідно формується мережа таких зв'язків, які мають центр і периферію. Причому периферія сприяє наповненню змісту категорій новими смислами, а взаємне проникнення периферійних сфер декількох категорій також стає суттєвим фактором трансформації єдиного смислового поля.

Представники структуралізму використовують мову та деякі її методи як основу наукового підходу дослідження у сфері гуманітарних знань, наприклад, прийоми лінгвістики у теоретичній етнографії духовних структур первісних племен використовує К. Леві-Строс, використовує запропоновані методики до аналізу сучасності Р. Барт, а на людську психіку переводить лінгвістичні аналогії Ж. Лакан тощо. У свою чергу, М. Фуко пропонує новий спосіб співвідношення між словами і речами в системі аналізу багатства як такого, що є неоціненним вкладом у розуміння сучасних змін соціально-економічного характеру в умовах глобалізації. Саме сигніфікація класичного періоду досліджень у мові корелюється з механізмом вартості у матеріальному виробництві, аналіз якого й був запропонований К. Марксом. Подібно до ідей К. Маркса, Вітгенштейн також визначає суспільне життя як вид практики, а не тільки як сукупність поглядів і переконань людей, а такі представники як Кондильяк, Галіані, Грален виходили з обміну корисністю як з суб'єктивної бази всіх вартостей.

У системі сучасного когнітивного капіталізму знання перетворюються у фактор виробництва, так само необхідний як праця або капітал, фактично,

знання накопичують в собі вартість праці та інших виробничих факторів, які є необхідними для його виробництва. Надалі за допомогою знань відбувається керівництво самим процесом виробництва, тим самим створюється корисний продукт для споживача. У виробничому процесі промислового капіталізму праця породжує знання, а знання вже породжують вартість, тому для того, щоб зростати капіталу потрібно використовувати не тільки працю, а й знання, які він породжує та включає у цикл виробництва. Але в умовах сучасного когнітивного капіталізму використання знань не можна просто зводити до капіталу, оскільки перетворення знання у вартість підпорядковується специфічним законам, які непредставлені в марксистських і ліберальних теоріях вартості.

Перетворення знання у вартість, особливо коли воно береться у віртуальній формі, створює багато неоднозначних складових у вартісному кругообігу. Зазначений процес перетворення знання у вартість носить нелінійний, нестабільний, часто катастрофічний та непостійний у часі характер, але сама така форма існування створює простір свободи для нових та оригінальних інституційних перетворень. Крім того, дуже важливим є те положення, що знання мають, як будь який товар, споживчу вартість для суспільства, але вони не мають базової вартості витрат, яку б можна було використовувати як еталон для визначення вартості мінової. Необхідно додати, що знання функціонує з точки зору марксистської теорії як витрати на відтворення, а неокласична теорія визнає їх як маргінальні витрати. Дійсно, витрати на виробництво знань є дуже невизначеними і вони суттєво відрізняються від затрат на його відтворення, наприклад, коли створюється перший екземпляр інтелектуальної діяльності всі подальші розробки втрачають сенс.

Отже, мінова вартість знання залежить від практичної можливості обмежить його вільний обіг за рахунок покращення захисту авторських прав. Вартість знання не є продуктом природної рідкості, вона створюється лише завдяки інституціональним обмеженням доступу до них.

Ф. де Соссюр надає порівняльний аналіз між обміном мовленнєвими елементами та функціонуванням грошей. Головними властивостями грошей є можливість обмінюватися на реальні матеріальні блага та можливість грошової одиниці співвідноситься з іншими одиницями даної грошової системи, тобто наявність співвідношення всіх елементів внутрішньої системи між собою. Відповідно, можливість обмінюватися грошової одиниці на реальні матеріальні блага є аналогічним процесом структурному виміру мови, а процес внутрішнього співвідношення елементів грошової системи схожий на функціональний розподіл у мові. Зазначені підходи відповідають періоду класичного пояснення лінгвістичного знаку, який підпорядковується ринковому закону вартості та спрямовує структурні операції мови у напрямку десигнатів. Саме сигніфікація класичного періоду досліджень у мові корелюється з механізмом вартості у матеріальному виробництві, аналіз якого й був запропонований К. Марксом.

У свою чергу, Ж. Бодріяр так описує зазначений процес: «споживча вартість відіграє роль горизонту в цільовій установці у системі мінової вартості – перша характеризує конкретну операцію, що здійснюється з товаром у ході споживання (момент, аналогічний десигнації для знаку), друга ж відправляє до здатності всіх товарів обмінюватися між собою за законом еквівалентності (момент, аналогічний структурній організації знаку), та обидві вони діалектично співвідносяться упродовж всього Марксового аналізу, визначаючи раціональне упорядкування виробництва, що регулюється політичною економією» [59, с. 51], - проте нова радикальна революція поклала край класичному сприйняттю економіці вартості.

Класичне поєднання двох зазначених аспектів вартості розпадається у зв’язку з тим, що референціальна вартість була знищена, тобто зникає еквівалентність реальному змісту об’єктів й поступово сформулюється структурна гра цінностей, виникає феномен симуляції. Він полягає у тому, що всі знаки починають обмінюватися між собою, але вже більше не обмінюються ні з чим реальним, тобто правила детермінованої еквіваленції у

мові більше не працюють, так само більше не працюють цільові установки виробництва, а грошова одиниця так само не відповідає реальному виробництву, піддається постійній неконтрольованій інфляції та спекуляціям.

Отже, можемо констатувати сучасний процес розпаду діалектики взаємодії реальності та знаку, за висловом Ж. Бодріяра відбувається екс-термінація виробничої та знакової реальності, що забезпечує появу політекономії знаку.

У даному випадку ми спостерігаємо глибинні зміни в законі цінностей, тобто необхідним стає врахування постійного руйнування суспільних відносин, які регулюються цінністю, зникає детермінованість відносин – все це змінює загальний підхід до розуміння характеру існування самої економіки. У свою чергу, поняття знаку так само змінює своє значення, знак перестає бути формою структурного закону цінності, його уособлює така специфічна організація як код. Справа полягає у тому, що ринковий закон вартості не означає детермінуючої ролі матеріального виробництва, так само як структурний закон цінності не визначає пріоритету певного знаку. Таку ситуацію утворюють паралельне існування двох складових: 1) ринковий закон вартості був розроблений Марксом на основі дослідження матеріального виробництва товарів; 2) структурний закон цінності розроблявся Соссюром на матеріалі лінгвістичного знаку. Але ринковий закон вартості фактично є законом еквівалентності, який повністю розповсюджується й на конфігурацію знаку, коли еквівалентність означаючого та означеного забезпечують регулярний обмін референційними змістами. Як бачимо, класичний закон вартості одночасно функціонує як в системі виробництва, так й в сфері мови і, навпаки, структурний закон цінності забезпечує як не детермінованість зазначених сфер по відношенню одної до одної, так і, відповідно, до змісту кожної складової, тобто відбувається перехід від детермінованої сфери знаків до недетермінованої сфери коду.

Отже, перевірка ринкового закону вартості на матеріалі знаків підтверджує процес не тільки взаємообміну змістами та одночасної втрати своєї співмірності, а й те, що з появою коду вони переходять у стан симуляції. Саме капітал відміняє детермінованість суспільства способом виробництва та замінює її структурною формою цінності: «ера симуляції повсюди відкриває можливість взаємної підстановки елементів, котрі раніше мали характер протиріччя або були діалектично протилежними…У наший системі образів і знаків зникають всі основні гуманістичні критерії цінності, що визначали собою вікову культуру моральних, естетичних, практичних суджень. Все неможна вирішити – характерний ефект панування коду, цілком заснованого на принципі нейтралізації та неможливості відрізняти. Це, так би мовити, світовий бардак капіталу – не для проституції, а для субституції та комутації, для підміни і підстановки» [59, с. 55].

У свою чергу, безпосередня реальність соціально-економічного життя полягає у тому, що є речі без яких людина може обходиться абсолютно все життя, а натомість вона наділяє їх високою вартістю та платить величезні кошти, у той час як фізіологічно необхідні речі вартують копійки: «Мова йде вже не про пізнання механізму, згідно з яким багатство можна уявляти серед собі подібних (завдяки того універсального уявлення багатства, яким є дорогоцінний метал), а про з’ясування того, чому об’єкти бажання і потреби повинні бути представлені, таким чином визначається вартість речі та чому саме можна стверджувати, що вона вартує стільки-то або стільки» [359, с. 217].

У межах класичного мислення сприйняття такого поняття як вартість пов’язане з тим, що будь-яка річ повинна щось коштувати і саме «щось» виявляється тільки в процесі обміну на таке саме «щось» в іншій речі. Гроші та ціни існують та змінюються завдяки тому, що існує сам процес обміну, але тільки зовнішнє сприйняття зазначеного процесу не дає принципових відповідей на функціональний зміст феномену обміну. Коли людина вступає в процес обміну, вона має визнавати вартість тієї речі яку бажає придбати,

при цьому вона так само пропонує для обміну вартість свої речі. Головним тут стає той факт, що сама людина своєю річчю для обміну попередньо не може користуватися, тоді звідки всі люди знають вартість речей, які вони обмінюють, якщо ними на практиці ніхто не користується до факту обміну? Мова йде про те, що вартість існує лише всередині уявлення або всередині самого обміну, тобто реально існує лише здатність до обміну.

Отже, можливими є такі два граматичні підходи в аналізі економічних явищ: 1) вартість є первинною та була закладена в речах до факту обміну, тут сутність мови представлена в первинних означеннях, тобто пропонується мова дії або мова коренів; 2) вартість з'являється лише в момент самого процесу обміну речами і тільки так може існувати, у цьому випадку аналізується загальна функціональність мови всередині речення, а з точки зору логіки - судження.

Звідси випливають можливості граматичного пояснення метафізичного характеру такої категорії як вартість. У першому випадку ми виходимо поза межи форми мовленнєвого аналізу та сутність процесу обміну визначаємо у природній схожості речей, тобто появу самого кореня слова забезпечувала необхідність сумісних дій людини стосовно задоволення своїх життєвих потреб. В іншому варіанті мова за допомогою дієслова, яке допускає всі слова мови можливими, забезпечує їх співвідношення між собою завдяки їх препозиційному зв'язку, так само забезпечується обмін, що визначає в якості першочергового акту вартість обмінюваних речей і ціну, за яку їх уступають [359, с. 218]. На відміну від економіки, коли бажання обміняти річ та сам процес обміну є ідентичним, тобто саме означення й уособлюється з процесом встановлення діяльнісного зв'язку, тим самим граматика забезпечує таку систему уявлень, коли водночас визначається значення об'єкту і формується судження, причому з можливостю встановлення його істинності. У такій спосіб відбувається специфічне поєднання мовленнєвого та економічного підходу формування вартості як соціального феномену. «Граматичний метод наполягає на тому, що негативні сторони суспільного

життя спонукають нас думати, говорити, писати, вивчати, й ніщо інше не може заставити нас мислити реально. Наш аналіз суспільних негараздів і небезпеки залишає осторонь всі індивідуальні біди одиничної та одинокої людської істоти» [299, с. 14].

За допомогою граматики нам пропонуються такі можливості пояснення теорії вартості як аналіз судження та аналіз дії або кореня; економіка, у свою чергу, пропонує аналізувати вартість виходячи з корисності об'єктів, а потім визначає вартість, виходячи з невичерпних можливостей природи. Економічний спосіб пояснення процесу формування вартості виводить нас на шлях «психологічної теорії» Кондільяка, Гралена, теорію фізіократів тощо. Базовим положенням зазначених підходів стає доведення різниці між категоріями вартості та багатства, тобто ті реальні блага які надає людям природа, стають багатством тільки за таких умов: 1) у випадку надлишку таких продуктів в одних руках; 2) їх необхідність для життя інших людей; 3) тимчасовий характер так званого багатства. Крім того, обмін благами у вигляді тієї ж торгівлі вимагає великих додаткових зусиль та призводить до суттєвого зменшення існуючих благ, тобто формування вартості не тільки задовольняє потреби людини, а й зменшує одні блага заради обміну на інші.

Як бачимо, такі відповіді тільки збільшують коло суттєвих питань стосовно того, що є джерелом перетворення блага в багатство та яким чином в результаті постійного формування вартості - обсяги блага не зменшуються. Зрозуміло, що торгівля як можливість формування додаткової вартості, з точки зору класичних підходів, нами не враховується. Так само як і промисловість не може компенсувати витрати формування вартості, так як вона звільняє з самого обміну ціну підтримки життя учасників виробничого процесу.

Отже, вартість може збільшуватися не за рахунок виробництва, а за рахунок зростання процесу споживання, фактично, праця може існувати тільки тоді, коли вона витрачається, створюючи тим самим засоби існування всіх учасників виробничого процесу.

Система граматики, коли аналізує слова виходячи з кореня, поєднуючи звук і саму річ, створює процес формування абстракцій, які забезпечують процедуру набування коренем імені в мові. Відповідно, М. Фуко пропонує таку категорію як гра вартостей [359, с. 227]: обмін надає ціну будь-якої речі й у той самий час зменшує ціну кожної речі. З одного боку, обмін збільшує вартість завдяки створенню корисності як такої, що задовольняє потреби людини, з іншого боку, він зменшує вартості у процесі оцінки кожної окремої речі, тобто виникає кореляційна залежність завдяки обміну, коли безкорисне стає корисним, а більш корисне стає менш корисним.

Таким чином, феномен вартості дозволяє з'ясувати процес того, як речі входять в систему обміну та як вони співвідносяться одна з одною на принципах рівності й аналогії, що в кінцевому рахунку надає можливість їх оцінити. Як бачимо, вартість відповідає атрибутивній функції дієслова у загальній граматиці, коли констатація речення формує точку відліку мови. Постійний процес обміну забезпечується постійним розчленуванням вартості певного об'єкту всіма іншими оцінюючими вартостями, і саме тут вартість починає виконувати функцію зчленування, яку загальна граматика визнає за всіма недієслівними складовими речення, що виконують функцію іменування.

У свою чергу, гра вартостей дозволяє кожній частині багатства водночас бути як означуваною, так й означаючою складовою, а вартість так само стає водночас й дієсловом, й іменником, тобто теорія торгово-грошових відносин демонструє як будь-який об'єкт може набути функцію означення у співвідношенні з іншим об'єктом і стати для нього постійним знаком. Крім того, така ситуація надає можливість проаналізувати процес, коли ніколи не зникаючий грошовий елемент може означати збільшення або зменшення багатства, як він може змінюватися по відношенню до вартості, яку представляє.

Можемо стверджувати, що теорія грошової ціни відповідає алогічному процесу в граматиці мови у вигляді аналізу коренів і мови дії та виконує

функцію деривації або зміщення смислу. Гроші, як й слова, повинні виконувати функцію означення: балансування цін уособлює собою процес балансування між грошовим металом та всіма видами багатства, та є аналогічним процесу риторичного зміщення до первинного значення словесних знаків.

Таким чином, можемо стверджувати про те, що інтелект стає атрибутом живої праці, а вона у свою чергу все більше набуває форми мовленнєвих дій. Сучасний когнітивний капіталізм XXI ст. визначає форму існування живої праці як мовно-комунікаційну, а сучасні економічні проекти з їх чіткою часовою, фінансовою та стратегічно-просторовою визначеністю приречені посилювати мобільний та комунікативний характер праці. Мова стає необхідним атрибутом соціального характеру продуктивності праці, а природа мови як суспільного блага є більш принциповою ніж виявлення її в системі різних знань. За міркуваннями К. Маркса, мова є природнім невідчуженим способом існування суспільства, його ось-буттям, а в сучасному телекомунікаційному бутті функціональне значення мови стає атрибутивним способом існування такого суспільства та, як бачимо, механічна частина основного капіталу поступово стає менш значущою у порівнянні з нематеріальною працею на засадах комп'ютерного забезпечення.

ВИСНОВКИ ДО ІІ РОЗДІЛУ

Другий розділ дисертації присвячено аналізу безперервного процесу формування смислового простору архітектоніки економічного знання за методикою використання мовних пізнавальних практик. Мова є матеріальним носієм соціально-комунікативної взаємодії між людьми, тому фундаментальна типологія граматики та фундаментальна типологія суспільно-економічних відносин органічно ототожнюється між собою. Обґрунтовується теза, відповідно до якої проблематика існування

економічної дійсності в її онтологічному сенсі у реальному часі вирішується у межах філософії мови. З точки зору гносеології мова віддзеркалюється у часі та еволюційно у ньому змінюється, тобто зрозуміти процес побудови мовної реальності можна тільки здійснивши аналіз її розгортання на лінійній осі реального часу. Можемо констатувати про те, що лінгвістичний еволюційний процес досліджується на матеріалах конкретно визначених мов у певній послідовності, але з точки зору онтологічного підходу ми розглядаємо загальну форму природного існування мови як світового феномену.

Розуміння лінійності як такої, не пов'язується з механізмом співвідношення віртуальних семантичних елементів на осі реального часу, а розглядається як простий рух у часі елементів мови в процесі мовної комунікації. Лінійність, як така, розуміється не як просте слідування елементів речення у часі, а стає способом їх зв'язку на лінійній осі часу, тому лінійна семантична ось має обмеження трьома складовими, коли дві протилежні семантичні осі представляють собою єдине ціле з трьох складових: «діюча особа – дія – мета». Саме «дія» пов'язує мету з діячом, відповідно, така конструкція забезпечує змістовне розгортання категоріального апарату економічного знання.

Універсальна мовна база може бути побудована тільки на лінійній односпрямованій осі реального часу. Загальновідомою думкою є положення про те, що мова є соціальним явищем, але маємо доповнити його тезою – мова вбудована не тільки в соціум людини, а й безпосередньо розчинена в універсумі. Мова забезпечує існування взаємозалежності між людиною, дійсністю та реальним часом. Фактично, людина задає модальність існування, дійсність, у свою чергу, забезпечує його предметний зміст, а час, завдяки лінійності, оформлює структуру. Саме на перетині пов'язаних між собою зазначених векторів й може конструюватися мова, а зазначений трикутник «людина – соціально-економічна дійсність – реальний час» створює межі її існування.

Таким чином, мова є водночас і процесом, і результатом структуризації свідомістю людини предметно-означаючого континуума світу на осі реального часу. Вважаючи мову перш за все діяльністю людського духу, сенс такої діяльності полягає у тому, що свідомість людини постійно вибудовує предметно-означувану конфігурацію, яка віддзеркалює позамовний світ на лінійній осі реального часу.

Повна семантична структура мови має такий вигляд: безпосередня ознака – предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака. З одного боку, така структура є результатом відображення позамовної дійсності, від якої вона отримує свій зміст у вигляді предметно-властивої, а з другого, ознаки розташовуються на лінійній осі часу, що призводить до їх внутрішньомовної позиційної диференціації. По-суті, відбувається поєднання того, що було детерміновано дійсністю й тих подій, що були детерміновані реальним часом. Саме тому специфіка наявної структури констатується як мовної: відображає дійсність й у той самий час не залежить від неї. Треба зауважити, що вихідна семантична структура не просто механічно поєднує зазначені дві частини, а є органічно цілісною, тому комунікаційна та номінаційна функція є об’єднаними відразу в глибинній семантичній структурі.

Таким чином, виготовлення «предметів» економіко-виробничої сфери мовною свідомістю відбувається завдяки лінійній конфігурації відповідних йому ознак у процесі їх побудови на осі реального часу завдяки граматиці природної мови. З онтологічної точки зору сутність граматики полягає у виготовлені предмету, тому граматика функціонує раніше ніж процедура номінації та комунікації, всередині яких і функціонує готовий предмет, тобто з самого початку існування мови поняття «предмет – ознака» є нероздільними.

Сприйняття соціально-економічної дійсності та представлення її у певній сфері знання людина здійснює в системі культурної взаємодії за допомогою змінювання еталонів репрезентацій, тобто соціально-економічна

реальність конструюється у наукових концепціях і надалі критично переосмислюється. Пізнавальна соціально-економічна реальність змінюється у часі, паралельно з нею змінюються форми та способи її сприйняття та конструювання, причому процес пізнання розгортається не лінійно, як би набуваючи більшої об'єктивності та точності, а як все більш різнорівнева інтерпретація конструкції постійно змінюваної дійсності. Відбувається процедура селекції людиною її уявлень про матеріально-економічну реальність у відповідності зі складеними у культурі пізнання уявлень про неї. Епістемологія наукового пізнання суттєво змінюється внаслідок осмислення феномена інтерсуб'єктивності і комунікативної природи пізнання, виявлення такої форми раціональності як комунікація. Однією з конкретних форм її реалізації стає діалог та когнітивна взаємодія економічних практик, як складова соціально-гуманітарних наук.

Когнітивна взаємодія економічних практик – це особливий спосіб отримання, передачі та осмислення знання в процесі комунікації, вона формується на основі пізнавальної діяльності цілісної людини в економічній сфері, для якої практика включає в себе ідеї, цінності, господарський досвід тощо. Важливим стає аналіз розуміння природи самих практик, які ми умовно поділяємо на дві групи: 1) практики як чуттєво-предметна форма життєдіяльності; 2) дискурсивні практики, які знаходяться у межах мовної свідомості та забезпечують напластування вербальних смислів на феномени господарсько-економічної дійсності. Когнітивність економічних практик виконує функцію не тільки збереження суб'єкту, а цілісно представляє його у єдності мислення, діяльності та чуттєвого сприйняття – такий підхід відповідає сучасній європейській екзистенційно-антропологічній традиції (підходи якої представлені нами у пункті 3.2. дисертації), а поняття когниції полягає у її єднанні з абстрактно-гносеологічною традицією, що представляється вже як діалог зазначених практик, які доповнюють одна одну.

Отже, розглядаючи мовну реальність соціально-економічного буття у формі тексту, головним об’єктом дослідження ми залишаємо людину. У такий спосіб формується оригінальний текст сучасної економічної культури, який включає світогляд людей та особливості ментальної системи їх взаємодії, спосіб і характер соціально-економічного існування, своєрідну знакову систему у вигляді фіксованої інформації тощо. Саме пізнавальний характер когнітивної взаємодії економічних практик створює можливості для процесу уречевлення енергії людей у господарсько-виробничих результатах економічної діяльності та суспільно-ціннісних орієнтирів їх практичного використання. Вони мають ціннісний соціально-орієнтований характер, допомагають транслювати наукове знання до зацікавлених у ньому структур суспільства, тим самим визначається об’єктивний характер дослідження, головним результатом якого стає досягнення істини як плюральної процесуальності виробництва знання, що нерозривно пов’язується з поняттям економічної справедливості, користі та матеріального блага. Крім того, соціально-економічний діалог забезпечує формування динаміки між внутрішньою науковою комунікацією та комунікаційною структурою між наукою і суспільством, а також забезпечує виробничу практику реалізації економічних знань та їх ефективне застосування у господарському житті суспільства.

РОЗДІЛ ІІІ

МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКО-ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СФЕРА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРАКСЕОЛОГІЇ

3.1. Мовна реальність як інтерпретація економічного буття в українському інтелектуальному дискурсі

Актуальним завданням гуманітарних наук є аналіз проблемного континууму категоріального апарату неоекономіки та дослідження теоретико-методологічних засад процесу формування сучасної системи понять соціально-економічної сфери знання. Відповідно необхідними стають спроби дослідити механізми специфіки становлення мови економічної науки як універсального засобу об’єктивізації індивідуальної свідомості та

культурної традиції в ситуації сучасних трансформаційних процесів у світовому господарстві. Мова характеризує способи та принципи мислення того чи іншого культурно-історичного періоду, впливаючи в такий спосіб на поведінку людини: «мова, терміни, слова - це не самі речі, а те, як вони охоплюють ту чи іншу сферу діяльності, розкривають смисл та значення предметів. Саме слова переводять у підсвідомість, а потім у свідомий зміст речей, їх смисл існує в менталітеті кожного народу. Урахування в дослідженні національного економічного знання процесу генетики використання значення економічних понять та категорій саме на історичній території проживання народу, розпізнання слів – символів та слів - знаків, які є носіями національної його господарської культури - це є початком розуміння економічного менталітету українського народу» [97, с. 114].

Ми намагаємося здійснити соціально-філософський аналіз новітнього характеру економічних процесів в українському інтелектуальному дискурсі у єдиному руслі мозаїчних цивілізаційних перетворень сучасності за умови комунікаційного процесу як принципового перекладу однієї мови-діяльності на іншу. Результатом такої операції стає уособлення мовною реальністю форми соціально-економічного життя суспільства, а методологічну основу зазначеного підходу складає вітгенштейніанська ідея природної мови як уособлення «форми життя», що віддзеркалює стійку систему лінгвістичної та нелінгвістичної діяльності. Такий підхід обґрунтовує аналіз механізму взаємодії системного характеру матеріального виробництва і світових економічних процесів з національною парадигмою економічного знання, яка забезпечує формування власного ментально-смислового поля господарсько-виробничої діяльності кожного народу, тим більше, що першими джерелами дослідження економіко-господарських уявлень була слов’янська міфологія на основі язичницьких вірувань та здобуті археологічні пам’ятки.

У контексті зазначених питань, доречним буде наведення вислову відомого українського економіста С.В. Мочерного: «Економікс П. Самуельсона приблизно на 90% є пов’язаним з американською дійсністю,

тому ті вищі навчальні заклади, в яких в основу вивчення економічної теорії покладено економікс, викладають відірвану від реалій України теорію американської дійсності [252, с. 34]». Практична реалізація вітчизняних наукових теорій дослідження носить обмежений характер, досить часто хибує відірваністю від реальної життєво-господарської практики, натомість представники крупного бізнесу у вигляді тих самих транснаціональних корпорацій спворюють відповідні напрями для дослідження культурних особливостей своїх закордонних партнерів, результатом стає зміцнення міжкультурних контактів та додаткове отримання доходу.

Ми вважаємо за необхідне пояснити наше розуміння значення самої сфери лінгвістичної праксеології. Сама категорія лінгвістики має широке смислове навантаження та об'ємну історію свого теоретичного становлення у світі накового пояснення реальності. Одним з таких направлень є поділ лінгвістики на внутрішню форму функціонування, яка включає свої закони і правила впорядкування мови, та зовнішню взаємодію мови з природними та суспільними факторами. Результатом такої зовнішньої взаємодії є такі сфери інтелектуальної діяльності як соціолінгвістика, лінгвокультурологія, семасіологія тощо, які є суттєвою складовою нашого дослідження. Наприклад, соціолінгвістика досліджується існування мови у певних соціальних умовах, а до кола її питань входять проблематика мови та нації, моделювання соціально-детермінованої мовної діяльності, ми визначаємо взаємозв'язок між мовними та соціальними структурами з точки зору урахування впливу на соціальну сферу того або іншого народу господарсько-економічного фактору розвитку.

В умовах сучасного поступу глобалізаційних процесів, коли попри системного розвитку економічних наук періодично відбуваються кризові явища на рівні світової економіки, тільки невелика частина цивілізованого людства вважає реальність наявність універсальних механізмів ринкової економіки, причому такі положення нам постійно доводила класична економічна теорія, визначаючи головною проблемою практику їх

застосування. Стосовно зазначених питань ведуться дискусії й у вітчизняних наукових колах, так один з відомих дослідників історії української економічної думки С. Злупко вважає, що «у процесі розбудови української економічної системи щораз більше відчувається потреба пізнання національної господарської культури. Це явище закономірне, бо моделювати економічну перспективу тої чи іншої країни не можна поза знанням національної господарської культури [141, с. 131]», - як бачимо, актуальність зазначених проблем вимагає нових підходів і засобів для продовження дослідження формування об'єктивних вітчизняних соціально-філософських засад економічних знань, тому на нашу думку важливим є розробка спеціальної концепції мовної реальності національного соціально-економічного знання: «економічні знання, як відносно самостійна галузь світоглядних досліджень, формуються та розвиваються за певними правилами у кожного народу, починаючи з географічного фактору та закінчуючи споконвічними есхатологічними уявленнями. У свою чергу, філософська наука теоретично розв'язує загальнолюдські проблеми буття крізь призму національних підходів, тим самим безпосередньо забезпечує універсальний зв'язок економічної науки зі знанням у цілому. Необхідним є зауваження про те, що всі нації, незважаючи на їх своєрідність, природно проходять такий історичний шлях, де вони стикаються з однаковими або аналогічними проблемами, які є актуальними без винятку для всіх людей, але спільної для всіх націй філософії економіки не існує» [97, с. 93].

Отже, актуальність дослідження сучасного розвитку економічних знань вимагає нових методологічних підходів стосовно аналізу взаємодії об'єктивного характеру функціонування виробничо-господарських процесів, безпосередньо матеріального виробництва зі своєрідною національною парадигмою економічних знань. Базовими принципами зазначеної парадигми стає власне національно-смислове поле соціально-економічного поступу, воно включає в себе історію господарського досвіду на теренах певної території, специфіку мовленнєвих правил, соціальні цінності кожного народу

тощо. Але звертаючись до постмодерністського підходу до зазначених проблем, коли сучасний менталітет характеризується тотальною відсутністю «віри в смисл», тому що все вважалося джерелом семантичної визначеності з точки зору М. Фуко, ми вважаємо тим більш необхідним дослідження важливіших сфер буття людини через призму мовної реальності. Також важливим положенням для нашої розвідки стає використання можливостей прагматики тексту, як «одного з аспектів тексту як знакового утворення, що фіксує відношення між текстом і суб'єктами текстової діяльності. Традиційно прагматика тексту пропонує врахування комунікативних інтересів читача та дотримання фундаментальних принципів мовленнєвого спілкування» [287, с. 623], - нас цікавить специфіка сприйняття текстів соціально-економічного характеру, причому як у процесі історичного розвитку, так і сучасні трактування, коли, на думку Бодрійяра, інформації стає все більше й більше, а смислу все менше і менше.

Отже, розвідка визначених нами питань вимагає звернути дослідницьку увагу на специфіку культурно-історичного досвіду того або іншого народу, особливості формування його господарських принципів і засобів життєзабезпечення тощо, тобто ми маємо з'ясувати рівень економічного менталітету за допомогою аналізу формування та функціонування мовної реальності історично вибудованої архітектоніки соціально-економічних знань. Вводячи в обіг поняття економічного менталітету, О.В. Бондаренко вказує: «Термін «ментальність» вживається, коли треба назвати щось відносно важко вловиме, але разом з тим реально присутнє в соціальній, перш за все, обумовленості тих чи інших фактів свідомості чи поведінки людей; коли треба раціонально пояснити певні явища суспільного життя, заглиблюючись до певного рівня їх засад [66, с. 210]».

Вітчизняна філософія постійно приділяла увагу дослідженню національного економічного знання, але аналіз зазначених концепцій, базувався на тих джерелах світової думки, які демонструють специфіку розвитку філософії народів Західної Європи, що відтворювались на

принципових засадах їх менталітету. Ми можемо спостерігати такі зауваження починаючи з радянського період історії України, наприклад, І.П. Суслов, як один з методологів економічної науки зазначав: «Зміст, що вкладається у відповідні поняття, може бути відмінним у різних соціально-економічних формаціях і поглядах, у кінцевому рахунку обумовлених інтересами різних класів. Такі поняття, як «виробничі відносини», «національний дохід», «вартість», «кредит» та інші трактуються діаметрально протилежно буржуазними вченими і марксистами-ленінцями та мають об'єктивно різний зміст у системі політекономії капіталізму та соціалізму [325, с. 132]», - це вказує на неможливість застосування виключно стандартного підходу до питань об'єктивності економічних законів і категорій, однозначність у досягненні економічної ефективності при «правильному» використанні науково доведених закономірностей у процесі соціально-економічного розвитку.

Отже, як бачимо ґрунтовного дослідження вимагає проблематика відношень первинної ментальності як детермінанти концепції економічних знань у вітчизняній соціально-філософської традиції, необхідним стає аналіз аксіологічних трансформацій в системі виробничих відносин, тому що ціннісний підхід є базовою характеристикою всієї економічної теорії та включаючи її політичний аспект. Крім того, особливого сучасного звучання набуває дослідження семіотичного простору економічної культури, проблеми її історичного становлення, можливих закономірностей її розвитку та перспективи подальшого аналізу. Таке формування проблематики відбувалося ще в наукових колах минулого століття, але дотепер залишається відкритою, тому логічним продовженням дискурсивно-аналітичного дослідження національного стилю економічного знання в Україні стає аналіз механізму взаємовпливу феномену ментальності та процесу формування й функціонування структури як цінностей економічних знань.

Необхідно звернути увагу на значення економічної культури як своєрідної знакової культури. До неї входять конкретні речі, включаючи

предмети та засоби виробництва, в яких, по-суті, відбувається процес опредмечення загальнокультурного смислу певного соціуму. Цей процес є надзвичайно складний і розтягнутий у часі та просторі, поступово використання конкретних речей людиною у своєї діяльності витісняє їх безпосередню природу, тобто суспільство все більше зачиняється від прямого сприйняття дійсності штучним середовищем, тому дуже часто створюючись і виконуючи одні функції в умовах штучного середовища, створені елементи можуть мати друге значення в рамках інших практичних ситуаціях, як бачимо питання цінностей особливо в ситуації вивчення соціально-економічних процесів є абсолютно виправданим.

Ми звернемо увагу на думку найбільш відомих класиків економічної теорії, таких як А. Сміт, Д. Рікардо, П. Мілля тощо. Поняття цінності має такі значення як є корисність предмету та можливість його придбання. У свою чергу, характер значення цінності теж змінюється: для покупця, вона означає суму пожертв, необхідних для придбання продукту, а з точки зору продавця - це влада над працею та виробами інших осіб; також цінність може бути правилом, що регулює мінові пропорції, може бути як кількістю купованої продуктом праці, або визначати як кількість продуктів, що повертається в обмін за віддані продукти, також цінність є усвідомлена корисність, тобто це таке судження нашого мислення, яке надає речам корисність, виробляючи тим самим їх цінність. Принципово значення поняття цінності полягає у виникнення самої ідеї цінності та тим, що пов’язує її з процесом обміну, коли декілька людей погодилися на обмін послугами, також цінність не може збігається з поняттям корисність й, як правило, її пов’язують з кількісними характеристиками та моментами складності самого виробництва. Можна визначити, що «цінність» економічної сфери уособлює себе як єдність корисності блага та затрат на його виробництво.

У сучасній економічній літературі, якщо іноді і звертаються до питань ціннісних характеристик, то суттєвих змін, стосовно класичних підходів, не

відбулося. Єдиною, абсолютно незалежною від існуючих концепцій цінностей, яка має суто філософський характер, мабуть тому на неї не звертають достатньої уваги економісти, є структурна революція цінності, що була запропонована Ж. Бодріяром у 70-х роках XX ст. в системі економічного знання. Визнавши край класичної, у кінцевому вигляді сформованої Марксом, економіці вартості, він стверджує, що «референтна вартість занепала, відступивши перед суто структурною грою цінності. Структурний вимір стає автономним, виключає референтний вимір і ґрунтується на його смерті. Це кінець референцій виробництва, значення, афекту, субстанції, історії, всієї еквівалентності «реальним» змістам, що насичували знак якимось корисним вантажем, якоюсь гравітацією - це кінець представницькій еквівалентності його форми. Над ним узяла гору інша стадія цінності, вона відзначається цілковитою відносністю, загальною підміною, комбінаторикою й симуляцією. Симуляція тут постає в тому сенсі, що всі знаки віднині обмінюються між собою, нітрохи не обмінюючись на реальне [59, с. 24]», - у цьому положенні цінності є порожніми знаками, вони не мають реального змісту, а тому єдиним результатом такого існування може бути тільки смерть.

Отже, характер економічних цінностей демонструє можливі способи та ефективність результатів господарчої практики людини, специфіка форм розподілу, обміну, споживання матеріальних благ, тому «цінності і цілі в системі економічного знання - це, насамперед, структура тих значень людських навичок, умінь та економічних подій, яка надає смисл суспільному досвіду та знанням, вказує орієнтири, зразки, норми, що визначають спрямованість культури господарського процесу. Вони виступають як символи та ідеї, що виражають і зумовлюють орієнтацію людей у сфері економічних відносин, у межах якої практичні дії виробничо-матеріального характеру, знаряддя та засоби праці, виготовлені продукти набувають сенс, розуміються і витлумачуються людьми. Завдяки такому механізму однакові «об’єктивні» знання та речі, що постійно з’являються в реальному досвіді

людини протягом життя, у системі різних цінностей набувають не співпадаючий смисл» [97, с. 100].

Такий досвід показує, що середньовічні тексти, що були написані на латині або церковнослов'янською мовою, включають в себе стійкі словесні форми та фразеологічні обороти з Біблії та інших канонічних і класичних пам'яток, якими користувалися автори тих часів для фіксування своїх сучасників та їх справ. Таки описи мали неоднозначний і дуже часто стандартний характер, тому ментальні установки та стереотипи поведінки людини середньовіччя не можуть бути адекватно сприйняті та зрозумілі, якщо не враховувати їх вірування та цінності. Це дозволяє враховувати феномен людських бажань і прагнень, впливає на еволюцію економіки, філософії, культури, політики та фактично змінює суспільні орієнтації. Особливої увагу заслуговує вплив релігійного аспекту на дослідження зазначеної проблеми, необхідною стає процедура апелювання до історичного поля постановки даної проблеми. Після того, як з'явилися праці М. Вебера, що були присвячені дослідженню впливу релігійних систем на формування капіталізму в різних суспільствах, дана тема стає однією популярною в системі антропологічного дослідження та різних видів соціологічного дослідження. Зрозуміло, що значення робіт М. Вебера не можуть представити максимальну кількість аспектів впливу релігії на економіку і в сучасній системі українського соціально-економічного знання можна сформулювати наступні завдання, але наскільки дієвим був вплив релігії на економічні відносини у доіндустріальних суспільствах, створена культура яких досить суттєво дотепер впливає на розвиток сучасної економіки. Крім того, відкритою залишається проблема із впливом релігійних систем на процес формування індустріального суспільства, а також окремою темою залишається вплив релігії на економіко-господарські відносини у суспільстві в умовах домінування глобалізаційних процесів.

Вплив релігії на економічні відносини в суспільствах різного типу, які знаходяться на різних етапах історичного розвитку, помітно відрізняється. В

аграрних суспільствах, де релігія є домінуючою, якщо не єдиною ідеологічною системою, такий вплив може бути дуже сильним, що визначає термінальні та інструментальні цінності. В Україні у цей історичний період безпосередній вплив на процес господарювання здійснює язичництво. У сучасному суспільстві такий вплив значно слабший, нерідко релігійні норми, на перший погляд, практично не зачіпають економіку і релігія стає, в першу чергу, загальнодержавним інститутом у вигляді церкви та формує інший механізм взаємодії з економічним життям, ніж локальний культ чи релігійна система невеликої конфесіональної групи, тому є дуже важливим дослідження еволюційних змін і ствердження християнського віровчення на теренах сучасних українських земель.

Треба пам’ятати, що система релігійних норм може по різному впливати як позитивно, так і негативно на процес економічної діяльності. Більше того, той або інший релігійний напрям у різних ситуаціях можуть сприяти як економічній ефективності на певних територіях, так й знижувати виробничу ефективність, наприклад, розвиток ісламу на початку свого існування призвело до певного економічного благополуччя мусульманського соціуму за рахунок, у першу чергу торгівлі товарами ремесницької праці між віддаленими аграрними суспільствами. Але використання таких підходів в інших господарських умовах та за рахунок інших морально-етичних норм не давало аналогічних результатів, а також в ситуації глобального масового виробництва та всесвітньої системи фінансів стримують сьогодні розвиток мусульманських країн. У сучасному світі релігія ніколи не була єдиною або головною нормативною системою, яка визначала поведінку людей у процесі виробництва та обміну. Людина, як правило звертає увагу на свої особисті матеріальні потреби та матеріальні потреби своїх сімей, тому постійно продовжують існувати ситуативні протилежності між економічними інтересами господарюючих суб’єктів та етичними вимогами релігійних підходів. Вони можуть порушуватися або відбувається процес модифікації моральних засад в реальних умовах економічної дійсності.

Починаючи з періоду українського бароко, незважаючи на поширення християнства, система економіко-господарських уявлень в народному світогляді іноді просто прикривалася християнською термінологією, навіть у роботах Пантелеймон Куліш підкреслював: «Заберіть у нашого українця його дідів та звичаї і нічого християнського в ньому не побачите. Українець - християнин доти, доки його діди і звичаї при ньому [188, с. 343]». Безумовно, що така взаємодія офіційно визнаних християнських засад економічної діяльності у своєї більшості лише на теоретично-літературному та пропагандистському рівні, з реально існуючою українською економічно-господарською традицією не виступає у «чистому» вигляді. Українська міфологія, яка складає основу такої традиції, з характерним для неї домінуванням язичницької звичаєвості переосмислюється такими видатними українськими мислителями цього періоду, як П. Могила, І. Гізель, Галятовський та багатьма іншими в контексті християнських міфологем з метою наближення місцевого язичництва до християнства, внаслідок чого останнє набуває не строго канонічні, а «вільні» форми. «Вільний християнізм», з нашого погляду, був одночасно засобом вирішення релігійно-філософськими методами суттєвих життєво-практичних, у тому числі і господарських, проблем українського буття на шляху світоглядного об'єднання націй у XVII ст.

Складності, які супроводжували поширення християнства в Україні, якраз і пояснюються частково тим, що нова для русичів віра сформувалась на ґрунті певної національної ментальності інших народів, у першу чергу, євреїв, греків, римлян. У Київський Русі вона зіткнулась з таким світоглядом, якому ближчими виявились міфологічні та філософські погляди античності, ніж християнська «благочестивість». Інакше кажучи, християнство, включаючи в себе елементи ідей античної філософії, своєрідно фільтрувалось у Київській Русі наявним на той час досвідом і світоглядом русинів. Тому передусім запозичали з-за кордону і переосмислювали все те, що відповідало такий тенденції економічного знання, яка орієнтувалася на «практичність» та

розв’язання життєво важливих господарських питань. Християнське вчення впливає на процес економічного пізнання та набуває при цьому значної варіативності внаслідок пристосування до конкретних умов людського буття. Воно здатне виступати в формі нібито санкціонованої Богом раціональної ідеї чи відкриття. Поширення християнсько-богословської схоластики вело до модифікації початкових уявлень про християнські засади економічного пізнання, які не зникають, а зберігаються і видозмінюються. Можна сказати навіть, що із впровадженням християнства засновується комплекс абсурдних суперечностей у світоглядному осмисленні «практичних» господарських засад існування: істину треба здобувати в процесі діяльності та водночас її не треба здобувати, бо вона вже відкрита. Християнська релігія впливає на економіку не стільки змістом свого віровчення, скільки самим фактом того, що навколо нього формуються стійкі ділові кола спілкування, які визнають християнські етичні норми і пов’язуються стійкими соціальними зв’язками, такі позиції представлені в роботах українських фахівців зазначеної теми [97; 104; 105; 140; 170; 249].

Розглянутий крізь призму історії процес формування засад економічно-господарської діяльності дає підстави для характеристики українців як народу, котрий має достатньо розвинену систему специфічного економічного знання. Однією з перших спроб дати таку характеристику, зрозуміло у системі загального світоглядного підходу, здійснює «хуторянська філософія» П. Куліша. У «Листах з хутора» в коло зору українського письменника, вченого та громадського діяча потрапляють риси народу, які найвиразніше виявлялись на початку 60-х років XIX ст. і складають основу першої спроби визначення українського менталітету. Насамперед, це орієнтація на гармонійний зв’язок з природою та землею; пріоритет сільського життя при гармонійному взаємовідношенні села і міста: одним треба в містах «чучверіти», а іншим - жити в селах, володіти наукою хліборобів; господарність і раціональна ощадливість; родина як цінність та центр життя людської особистості. Далі П. Куліш виділяє такі характеристики, як

зваженість та вибірковість українців у ставленні до нововведень цивілізації, орієнтація на спільність і рівність, неприйняття такої соціальної несправедливості, коли половина людства «у золоті купається, а половина в вонючій грязі тоне, од пекельної роботи чучверіє і з голоду гине [191, с. 247]».

Необхідним у даному контексті є зауваження про те, що коли б особливості української ментальності обмежувалися пріоритетом чуттєво-емоційних станів, поверховою екзистенцією, то з багатьма її характеристиками, запропонованими Мірчуком, Кульчицьким, Шлемкевичем та іншими, можна було б погодитися. Проте вони хибують тим, що буття українця намагаються підвести під певні заздалегідь прийняті у західній філософії схеми, наприклад, О. Кульчицький аналізує українську ментальність, користуючись категоріями німецького екзистенціалізму К. Ясперса [192, с. 167]. Тут треба звернутися до думки Д. Чижевського, який проблему менталітету українців розглядає насамперед як проблему світовідношень [385, с. 13-16], оскільки світовідношення ґрунтуються на практичному ставленні до дійсності, тоді як українська нація формувалася, у першу чергу, як нація землеробів, скотарів, ремісників.

Не йдеться, безперечно, про те, що на шляху національного відродження України необхідно штучно поновлювати певні системи цінностей, а йдеться про збереження глибинної системи цінностей українського народу, про ті культурні архетипи або «знання перед пізнанням», за виразом С.Б. Кримського [182, с. 73], про підвалини свідомості українського народу, які зберігалися протягом століть та передавалися від покоління до покоління. Саме тому і є важливим філософський аналіз економічної культури Київської Русі, де найбільш відомими пам’ятками економічної думки є «Правда Руська», яка засвідчила наявність першої національної економічної платформи та економічне «моління» Данила Заточеника; подальший аналіз особливостей розвитку економічних поглядів різних верств населення ми спостерігаємо в

економічному світогляді С. Оріховського-Роксолана, І. Вишенського, П. Могили, «економічних гріхах» І. Гізеля, в економічній етиці Ф. Прокоповича та багатьох інших українських мислителів. У XIX-XX ст., коли економічна думка відокремилася від системи суспільствознавства, українські економісти проводили цінні дослідження, значимість яких часто виходила за національні межі, здобуваючи високе світове визнання.

Таким чином, дослідження проукраїнських національно-культурних економічних чинників не є поверненням до давніх історичних подій та матеріальних підтверджень господарської діяльності, а створює основу збереження економічно-раціонального світогляду нації та найбільш продуктивних господарських традицій народу, що є природним не тільки для українського, але й для кожного народу в світі. Така світоглядно-дослідницька позиція пов’язана із необхідністю наукового аналізу символів та знаків певної господарської культури; специфіки використання матеріальних ресурсів, включаючи географічні особливості; особливості форм господарської діяльності, у першу чергу, культури поділу праці.

Актуальною в даному контексті постає розробка нових теоретико-методологічних засад для з’ясування внутрішнього економічно-господарського змісту давніх письмових літературних джерел, починаючи з урахування герменевтичних особливостей та закінчуючи аналізом впливу зовнішніх політичних і силових факторів. Тільки такий ґрунтовний підхід допоможе дослідникам визначити ту чи іншу господарську культуру національною, порівняти її досягнення із надбаннями світової економічної культури та залучити отриманий досвід до цивілізаційних процесів у цілому. Залишається фактом та обставина, що головні засади життєдіяльності кожного народу є спільними з характерними основами інших народів. Саме вони утворюють таке важливе поняття, як загальнолюдські цінності, якими є земля, життя, родина, мова, знання, суспільство. У контексті зазначених підходів розв’язання проблеми національного має принципове значення для розуміння концепції економічного знання в українській соціальній

філософській думці завдяки тому, що в ній найбільше відбиваються суспільно-економічні тенденції німецької, англійської чи французької філософії, ніж пізнавальні концепції економічного знання, що базуються на українській ментальності. Проте проблема національних витоків філософії економіки, яку відносно легко можна розв'язати на рівні загальних світоглядних міркувань, справді постає тоді, коли треба вирішувати конкретні питання про економічний статус та впливовість молодої Української держави в системі світових господарських відносин, а відповідно і в глобальній цивілізаційній мережі.

Ураховуючи це, вважаємо, що більш обґрунтованою при вивченні економіко-господарських засад існування українського народу та осмислення національного економічного знання є тенденція, що орієнтується на «безперервність» існування народу. Вона визначає суперечливу тотожність буття української нації, яка виявляється у видозмінах її суспільно-економічного ладу, економічної культури, а також всієї системи світогляду.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної соціальної філософії особливої ваги набувають знання про засади і способи вільної економіко-господарської життєдіяльності українського народу, як на своїй історичній території, так й у світовому економічному просторі. Виклад філософії економіки, як структурного матеріалу про окремі її періоди, факти та майбутні програми розвитку з точки зору наукової методології дослідження хибує тим, що нерідко залишає без уваги процес націогенезу, його теоретичну глибину усвідомлення, безпосередньо-дійовий характер реагування українських мислителів відповідної історичної епохи на економічні та господарські процеси тощо.

Зверхньо зневажливі оцінки пізнавальних здібностей древніх русичів стосовно економічних процесів, звичайно, не можуть бути аргументом у науковому дослідженні. З недостатньої кількості даних не можна робити тільки негативні висновки, як вказує А. Потебня: «коли б не заховалось «Слово о полку Ігоревім», можливо, що хтось би вивів з того, ніби в слов'ян

не було народної поезії [288, с. 32]». Звідси з'являється одна із особливостей сучасного розуміння, як всієї української філософії, так і специфіки формування національного економічного знання - це їх «безначальність» у тому смислі, що національно-культурні підстави нашого знання не завжди чітко проглядаються у письмових текстах. Ясна річ, що джерелами дослідження первинних економічних уявлень, як і всіх інших світоглядних засад, були язичницькі вірування, слов'янська міфологія, пам'ятки археології тощо.

Головні функції богів староукраїнської міфології, які уособлювали головні життєві засади віруючих людей, пов'язані в основному із такими сферами діяльності як землеробство, скотарство, торгівля і ремесло. Доброзичливе, відповідне господарське ставлення до землі-матері знайшло своє втілення в тому, що українські казки, пісні, епос, культи створюють своєрідний ціннісний каркас тим, що вони спрямовані на добро, на культивування, зрощення та збереження способу життя роду, відсутня будь-яка форма орієнтації на руйнування. Однією з найбільш розвинених сфер економічної діяльності древніх русичів була торгівля, яка суттєво розширила їх світобачення, а співпраця між різними народами в межах Русі, їх нараховується близько двадцяти, формувала моральні цінності, зміст яких на той час був дещо відносним і заслуговує окремого зауваження. Зумовлювалося це тим, що «братами», вважали, насамперед, своїх соплемінників, у відношеннях з ними створювалася одна система цінностей, а з народами, що жили за межами Русі, які потенційно сприймалися як об'єкти наживи, формувалися інші принципи співіснування. Так само ставилися до Русі й народи, що її оточували, вони постійно здійснювали напади заради пограбування.

Таким чином, ситуація економічних життєвих потреб кожної родини або окремої людини та відповідна практика військових походів сприяли формуванню таких важливих морально-вольових якостей як вміння домовлятися і організовуватися заради загальної безпеки, довіряти і

допомагати один одному, бути мужніми тощо. Професійна інтелектуальна діяльність користувалася повагою і була життєво необхідною для виживання роду, вона справляла не аби який вплив на формування національних засад господарського життєбудівництва праукраїнців. Треба зазначити, що національна схильність українського народу до чуттєвості, поетичності, екзистенціальних засад з'являється набагато пізніше, наприклад, в український літературі XVI-XVII ст., в період утворення братських шкіл і Києво-Могилянської академії. Можна констатувати, що проблема полягає у суспільно-політичній ситуації, яка довго складалась так, що українська раціональність не завжди могла явно проявити себе, тому стає відомішим у світі екзистенціальний, художній характер українського менталітету, засобами якого також розв'язувались значні світоглядно-філософські проблеми.

Якщо повністю спиратися у процесі даного дослідження на письмові джерела, які в той час у своїй більшості належали християнським богословам-книжникам, то вони не можуть стати об'єктивними науковими джерелами, так як їх автори не ставили за мету осягнути реальне життя проукраїнського етносу, його практичну систему життєзабезпечення, творчі та пізнавальні можливості. Навпаки, своє основне завдання «книжники» вбачали у викоріненні язичницьких вірувань, тобто світоглядних уявлень і звичаїв наших пращурів. Крім того, введення християнства у X ст. не можна розглядати як суспільну подію, що мала завершений характер і яку можна аналізувати як наявний здійснений факт.

Отже, той факт, що християнство «покрило» давньоукраїнське язичництво, створив значні труднощі для наукового аналізу джерел не тільки їх економічних поглядів та господарської діяльності, а й всієї філософської думки України. Часто це зумовлюється тим, що вчені різних історичних періодів, як правило, несвідомо допускають одну й ту ж поширену помилку. Суть її полягає в наступному: ігнорується язичницький зміст понять, у тому числі пов'язаних із економічно-господарською сферою життєдіяльності, за

допомогою яких спочатку викладались християнська філософія і богослов'я. Болгарин Чорноризець Храбр, твір якого про користь книжок був досить поширений у Київській Русі, зокрема, відзначає, що перші переклади християнських текстів на церковнослов'янську мову наштовхнулися на герменевтичні проблеми. Йдеться про те, що у слов'янських мовах не було прямих слів-відповідників лексемам грецької мови, якою були написані богослужбові книги. Так, відзначає Чорноризець Храбр, що перекладалися грецькою мовою такі поняття, як Бог, життя, добро та інші слова-синоніми, - це дуже важливе положення, тому що зміст багатьох таких понять надалі складає основу і значення економічних категорій. Зокрема, у контексті християнства слов'янська віра має бути витлумачена як податок Богові, але поряд з цим у християнстві є термін «fiden», якій в цілому співзвучне українському «відати». «Fiden», або відання, означає не податок, а специфічний контакт або зв'язок з невідомим, котре вважається людьми як відоме [64, 405-406].

Віра у слов'янському контексті – це специфічна присяга, своєрідний «податок» або подяка Богові, а це безпосередньо давньоукраїнське відношення до Бога, як подателя благ і життя. Але віра як «відання» - це контакт та сакральний зв'язок з Богом. На жаль, у слов'янській інтерпретації християнської філософії і релігії відмінності віри і відання не були враховані, а це створило ілюзію тотожності податку, як зобов'язання чи присяги, і відання, як проникнення у невідоме. Адже останнє, тобто проникнення у невідоме, може мати форму фантазії, міфів, може включати у себе і віру, тобто, обряд, жертву, як податок і як подяку Богам. Внаслідок цього віра, як подяка, утворила благочестя і відання, як фантазія, утворюють релігійний міф. Віра не обов'язково має бути релігійною – і таке розуміння віри широко присутнє як у церковнослов'янському перекладі Біблії, так і в релігійних текстах. Внаслідок таких модифікацій на рівні буденного життя використовується фактично протилежний зміст даних теоретичних понять, а

саме та різниця, що виділяє практичне, яке часто збігається з господарським, значення терміну від духовно-релігійних засад світогляду.

Продовжуючи язичницьку традицію обожнення дійсності, русичі поклонялися тим богам, яких їм просто не вистачало або які були просто «корисними». Змінюється також сенс уявлення про Бога. Якщо для язичника бог – це багатство й означає подателя всякого блага, то Бог у християнстві - це не тільки «податель благ», а й «дух», тобто думка, розум, частка якого властива людині. Формується тенденція до ототожнення понять «мати бога», «мати добро» і «мати розум». Шириться думка, що хто «бога має» той багатий, а хто багатий, той водночас розумний. Багатий розумний тому, що не виступає проти багатства, отже, не чинить нічого поганого і проти Бога.

«Символіко-художня форма уособлення прояву економічного буття набували чин способів реалізації вже освоєних під час навчання методів осягнення дійсності, що будувалися за законами і правилами складання тексту, таких його різноманітних форм як граматика, риторика і поетика, з одного боку, а законами логіки, як діалектика, що спирається на метафізичні принципи і категорії мислення, з іншого. Окремою сферою прояву економічного буття в інтелектуальному дискурсі українських мислителів було створення досвідно-практичних схем господарських знань, а суттєве значення мало те, що раціональні філософсько-економічні погляди досить часто створювали контекст політичних рішень та їх аргументацій, причому ми маємо враховувати вплив багатьох тих історичних і політичних подій на нашій території, що суттєво уповільнювали процес виділення економічного знання в окрему науку у порівнянні з країнами Західної Європи» [97, с. 89].

Через це ми можемо твердити не тільки про вплив християнства, яке «покрило» українське язичництво, але і про те, що язичницька символіко-понятійна система стала формою інтерпретації християнських грекомовних, а згодом і латиномовних філософсько-богословських текстів, які набували дещо іншого змісту на теренах України. Крім того, як відзначає Г. Булашев: «Християнсько-легендарний матеріал посів чільне місце в народному

переказі і разом зі спогадами з язичницької старовини створив новий складний, і, до того ж, украй плутаний народний світогляд, що існує почасти в народі й дотепер [77, с. 40]», - специфіка такого напластування суспільно-історичних перетворень складає додаткові методологічні труднощі в системі соціально-філософського аналізу національного економічного знання, яке фактично до XX ст. не існувало, як окрема сфера науково-теоретичного дослідження.

Робота такого відомого історика соціально-економічної думки Ф. Броделя, що була присвячена дослідженню економічної історії доіндустріальної Європи, тільки пізніше проявила серьозні літературні та історіографічні проблеми, які занадто ускладнювалипроцес дослідження: «не кажучи вже про те, що я часто відчував потребу звертатися до джерел, зізнаюсь, що під час дослідження мене розчарувало пряме знайомство з так званими економічними реальностями в період між XV та XVIII ст. Розчарувало з тієї простої причини, що ці реальності погано вкладаються, а то і зовсім не вкладаються в традиційні класичні схеми ..., не вкладаються вони й у теорії самих економістів, що розглядали економіку ніби якусь однорідну реальність, яку можна добути з її оточення і яку можливо, й варто оцінювати такою, якою вона є: адже нічого не можна збагнути поза числами. Розвиток до-індустріальної Європи (що розглядається відірваною від решти світу, начебто його не існувало) постав би у вигляді її пришвидшеного вступу до раціонального світу ринку, ...насправді ж доступна для спостережень дійсність до XIX ст. була набагато складніша» [70, с. 7].

Таким чином, як бачимо, не можна вести мову про матеріальну або ідеальну економічну діяльність у суспільстві – соціальна взаємодія вимагає додаткових характеристик для дослідження суспільної господарської практики. Якщо досліджувати економічну систему з точки зору ефективності праці та інших показників сучасної господарської діяльності, то втрачається не тільки соціокультурний сенс, на який спирається трудова мотивація, а втрачається взаєморозуміння між чинними суб’єктами. Дане методологічне

положення стосується сучасного рівня економічної інформованості, де маються на увазі засоби економічного аналізу та наукові системи кількісних характеристик. Але враховуючи, що практично до кінця XVIII ст. зазначені підходи були практично відсутні, виникає проблема дослідження відповідних економічних життєвих структур кожного народу за допомогою іншого методологічного інструментарію, який може запропонувати тільки соціально-філософський аналіз, як пише у своїй роботі Е. Герасимова [97].

Результати економічного знання, постають у суспільстві як знаки або символи, якими фіксується інформація, ідеї та уявлення людей, система взаємовідношень, структура станів, періодичність та характер існування тощо. Тільки економічні знання створюють можливості уречевлення енергії людей у результатах трудової діяльності, тому поняття структур життєдіяльного світу народу зберігаються у просторі його економічного буття у вигляді господарсько-виробничих матеріальних здобутків та текстів мислителів відповідної доби, які й є головною умовою формування його національного духовного потенціалу. У період Середньовіччя та на початку Нового часу економічну думку, як правило, репрезентували у своїх творах церковні діячі. Україна не була виключенням з цього правила, причому ми маємо враховувати вплив багатьох тих історичних і політичних подій на нашій території, що суттєво уповільнювали процес виділення економічного знання в окрему науку у порівнянні з країнами Західної Європи.

Для розв’язання поставлених у даному параграфі проблем необхідно акцентувати увагу на тих умовах та фактах історичного характеру, які безпосередньо вплинули на формування основних соціально-філософських засад економічного знання в Україні. Треба нагадати, що в середині XII ст. після розпаду Київської Русі в країні не було єдиного господарського ринку та єдиного державного правління. У XIII - XIV ст. господарські відносини продовжували носити натуральний характер, але вже у другій половині XIV - XV ст. починає розширюватися внутрішня торгівля та одна з її перспективних форм - ярмарок, до участі в яких залучалися іноземні купці з

багатьох країн світу. Відповідно, у процесі розвитку торгівлі поширюється продаж товарів у кредит, тобто виникає іпотечна система кредитування, укладаються торговельні контракти, в обігу з'являється вексель тощо. Усе це сприяло подальшому розвитку товарно-грошових відносин, хоча феодальна система взаємодій була суттєвою перешкодою на шляху їх розвитку, також заважали формуванню єдиного українського ринку залишки феодальної роздробленості.

Таким чином, зазначені суттєві зміни в економіко-господарських відносинах сприяли прискоренню процесу розвитку наукових знань, вимагали подальшого розширення системи освіти, покращення функціонування сфери міжнародних зв'язків, а також відповідного світоглядно-філософського осмислення шляхів і форм соціально-економічного поступу українського суспільства.

Теоретичні проблеми змісту економічних категорій таких як ціна, власність, позика та інші знайшли чільне місце у творах І. Гізеля, але оскільки вони аналізувалися на ґрунті християнських морально-етичних норм, то отримали назву «економічні гріхи». Широке тлумачення лихварства, як розпалення ворожнечі, недобросовісна торгівля, тобто коли товар продається дорожче тільки заради самого підвищення цін, також купівля дешевше від встановленої раніше ціни, і продаж речей поганої якості, неправдива міра, фальшива вага та фальшиві гроші, різні виграші, позики під великий процент тощо, відповідно до християнської традиції, зараховуються до гріховної діяльності, яка ще в період Київської Русі різко засуджувалась.

Коментуючи десять християнських заповідей, великим гріхом він вважає привласнення чужої приватної спадщини та намагався примирити інтереси володарів і підданих. Гізель пропонує такий вихід: гріхи підданих такі самі, як і їхніх панів, бо всі часто не виконують взаємні зобов'язання, тому на це повинна звернути увагу держава, обов'язком якої є справедливий захист громадян, також до її важливих функцій відносяться захист кордонів, проведення вигідної митної політики, збереження державного добра тощо. У

такий спосіб І. Гізель своїми знаннями і методичними прийомами нагадує українському духовенству, як можна спричинитися до державотворення, до вирішення складних економічних проблем, спираючись на характер християнського віровчення, саме в цьому полягає практичний сенс покаяння в «економічних гріхах».

За часів життя П. Могили та І. Гізеля ще не було такої абсолютизації розуму й науки як єдиного джерела суспільного поступу і добробуту, яку спостерігаємо у XIX-XX сторіччях. Такі складові духовної сфери суспільства, як знання, мораль, освіта і виховання в них гармонійно поєднувалися, тобто сенс з'являвся лише тоді, коли набуті знання використовуються для особистого і загального добра. «Розумність» повинна була підпорядковуватися моралі й обмежуватися нею, тому вони зверталися до розуму і до серця тих, хто починає вчитися. Серйозного ставлення вимагала проблема вирішення співвідношення побожності, моральності і вченості, яка була поставлена ще Платоном і упродовж майже всієї історії хвилювало людство. Вона вельми актуалізувалась в Україні наприкінці XVI - початку XVII ст., коли на її території єзуїтські школи та колегії організували свою міцну освітню систему на засадах католицизму. Деякі українські діячі освіти і культури стали віддавати перевагу побожності, вважаючи, що краще обмежитися вивченням граматики і часослова, ніж набувати чужих знань, втрачаючи при цьому батьківську віру, а разом з нею і спасіння душі - такої точки зору дотримувалися К. Сакович, М. Смотрицький, К. Транквіліон-Ставровецький.

Через деякий час, забезпечивши вищий порівняно з братськими школами рівень освіти та її міцні православні засади, П. Могила зміг поєднати в одне гармонійне ціле університетську освіченість, православну побожність і звичаї українського народу. Не меншого значення надавав Могила й поєднанню науки з моральним вихованням. Серед життєвих принципів, які він особливо хотів прищепити молоді, одне з найперших місць посідає працелюбність. На кожного Бог поклав тягар і кожному дав свій дар

– творчі здібності до певного роду діяльності, який належить людині реалізувати протягом свого життя. Могила розумів, що люди по-різному добувають хліб насущний, але вони не повинні заривати подарований їм Богом талант в землю. Праця завжди важка, вона - «труд», проте якщо людина реалізовує Божий дар, терпіння набуває іншої якості, а життя втрачає одноманітну безпросвітність. З одного боку, повторюваність трудових дій набридає та вимагає терпіння, але, з іншого, вона породжує навички і майстерність у роботі, а прагнення досконалості пробуджує творчу активність та розвиває людські здібності.

Прагнення волі є найсильнішим у людській діяльності, у тому числі і господарський. Його економічний світогляд відповідає сучасній економічній теорії, яка трактує свободу господарських дій у числі найпотужніших факторів ефективного функціонування соціально-ринкової системи. В економічному поступі також велике значення має поділ праці, в основі якого лежить природна обдарованість людей та їх подальше вдосконалення. Наші предки мали рацію, коли свідомо ділили громадян на певні стани для того, щоб кожний «професійно» виконував свою працю, пильнуючи лише власне заняття, міг найбільше прислужитися громаді. Такий підхід пояснюється як гуманістично-реформаційним світоглядом мислителя, так і тогочасним станом поділу праці. Треба зауважити, що і надалі, наприклад, в добу творчості Г. Сковороди, в Україні пояснювали поділ праці природними властивостями людини. Сам Г. Сковорода переконливо доводив свою позицію у «божественній економіці», - вказується у роботах українських дослідників [97; 105; 249].

Таким чином, спостерігаючи аналогічні паралелі в економіко-господарських міркуваннях українських мислителів різних епох, можемо вважати таку позицію свідоцтвом визнання принципу автохтонності, як конкретної історико-культурної перехідності філософсько-економічних ідей у процесі етногенезу в системі розвитку економічного світогляду та його методологічних засад.

Саме тому є важливим аналіз і філософської культури Київської Русі, і аналіз особливостей розвитку Запорозької Січі, і дослідження філософії К. Транквіліона-Ставровецького, П. Могили, Г. Сковороди та багатьох інших українських мислителів. Це не повернення до минулого, а збереження традицій народу, нації, що є природним не тільки для українського, але й для будь-якого народу у світі. Ця необхідність пов'язана із збереженням смислів певної мовної культури, внутрішнім змістом літературних текстів, тому що та або інша культура або філософія набувають риси національного характеру й одночасно прилучаються до світової культури та філософії.

Таким чином, варіації соціально-економічної думки у період українського бароко суттєвий вклад було зроблено такими видатними мислителями національної думки як Вишенський І., Гізель І., Могила П., та багатьох інших. Їх життя припадає на період, коли в Україні були помітними економічні зрушення, що сприяли розвиткові спеціалізації сільського господарства, зростанню міського населення і виникненню нових міст, підвищенню ролі ремесла, інтенсифікації торговельних зв'язків з країнами Західної Європи. Усе це сприяло активізації економічної думки, її збагаченню на національному ґрунті під впливом реформаційно-ренесансних ідей. Основними компонентами їхнього економічного світогляду були такі складові як наука, освіта, свобода, приватна власність, поділ праці, товарно-грошові механізми і морально-етичні цінності з визначеними людськими чеснотами й патріотичними повчаннями.

Отже, головною складністю у розумінні вітчизняного соціально-економічного буття ми визначаємо специфіку ранніх богослужбових текстів викладу та самого стилю мислення періоду формування первинної господарської ментальності, так як у слов'янських мовах далеко не всім лексемам грецької мови, які надалі складають категоріальний апарат економічного знання, знаходили відповідні слова-синоніми, наприклад, сам термін «віри» у давньоукраїнському відношенні означає своєрідний податок-подяку Богу, як подателю матеріальних благ і самого життя, але інше

значення віри є відання, як сакрального зв'язку з невідомим: створюється колізія тотожності принципово різних за змістом понять. У перших філософсько-богословських текстах ігнорується язичницький зміст тих понять, які надалі складуть термінологічну основу економіко-господарської сфери життєдіяльності. Мова не віддзеркалює значення речей і процесів певної сфери діяльності, а розкриває їх зміст і надає значення у межах практичної діяльності виробничо-матеріального характеру. Саме слова переводять у підсвідомість, а потім у свідомий зміст речей, який викарбовується в менталітеті кожного народу. Дослідження генетики вживання економіко-господарських понять на певній історичній території, формування семіотичного простору соціально-економічної культури та процедури розпізнання її слів-знаків вибудовує систему розуміння економічного менталітету в українському інтелектуальному дискурсі.

Можемо стверджувати, що динаміку інформаційного процесу в контексті постіндустріального суспільства визначають такі важливі підходи як світові трансформаційні зміни, що представлені єдиним соціальним процесом, який обумовлюється революційними технологічними перетвореннями в сучасному світовому господарстві, а також специфіка власної парадигми національно-смислового поля та типу виробничо-господарської культури. Взаємодія зазначених сторін пов'язана з адаптацією економіко-технологічних структур цивілізації до духовно-культурної специфіки існування певної конкретно-етнічної спільноти. Поєднує зазначені складові процес динамічного розвитку мовно-комунікативних технологій, які привносять суттєві зміни в характер сучасних цивілізаційних відносин. У свою чергу, специфічна виробнича складова пов'язана з духовно-культурними засадами, які спираються в даному контексті на внутрішній економіко-господарський зміст давніх письмових літературних джерел, які належать українській духовній спадщині, починаючи з урахування герменевтичних особливостей та впливу зовнішніх військово-політичних подій.

3.2. Екзистенційні відносини символіко-економічних структур: предметне поле знаків і місце суб'єкта

Екзистенційні відносини символіко-економічних структур, їх предметне поле знаків і місце суб'єкта полягає у співвідношенні між раціоналістичним характером епістемології та толерантним ставленням вчення про знакі стосовно протилежного характеру таких понять як «об'єктивно» і «суб'єктивно», по-суті, семантика на глибинному рівні символічних і референціальних структур поєднує принцип мінливості з певним принципом обмеження. Досліджується область взаємозв'язку між соціально-економічним знанням та можливостями його висловлювання, представлена складна залежність між предметним змістом висловлювання та його екзистенційними основами. Суб'єкт наділений здібностями конкретно-історичного інтерпретатора висловлювань втрачає центральне положення означуваного істиною мови, а сам аналіз демонструє своєрідне подвійне множення семантичних референтів уявлення: по-перше, використовуються ті засоби мови, які безпосередньо визначають самі речі; по-друге, відбувається звернення до штучно створених на засадах абстрактних регуляторів засобів мови, причому обидві зазначені складові аналізу не можуть ні співпадати, ні відокремитися одна від одної.

Раціоналістична за своєю суттю епістемологія з необхідністю повинна співвідноситися з мінімальними онтологічними засадами, по відношенню до якої вчення про знаки формулює відповідні зауваження. По-перше, суб'єкту пізнання надається в силу самого його існування порушника об'єктивованих станів знання або його предметних умов. Пояснимо, процес пізнання як часткова складова історичного процесу підпорядковується таким видам впливів: 1) з боку того, що вимагає виходу за кордони обмежуючих утворень; 2) та з іншого боку об'єктивного контролю, котрий сам нав'язує цьому процесу все наростаючу складність. Зазначені умови самі по собі не

представлені в семантиці, яка не визнає такого явного розмежування суб'єктивності та об'єктивності та знаходить глибоко всередині символічних і референтних структур поєднання певного принципу перетворення з певним принципом обмеження. Звернути увагу на те, яким чином суттєве відношення семантики до епістемології було переглянуте з великими зауваженнями, означає тільки одне – визнати вплив семантичного дослідження на оновлену епістемологію.

Істинності знань, шляхи пошуку правильності складають базовий принцип досліджень кожної науки, оскільки вона орієнтується на пізнання сутності різноманітних явищ у природі, суспільстві, законів розвитку матеріальних і нематеріальних систем. Сьогодні теоретико-методологічні підходи в системі економічних знань, характеризується різноманітністю наукових позицій, причому іноді мають протилежні висновки та практичні рекомендації, що суттєво обмежує можливості їхнього діалогу всередині наукового середовища. Відповідність сучасних економічних знань визиває багато запитань та не відповідає класичним вимогам визначених Т. Куном, тобто економічна наука сьогодні не є зразком категоричної форми сукупності норм і правил наукової діяльності, які мають забезпечити ефективне вирішення нею економіко-господарських завдань, вона постійно стикається з наявністю суттєвих відмінностей, протиріч та не прогнозованістю результатів свого практичного застосування: «Нам би хотілося виявити епістемологічне поле, епістему, в котрій пізнання, що розглядаються поза будь-якого критерію їх раціональної цінності або об'єктивності їх форм, стверджують свою позитивність та знаходять, таким чином, історію, яка є не історією їх зростаючої досконалості, а, скоріше, історією їх можливості; те, що повинно виявитися у ході розповіді, це є перші форми емпірічного пізнання [359, с. 39-40]». Мова тут іде про те, що сучасний порядок наукового мислення має зовсім інші принципи та пріоритети, ніж той, що був у період епохи формування класичного знання.

Економічні знання людей можуть існувати в різних альтернативних формах. Однією з таких альтернатив є знання як мовний вимір реальності, яке створюється на основі суб'єктивного розуміння. Для того, щоб вирішувати економіко-господарські питання, людина повинна тісно взаємодіяти з іншими людьми. Вони мають поводити себе так, щоб зрозуміти один одного, тобто форма такого знання має індивідуалізований характер. Основу такого характеру складають особисті уявлення, сформована прихильність мільйонів людей до тих чи інших принципів і правил господарської діяльності тощо. Відповідно, з'ясовуються не загальні проблеми прихованих економічних закономірностей невідомого майбутнього, а свої особисті матеріальні проблеми найближчого часу. Такі особистісні проблеми піддаються вирішенню, незважаючи на те, що глобальне завдання знання економічного майбутнього не має рішення.

Однією з таких сфер, у якій функціонує зазначене практичне знання, є сучасний конкурентний ринок вільно діючих індивідів, які за допомогою безперервних змін у ціновій політиці реагують на всі перетворення в економіці та суспільстві. Діяльність такого ринку настільки ж непередбачувана, як і саме недетерміноване майбутнє, але саме з цієї причини він здатний надавати вірні, хоча й обмежені, прогнози соціально-економічного майбутнього в умовах, коли загальна відповідь про засади та принципи економічного розвитку є неможливою. Сучасна діяльність в умовах конкурентного ринку, яка сьогодні розглядається як «машина знання», повністю відповідає принципу індукції, який був у свій час розроблений Д. Юмом. Саме тому актуальність зазначеної проблематики дослідження додатково посилюється тим положенням, що подолання кризисного стану парадигми будь-якої науки, у тому числі й економічної, практично неможливий без застосування ідей і механізмів дослідження філософії науки та епістемології у системі пізнавальної діяльності. Сучасна економічна методологія виявляє посилений інтерес до концепцій та ідей сучасної епістемології. Така зацікавленість за часом співпала з

постпозитивістським поворотом у філософії науки, що був розпочатий К. Поппером, Т. Куном, І. Лакатошем та який завершився повним переосмисленням значення епістемології в сучасних некласичних теоріях пізнання.

Слід зауважити, що дотепер ця проблема залишається дуже складною як з погляду життєвих реалій, так і з боку філософії науки. Особливо в Україні, коли десятиліттями стверджувалася думка про те, що єдиним критерієм істини є практика, насамперед практика революційного класу та партії, а сутність самої ж істини вбачалась у відповідності слова та діла, знань і речей. Принцип відповідності знань дійсності або об'єктивному стану речей відстоював ще Аристотель, а надалі Ф. Аквінський, Ф. Бекон, П. Гольбах, Б. Спіноза, Л. Фейєрбах, К. Маркс та багато інших філософів. На відміну від них, представники неокласичної філософії, зокрема**,** К. К'єркегор, істину розглядають як позбавлену об'єктивного змісту форму, що відображає передусім психічний стан особи. В економічній теорії неокласична форма істини найбільшою мірою втілилась у концепції граничної корисності.

Проте марксистсько-ленінська філософія, наслідуючи деякі тенденції раннього позитивізму, в цілому визнавала тільки одну форму Істини – наукову або істину-знання. У вітчизняній економічній літературі дотепер широко зберігається практика дотримання класичного визначення цієї категорії про те, що істина є правильне відображення суб'єктом об'єктивної дійсності, яка підтверджується практикою. Основна проблема теорії істини – як можна встановити відповідність одержаних знань реальним об'єктам, які постійно розвиваються. Для вирішення цієї проблеми необхідно розглянути основні характеристики істини: об'єктивність, абсолютність, відносність, конкретність і перевірка практикою. Кожна істина, оскільки вона досягається суб'єктом, є суб'єктивною за формою і об'єктивною за своїм змістом, як бачимо, відтворюється істина в об'єктивних за змістом теоріях та її елементах у вигляді законів, категорій та вчень.

Близьку позицію до марксизму в тлумаченні пізнання займає позитивізм. Він теж розглядає пізнання як рух від чуттєвого сприйняття до процесу мислення, але розуміє цей процес конструктивістській. Тут пізнання витлумачує як логіко-понятійне створення певного образу, теорії, концепції, предмета, істинність якого виявляється в корисному ефекті практичної дії або в особистому досвіді, що переконує у відповідності знань об'єктам.

Проте такий підхід вразливий для критики, так як досвід кожної людини суто індивідуальний й не може бути порівняним з досвідом інших людей. Займаючи позицію позитивізму, можна дійти висновку про те, що істин стільки, скільки людей, а тому всякі розмови про Істину не варті уваги. Намагаючись уникнути індивідуалістичного розуміння пізнання, частина філософів-позитивістів (Л. Вітгенштейн, Б. Рассел) намагались визначити пізнання як проблему логічного аналізу мови та символів. Проте, звертаючись до досвіду аналітичної філософії дана проблема не здобула вирішення. Сама мова, у тому числі й поняття «пізнання», має багатозначний характер, тобто те, що розумілось як пізнання, наприклад, у XIX ст., не співпадає з тим, як воно тлумачиться сьогодні, особливо коли врахувати існування різноманітних напрямів у філософії.

Екзистенціальна філософія, навпаки, підкреслює ірраціональний характер пізнання, розуміючи його як «екзистенціальне осяяння», інтуїтивне «вживляння» у предмет, «переживання» світу, або ж як форму людського абсурду, що свідчить про несумісність емоційно-почуттєвого та логіко-раціонального осягання речей і світу. Крім того, наука та освіта витлумачуються деякими екзистенціалістами як організована людьми форма незнання, тому питання про визначення концепту пізнання вони залишають відкритим.

Таким чином, найбільш суттєвий вплив на розвиток економічного знання здійснили положення фальсифікаціонізму Поппера та концепції Лакатоша, ідеї, які з'явилися у процесі переосмисленого варіанта парадигмального підходу Куна та інші «некласичні» інтерпретації науки як

соціального конструкта, але дотепер відкритою залишається тема соціально-епістемологічного аналізу сучасного економічного знання. Незважаючи на те, що сучасна філософська думка неоднозначно визначає процес пізнання, вона в цілому визнає твердження про те, що пізнання є специфічним різновидом людської діяльності, внаслідок якої виникає знання, тобто достовірна інформація про світ, у якому живуть люди. Крім пізнання, у духовному житті суспільства функціонують інші процеси, які свідчать про інтереси людей, їх сподівання і віру, розгляд і знання яких важливе, проте виходить за межі філософії пізнання.

Отже, пізнання – це така діяльність людини, що ставить за мету оволодіти невідомим у світі завдяки процесу засвоєння нової інформації та знань, а тому воно завжди має творчий характер і не може зводитися тільки до наукового пізнання та включає в себе різні форми істини.

Розуміння істини як філософської категорії з погляду відповідності речей знанням про них, як вже зазначалося, спочатку втілюється у працях Аристотеля, Спінози та інших філософів. Істина, на думку Гегеля, є діалектичним процесом розвитку знань, системою теорій, ідей, суджень і понять. Щодо економічної теорії, то такі положення передбачають необхідність вивчення усіх напрямів, шкіл та течій економічної думки, ідей економічних мислителів та їх раціональний синтез у цілісній економічній концепції за допомогою наукової методології, відповідних законів побудови таких концепцій. «Економічна істина – адекватне відображення та відтворення сутності економічних явищ і процесів, певної економічної системи загалом в об’єктивних за змістом теоріях (таких її елементах, як вчення, в ідеях, законах, категоріях, поняттях, окремих визначеннях, висновках, господарських експериментах тощо) в процесі їх діалектичного розвитку. Основними сторонами економічної істини є об’єктивний зміст економічних законів, понять та категорій (а отже, й інших елементів наукової теорії), з одного боку, та діалектичного методу дослідження (його окремих елементів), за допомогою якого розкриваються ці закони, категорії тощо – з

іншого боку [252, с. 227]», - наведене визначення істини дає підставу з'ясувати сутність однієї з найважливіших форм істини в гуманітарних науках, зокрема, економічної.

Мова йде про те, що попередні методологічні надбання органічно мають входити в систему досліджень сучасного економічного знання, особливо з приводу загальнотеоретичних проблем філософії науки та епістемології.

Необхідним є розмежування процесу пізнання економічної істини із принциповими засадами позитивної економічної теорії, по-перше, виключення з дослідного процесу тих оцінок ученого, які враховують його погляди на справедливість та несправедливість, особисті морально-етичні принципи, господарські інтереси його країни та населення, соціальних верств і груп; по-друге, на теренах постсоціалістичних країн досить розповсюдженим є намагання уникнути оцінок безпосередньої економічної політики уряду та конкретних відповідальних рекомендацій щодо її вдосконалення. Як бачимо, позитивізм в економічній теорії певним чином позбавляє науковий підхід практико-господарської спрямованості, що призводить до реального небажання відстоювати відносну істину та, відповідно, гальмує наближення до абсолютної економічної істини.

Особливу увагу ми звертаємо на взаємозв'язок між знанням і висловом та зробимо спробу встановити складну взаємозалежність між предметним змістом економічного вислову та його екзистенційними основами. З точки зору семантики суб'єкту відповідних досліджуваних нею систем не надається пріоритетного значення, на відміну від аналізу в класичній епістемології, де головною метою є вибудовати вчення про універсальний логос або формалізм людських уявлень. Так само вона відрізняється й від підходів у феноменології, коли досліджуються позаперсональні акти свідомості. У результаті аналізу було з'ясовано, що функція суб'єкта розповсюджується від конкретного або історичного інтерпретатора вислову до втратившего головне положення означаємого істинної мови. Фактично, такий аналіз помножує

семантичні референтні уявлення, або він застосовує такі засоби мови, що є достатньо близькими до самих речей, а також паралельно можуть застосовуватися такі мовні засоби, що були штучно створені на основі абстрактних регулятивів, причому обидві підходи можуть як співпадати, так і повністю відділятися один від одного.

Таким чином, об'єкт знання, по-суті, розпорошується між багатьма позиціями, тому єдиної позиції бути не може. Відбується своєрідне переплетіння суб'єктивних актів з мовними механізмами, захоплюючи все нові рівні операцій означення за відсутності єдиного центру референції, а також досить суттєвих розривів, як ті, що відділяють говорючого індивіда від означаючого логосу, причому такий підхід зовсім не ставить за мету процедуру наукової схематизації.

Класична епістемологія намагається підійти до першооснов відношення суб'єкти до світу загалом або до об'єктів , які вирізняються у світі шляхом пізнавальних актів. Вона виражає себе в термінах актів і змістів, протиставляючи силу формоутворення супротиву речей. Семантична рефлексія практично не стикається з таким рішенням, яке не встановлює зв'язку між символізмом, без якого світ не може бути представленим і символізмом, за допомогою якого світ можна пізнати. Сучасна структурна філософія, яка дуже тісно пов'язується з семантикою та її підходами, фактично, зміщує референціальну сферу знання. З самого початку вона наводить розгорнуту систематизацію певним чином поєднуючи всі нормативні інстанції та визнає дію функції структурування як у тих мовах, за допомогою яких встановлюються зв'язки ситуації повсякденного досвіду, так і тих, за допомогою яких предмети розподіляються у просторі знання. Але така зверхня уніфікація звужує простір пізнання тому, що мовні типи, які були об'єднанні цим фундаментальним статусом, тим самим змінюють свої характерні ознаки, наприклад, ознака фактичності або випадковості. Тим самим суб'єкт мовного спілкування сам опиниться між цими планами існування: 1) будучи суб'єктом мови він набуває статус позачасового

корелятора означення; 2) будучи в якості основи комунікаційного процесу він стає учасником плинних подій мови.

Такий підхід, подібно до класичних правил, надає практичну можливість перебудови відносин між екзистенційними та формальними відношеннями вислову з точки зору семантики. Семантичний характер відношення визначається завдяки предметній відповідності між знаком та означуваним і вибудовується з урахуванням збереження дистанції по відношенню до суб'єктивності. Але саме завдяки цьому воно охоплює та використовує суб'єктивність у ситуації, коли необхідно знову звернутися до вчення про смисл.

Необхідно зауважити, що існують принципово визначені методологічні засади, які не дозволяють науковій семантиці бути вченням про мислення. Такі аргументи надає нам екстенсіональна семантика. Вона визнає своїм предметом аналізу висловлювання у процесі розгортання мережи відповідностей, за допомогою яких вислів зв'язується з мовою, зі сферою референції, з соціолінгвістичними контекстами, не допускаються розриви у цієї мережі, також у тих випадках, коли є необхідність знайти місце означаючому акту або смислу. Прагматичне вивчення мови саме слідує цьому правилу об'єктивності, воно пропонує розширену преференціальну систему, до якої можна було б залучити, окрім правил, позицію слухачів у просторі та часі. У даному випадку при всіх позитивних положеннях структурного підходу до мови та теорії інтерпретації, він залишає їх частинами певного простору можливих зв'язків.

Зазначена наукова вимога означає тільки обмеження суб'єктивних факторів і ніяк не відмову від онтології їх існування. Для того щоб виправдати умовну відмову семантики від суб'єкта необхідно було б допустити, що коло референціальних і комунікативних операцій замикається на самому собі, причому не вимагаючи зовнішніх гарантій, які б знову повертали дослідження до персонального або історичного існування. У такому випадку ми зайняли би позицію Е. Кассірера та А. Уайтхеда, які

спробували розгорнути сферу ідеальності, у який присутнє значення, а у той самий час робиться спроба виявити екзистенційні основи комунікації. Точка зору Кассірер відповідає підходу неокантіанства, коли корелятором означення дії є деяка трансцендентальна суб'єктивність, яка завдяки символічним операціям забезпечує взаємообмін між індивідуальними та історичними суб'єктами. Що стосується позиції Уайхеда, то тут ми спостерігаємо поєднання платоністичної та екзистенціалістської тематики, коли можливість символізму забезпечується, з одного боку, універсальністю сутностей, що проявляється завдяки конкретним речам, з іншого боку, здатністю конкретних істот зібрати свою особистісну плинність, долаючи розпорошеність моментів їх існування в світі.

Якщо припустити можливі теоретичні засоби подолання такої суб'єктивності, то можливі варіанти можуть бути такими: перший засіб – це механічна або біхевіористична інтерпретація мовленнєвих операцій; другій варіант – це навпаки побудова такої інтерпретації на основі строгого формального існування, яке б не мало серед конкретних істот ані джерел, ані співвідношень, а мають бути лише терміни референції. У такому випадку ми спостерігаємо зближення як з номіналістичним підходом, з одного боку, так і з структуралістським з іншого.

Варіант номіналістичного шляху надає нам цілком все коло асоціацій знаків із зовнішніми стимулами, а також зв'язок знаків між собою, котрі замикаються у своєму особистісному функціонуванні, без будь-якого зв'язку із суб'єктом. Варіант структуралістського шляху більш повно долає часові та генетичні фактори. Мова є системою координації та передачі інформації, яка так або інакше розчинює у собі всі особливості, що пов'язані з присутністю спостерігачів і слухачів. Лінгвістичні операції тоді займають своє визначене місце в синхронному або позачасовому порядку кореляцій, закон яких ніяк не залежить від всіх випадковостей вислову. Але не дивлячись на суттєву різницю між зазначеними підходами, їх наслідки є схожими між собою в частині проблем нашого дослідження, а саме про те, що суб'єкт комунікації

не може розумітися виключно як жива тотальність, не повинен набувати розмірності протяжного часового поля. Суб'єкт має зводитися до певного просторово-часовій точці перехрещення, попереджуючого спостереження послідовності опису та даних почуттів, він забезпечує комунікативний процес матеріалом виразу, котрий стає посланням лише після того, як він пропускається через дискурсивні схеми.

Наша спроба полягає в тому, щоб надати зазначеним видам лінгвістичних операцій форму моделей, але вони є досить обмеженими у межах семантичного аналізу. Коли ми співвідносимо умови означення з умовами комунікації, то такий аналіз набуває додаткового референту. У свою чергу такий референт допускає можливість форм і виразів, які здійснюються завдяки виказуванням зі всіма його випадковими ознаками та входять до області мовленнєвих закономірностей, але при цьому виходять за ті межі й в якості джерела лексиса, й в якості збереженої та оновленої здатності до формулювання. Для того щоб підкреслити такий зв'язок об'єктивних умов з умовами екзистенціальними, потрібно звернутися до наступних зауважень: реальна мова представляє собою набагато більше, ніж сукупність синтаксичних або семантичних правил, він створює середовище, де ці правила з'являються або перетворюються. Крім того, функції мови, що здійснюються з метою розмежування поля означеного, співвідносяться з іншими функціями, за допомогою яких смисл виробляється та відтворюється в контекстах комунікації, а також, розуміння мови як коду, якій накладається на матеріал інформації або висловлювання створює імпліцитну передумову структурування всієї семантичної області. Таке положення має неоднозначний характер тому, що прикриває відношення між об'єктами, до яких відносяться знаки, і практичної й екзистенціальної основи, у межах якої вони виділяються: надалі розглянемо зазначені аргументи.

Історія мови знання, фактично, є історією переінтерпретації значень та поновленням референтів. Зазначені процеси відбувалися не у вільному порядку, а їх особистісною сферою був сам порядок мовних регуляторів.

Необхідно відмітити, що в моменти зазначених процесів мовні регулятиви утримувалися на деякій відстані від рівня вичерпних референтів, саме ця відстань, котра встановлюється при розрізненні між алетичними та епістемічними порядками значення. Коли мова заходить про стиль мови, у тому числі й наукового, то при цьому неможливо не співвідносить його висловлювання з дедуктивними або операціональними парадигмами які їх обґрунтовують, також не можна їх цілком підпорядкувати до тої або іншої метамови, за допомогою яких здійснюється контроль над вказаними парадигмами. Треба нагадати, що використання мови й є самим теоретичним актом, якій породжує відповідно свою направленність та відповідний набір метамов.

Такі семантичні складності з точки зору епістемології означають процеси, які можна назвати емерженціями, що виражає тиск матерії висловлювання на форму. Крім того, відбувається процес тематизації, коли раціональна дискусія зберігає необхідну дистанцію по відношенню до діючих значень, що забезпечує зчленування та критичний перегляд базових засад, також необхідно враховувати, що мова постійно переходить до невизначених предметних сфер, виявляючи при цьому невикористані можливості, що є прихованими у пізнавальній практиці. Таке об’єктивізації можливостей оновлює состав знання та забезпечує тим самим продовженню здійснення мовної компетенції суб’єкту.

Отже, безперервність розвитку наукової дискусії обпирається на моменти розриву, у яких відбуваються непрогнозовані зштовхування та повернення форм. Але перш за все означаюче або те, що ми пізнаєм, може встановлюватися поза обставинами відкриття, кожний раз включаючись у ті або інші умови самої присутності суб’єкта, що здійснює пізнання, по відношенню до пізнавального об’єкту, за умови історичних обставин застосування символічних механізмів. Саме в таких умовах здійснюється поєднання дійсного та можливого. Як бачимо, у центрі семантики знаходяться взаємовідношення між об’єктними та екзистенціальними

умовами вираження. Принциповий філософський внесок прагматичного вивчення мов полягає у визнанні обґрунтованості зазначених взаємовідносин.

Для лінгвістичного підходу, що уособлює собою процес вивчення структур конкретних мов, смисл або комунікативна цінність, виступає як імпліцитний горизонт висловлювання або як додаткова складова організації цієї структури. Фактично, такий підхід має творчий характер, а не просто демонструє процес поєднання завдяки зовнішньому зв'язку архітектури висловлювання з іншими ознаками її локалізації. Поглиблення аналіз надає можливість констатувати, що визначенні призначенням повідомлення ознаки, входять в якості співдетермінант у структуру фрази або в організацію мови. У такому випадку строго визначені граматичні або лексичні класифікації , які спрямовані на вичленення в мові самого суттєвого, будуть порушені. Справа в тому, що те, що складає зовнішнє середовище лексиса й буде його найбільш глибинна сутність, а той аналіз, котрий у першу чергу звертає увагу на теоретичні мови та прагне виявити епістемологічні цінності, то йому прийдеться розширювати дослідницьке поле, виходячи за межи логічних структур до обґрунтовуючи їх організаційними схемами та їх історичними основами.

За допомогою таких міркувань, ми можемо стверджувати про пріоритет екзистенційних рис мови над його формальними або референціальними рисами можна зробити критичні зауваження про поняття «код», яке може стати джерелом хибних уявлень, що будуть впливати на семантику. Можна припустити, що уподібнення мови коду неявно відбувається при радикальній об'єктивізації його семантики та при трактуванні його автономного механізму, по-суті, безособового та позачасового, завдяки якому повідомляється та передається інформація. Тут необхідно враховувати, що ті погодження встановлення коду, як правило утворюють штучний склад ознак, які у свою чергу вимагають існування смислу слів мови. Рішення, на яких засновуються логічні формалізми або та

сама математична символіка є додатковими засобами уточнення, які самі по собі не можуть визначати наукову мову у всій його цілісності.

Отже, для того, щоб зрозуміти практичні включення як природньої, так і штучної мови потрібно вийти за межі правил кодування, причому не треба відмовлятися від стилістики висловлювань, котра розкриває більш широкі можливості символіки, а не просто орієнтацію на означаюче. Така символіка здійснює об'єднуючу функцію, показуючи відношення суб'єкту до світу, або витлумачуючи його відчуття.

Необхідно зауважити, що редукція символіки до кодування не є однозначним моментом включаючи рівень інформаційних мов. Якщо ми розглядали би лише чисті комплекси знаків, які контролюються логічним синтаксисом, порядок яких точно перекривав порядок означаючих, то ми би обмежили їх можливості. Мова йде про те, що терміни будь-якої, включаючи наукову, формули, завжди співвідносяться з образами та наглядними зображеннями, які дозволяють якщо й не забезпечити повноцінно означаюче, то однозначно визвати означаючий акт і певним чином спрямувати його. Крім цього, символи з'єднуються з операціональною тканиною, найбільш абстрактними формами якої є вичислене. Вони не є породженими саме логічним синтаксисом, але відтворюють головні фази дії, котрі, перш ніж включитися в комбінаторну та закодовану знакову тканину, здійснюється над предметними полями.

Отже, якщо прагнути цілком охопити всі можливості знаків, то необхідно відмітити, що код керує незакодованими пластами, завдяки яким встановлюється зв'язок між мовленням і досвідом, або що кодова мережа залишає відкриті можливості для нових потенційних тематизацій, тому код не замикається на самому собі, а означуване й є всім лінгвістичним організмом.

Повертаючись до основ мови, можемо стверджувати, що використання будь-якої мови, включаючи обмеження її законами синтаксису і лексики, спирається на практику й символіку, котрі не вичерпуються ніякими

правилами та виявляються в мовних новаціях. Крім того, природня мова прямо виходить у світ пов'язаних ним об'єктів і ситуацій, але надалі вона вибудовує категоріально впорядковану систему значень, референтами якої стають зазначені первинні зв'язки, які, у свою чергу, однозначно поєднують вибір означаючих предметів з перцептивними артикуляціями та практичною необхідністю. Будь який код або штучна мова залишається залежною від існування природньої мови, котра дозволяє нам визначити з боку умов предикації умови доступу людини до світу.

Отже, логічні побудови, які спрямовані на відношення предикатів і референтів, а також на перехід від речення до доведення, самі, у свою чергу, надбудовуються над більш фундаментальними пластами висловлювання, до якого входять початкові ствердження та достовірності та тим самим, відкритих для дослідження. Оскільки організація мови набагато старша від його логічної структури та виходить за її межі, тому дослідження семантичних категорій залишаться предметом археології мови та аналізом соціально-історичних умов його формування.

Продовжуємо розгляд зазначених напластувань з точку зору епістемології, наприклад, Л. Вітгенштейн робить спробу означити кордони, які одночасно є й первинними, й історичними, між тим, що лише допускається сформульованим знанням, і тим, що в ньому пояснюється, стає фактично предметом дослідження, також він пише: «При цьому може скластися враження, якщо існує дещо подібне остаточному аналізу наших мовних форм, відповідно, єдина повністю розібрана на елементи форма вираження. Тобто враження таке, що наші загальноприйняті форми вираження, по суті, ще не проаналізовані, начебто в них приховується дещо таке, що нам необхідно виявити. Здається, зроби ми цей вислів абсолютно ясним, наше завдання буде вирішено…» [379, с. 167]. У свою чергу К. Поппер розташовує дискурсивну апробацію в проміжку між критичними фактами та базовими ствердженнями, котрі самі встановлюються не через

доведення, а в силу деяких вихідних рішень або вони приймаються без обговорення домовленості.

Зазначені положення ми можемо назвати принциповими засадами для того, щоб не змішувати владу мови з пануванням коду, мова не є інтенціонально встановлений код, але коли він встановлюється, то допускає перехід від попередньо існуючих значень до інтенціонально упорядкованим значенням. Така властивість надає простір мовам пізнання, коли між первинним положенням або володінням знаками й об'єктивованими механізмами здійснюється обмін. Спрямування означення від наявної ситуації до внутрішніх можливостей перехрещується з переходом від цих останніх до інтуїтивних або практичним джерелам наших тверджень.

Отже, епістемологія визначає відносини між об'єктивністю та суб'єктивністю як важливішу категорію. Характер таких відносин між ними нагадує про те, що невизнання суб'єкту як основи всіх перспектив водночас є руйнуванням того, що з ним співвідноситься, тобто світу як основи знання, тоді замість суб'єкту залишається чиста структура, система співвідношень, яка не має будь-якої вкоріненості. Епістемологія постійно межує між цими полюсами існування, вимагаючи тим самим «допомоги» семантики, яка диференціює модальності даного відношення, упорядковує структурні плани та моменти актуалізації означеного, приймаючи при цьому допомогу історії, яка поміщує терміни цього відношення в конкретне поле їх розбіжностей. Жодне значення або розгорнуте повідомлення не може бути без мовленнєвих операцій, але вони, у свою чергу, спираються на позамовний ґрунт, тому введення суб'єктивності не означає введення констатуючої свідомості. Мова йде про взаємне перекриття того, що залежить від посередників, і того, що належить безпосередньому. Людина як означене частково включається у моделі, завдяки яким формуються його відношення до навколишнього світу, але водночас він залишається й означуваним, і від нього тоді залежить народження тих самих моделей.

Отже, об’єкт соціально-економічного знання розпорошується між множиною позицій і не може набути значення єдиного цілого. Сам суб’єкт мовленнєвого спілкування опиняється між зазначеним подвійним напластуванням: з одного боку, спираючись на досвід або комунікацію він стає учасником нестійких і тимчасових подій мови; з іншого боку, в якості суб’єкту мови він буде позачасовим корелятором означення – такий підхід забезпечує практичну можливість перебудови відносин між екзистенційними і формальними умовами висловлювань, що забезпечує перехід до засад сучасної екзистенційно-антропологічної традиції.

ВИСНОВКИ ДО ІІІ РОЗДІЛУ

У третьому розділі нашого дослідження ми зосереджуємо увагу на діяльнісному змісті мови та лінгвістичних основах соціокультурного пізнання економічної реальності. Розв’язання поставлених завдань вимагає застосування автохтонного принципу з’ясування особливого історико-культурного досвіду, мови та специфічних принципів і засобів економіко-господарського життєзабезпечення того або іншого народу при постійному проживанні на певній території. Архітектоніка соціально-економічних знань є історично сформованою структурою тих значень, людських навичок, умінь та соціально-економічних подій, яка надає смисл суспільному досвіду та знанням, вказує орієнтири, зразки, норми, які формують культурну специфіку національного господарського процесу. Вони виступають як символи та ідеї, що виражають і зумовлюють орієнтацію людей в сфері економічних відносин, у межах якої практика виробничо-господарського характеру та результати такої праці набувають сенс, аналізуються людьми завдяки пізнавальним комунікативно-мовленнєвим практикам. У результаті об’єктивний характер відповідності знань та речей, які постійно заповнюють реальний досвід людини протягом життя, в різних ціннісних координатах

набуває неспівпадаючого смислу. Формується інтегральна синтетична єдність у складній моделі «діалогічної» методології, яка включає в себе невизначеність та множинність систем відліку, забезпечуючи тим самим перехід від абстрактно-гносеологічної до сучасної екзистенційно-антропологічної традиції, відповідно, нового значення набуває аналіз природи внутрішньої гармонізації мови та соціально-економічної реальності.

Здійснюється соціально-філософський аналіз новітнього характеру економічних процесів в українському інтелектуальному дискурсі у єдиному руслі мозаїчних цивілізаційних перетворень сучасності за умови комунікаційного процесу як принципового перекладу однієї мови-діяльності на іншу. Результатом такої операції стає уособлення мовною реальністю форми соціально-економічного життя суспільства, а методологічну основу зазначеного підходу складає вітгенштейніанська ідея природної мови як уособлення «форми життя», що віддзеркалює стійку систему лінгвістичної та нелінгвістичної діяльності.

Такий підхід обґрунтовує аналіз механізму взаємодії системного характеру матеріального виробництва і світових економічних процесів з національною парадигмою економічного знання, яка забезпечує формування власного ментально-смислового поля господарсько-виробничої діяльності кожного народу, тим більше, що першими джерелами дослідження економіко-господарських уявлень була слов'янська міфологія на основі язичницьких вірувань та здобуті археологічні пам'ятки.

Головною складністю у розумінні вітчизняного соціально-економічного буття ми визначаємо специфіку ранніх богослужбових текстів викладу та самого стилю мислення періоду формування первинної господарської ментальності, так як у слов'янських мовах далеко не всім лексемам грецької мови, які надалі складають категоріальний апарат економічного знання, знаходили відповідні слова-синоніми, наприклад, сам термін «віри» у давньоукраїнському відношенні означає своєрідний податок-подяку Богу, як подателю матеріальних благ і самого життя, але інше

значення віри є відання, як сакрального зв'язку з невідомим: створюється колізія тотожності принципово різних за змістом понять.

Отже, у перших філософсько-богословських текстах ігнорується язичницький зміст тих понять, які надалі складуть термінологічну основу економіко-господарської сфери життєдіяльності. Мова не віддзеркалює значення речей і процесів певної сфери діяльності, а розкриває їх зміст і надає значення у межах практичної діяльності виробничо-матеріального характеру. Саме слова переводять у підсвідомість, а потім у свідомий зміст речей, який викарбовується в менталітеті кожного народу. Дослідження генетики вживання економіко-господарських понять на певній історичній території, формування семіотичного простору соціально-економічної культури та процедури розпізнання її слів-знаків вибудовує систему розуміння економічного менталітету в українському інтелектуальному дискурсі.

Можемо стверджувати, що динаміку інформаційного процесу в контексті постіндустріального суспільства визначають такі дві складові: 1) світові трансформаційні явища представлені єдиним соціальним процесом, який обумовлюється революційними технологічними перетвореннями в сучасному світовому господарстві; 2) специфіка власної парадигми національно-смислового поля та типу виробничо-господарської культури. Взаємодія зазначених сторін пов'язана з адаптацією економіко-технологічних структур цивілізації до духовно-культурної специфіки існування певної конкретно-етнічної спільноти. Поєднує зазначені складові процес динамічного розвитку мовно-комунікативних технологій, які привносять суттєві зміни в характер сучасних цивілізаційних відносин. У свою чергу, специфічна виробнича складова пов'язана з духовно-культурними засадами, які спираються в даному контексті на внутрішній економіко-господарський зміст давніх письмових літературних джерел, які належать українській духовній спадщині, починаючи з урахування

герменевтичних особливостей та впливу зовнішніх військово-політичних подій.

Таким чином, сучасна архітектоніка економічних знань постає в суспільстві, по-перше, у вигляді символів або знаків, якими фіксується інформація систем матеріального виробництва; по-друге, структурою взаємовідношень між людьми на основі господарських практик діалогу ідей та ментальних уявлень; по-трете, характером способів існування та перетворень, що включає в себе структуру та періодичність змін соціокультурних станів. Як бачимо, саме процес мовного формування економічної реальності створює можливість уречевлення енергії людей в результатах трудової діяльності, тому поняття структур життєдіяльного світу народу зберігаються у просторі його економічного буття у вигляді господарсько-виробничих матеріальних здобутків та текстів мислителів відповідної доби, які й є головною умовою формування його національного духовного потенціалу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Головним завданням нашого дисертаційного дослідження була спроба в сукупності репрезентувати адекватний образ мовної реальності архітектоніки економічних знань в процесі глобалізаційних перетворень світового господарства в його основних вимірах і формах. Відповідно, у першу чергу, було проаналізовано специфіку механізму формування мовної реальності архітектоніки економічного знання як універсального засобу об'єктивізації індивідуальної свідомості та соціокультурної традиції в ситуації сучасних трансформаційних процесів у світовому господарстві, також ми спробували сформулювати авторське визначення мовної реальності у значенні феномену постнекласичного дискурсу. Нами було доведено, що система понять та категорій створює архітектоніку способів конструювання буття, тому надання змістовної характеристики існуючої соціально-економічної реальності набуває тотожності процесу мовного конструювання.

Звертаючись у даному контексті до концепції деконструктивізму Дерріда, відповідно до якої всі знання сконцентровано в тексті, він стає самодостатнім і завдяки зусиллям суб'єкта може бути як знищений, так і створений знову, що призводить до його безмежного розширення, причому проблема розуміння або вивчення тексту є завданням герменевтики, але специфіка виробництва і споживання текстової конструкції визначається світоглядною позицією особистості. Результатом такого поєднання об'єктивної інтегральної системи економічного знання та ціннісно-світоглядної складової в систематизованому вигляді стає можливість

досягнення істини. Даний підхід вимагає розуміння багатомірної істини: своєрідний тандем економічної істини з істиною герменевтичною, наприклад, можемо часто спостерігати як у процесі перекладу не знаходяться відповідні слова-корелятори або однакові слова можуть мати цілком відмінні значення. У даному випадку проблема істини постає як питання взаєморозуміння або співвідношення самих «істин», висловлених різними мовами. Важливого значення тут набуває не дослівна відповідність перекладу, а збереження предметного смислу, необхідність висловити його у формах іншої мови, тому всякий переклад є завжди перетлумаченням предметного смислу істини.

Для обгрунтування актуальності дисертаційної проблематики у системі наукового знання було надано розгорнутий історіографічний аналіз джерел зазначеної теми та з'ясовано, що плюралістичний характер методологічних підходів у системі сучасного національного знання зберігається, набуває нового значення дискусія про взаємовплив мови та соціуму, спостерігається поступова зміна лінгвістичних кодів як перехід від однієї епістемологічної групи до іншої, актуалізується проблематика перекладу інформаційних джерел різних історичних періодів з однієї мови на іншу тощо. Відкритими темами для обговорення з боку наукового середовища залишається аналіз сфери соціально-економічних знань через призму дослідження мовних пізнавальних структур і граматики з метою пізнання зазначеної сфери реальності, визначаються певні правила застосування мовленнєвих практик, які забезпечують формування, передачу, засвоєння знань у процесі комунікативного спілкування.

Досліджуючи культуру взаємовпливу економіко-виробничої діяльності людини та мовного потенціалу, який створюється за рахунок акумуляції знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх суспільного буття та економіко-виробничої діяльності було доведено, що у межах мови практичні знання набувають свою унікальну системність і когерентність, що в кінцевому рахунку обумовлює відносну

самостійність її закономірностей, утворюючих можливість спілкування та взаєморозуміння між людьми. Мовний потенціал створюється за рахунок акумуляції будь-якого знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх соціального буття, у тому числі й економіко-виробничого. У межах мови такі знання набувають свою унікальну системність і когерентність, що в кінцевому рахунку обумовлює відносну самостійність закономірностей існування мови, утворюючих можливість спілкування та розуміння між різними людьми у межах тієї або іншої сфері діяльності. Крім того, на фоні протиріч переходу до принципово нових засад економіки відбувається структурне ускладнення самого пізнавального процесу, який починає включати специфіку оцінки не тільки економіко-господарських знань, їх гуманітарного характеру та смислового поля культури, а й з'являється потужний комунікаційно-інформаційний фактор впливу на систему формування сучасних символів і знаків у світовому господарському механізмі, що надає йому нелінійний непрогнозований характер поступу.

Стверджуючи про те, що мова є матеріальним носієм соціально-комунікативної взаємодії між людьми, визначено, що фундаментальна типологія граматики та фундаментальна типологія суспільно-економічних відносин є тотожними між собою. Відповідно, було сформовано принципові засади формування повної семантичної структури мови: безпосередня ознака – предмет – опосередковуюча ознака – опосередкована ознака, з урахуванням специфіки соціально-економічної діяльності людини. З одного боку, така структура є результатом відображення позамовної дійсності, від якої вона отримує свій зміст у вигляді предметно-властивої, а з другого, ознаки розташовуються на лінійній осі часу, що призводить до їх внутрішньомовної позиційної диференціації. Фактично, відбувається поєднання того, що було детерміновано дійсністю, і того, що було детерміновано реальним часом. Саме тому структура констатується як специфічно-мовна: відображає дійсність й у той самий час не залежить від неї.

Філософія мови розглядає три можливі варіанти існування у часі. Реальний час дає нам орієнтир фізичного часу, на осі якого розгортається фізичний світ. Далі ми стикаємося з видом мовного часу – це реальний час, на осі якого розгортається природна людська мова, а також інтенціональний або модальний час забезпечує процес поєднання говорючою людиною предмету та його ознак на осі реального часу. Як бачимо, мовний потенціал створюється за рахунок акумуляції будь-якого знання реальних людських спільнот, опосередковано відображаючи глибинні структури їх соціального буття, у тому числі й економіко-виробничого.

Надалі було проаналізовано соціальний феномен формування вартості як зразка граматики сучасної економіки та з'ясовані можливості граматичного пояснення метафізичного характеру такої категорії як вартість, відповідно, було досліджено єдиний процес входження речей в систему обміну та їх співвідношення на принципах рівності й аналогії, що в кінцевому рахунку надає можливість їх оцінити. З'ясовується, що вартість відповідає атрибутивній функції дієслова у загальній граматиці, коли констатація речення формує точку відліку мови; постійний процес обміну забезпечується постійним розчленуванням вартості певного об'єкту всіма іншими оцінюючими вартостями, але саме тут вартість починає виконувати функцію зчленування, яку загальна граматика визнає за всіма недієслівними складовими речення, що виконують функцію іменування.

Діалог як форма мовно-комунікативної практики в системі економічного знання забезпечує процес сутнісної взаємодії поліфонічних підходів розуміння соціально-господарської реальності: по-перше, з формальної точки зору він завдяки логічним формам мислення продукує операційну методику необхідних засобів дослідження; по-друге, забезпечується формат концептуальної узгодженості між собою соціально-економічних інтересів і мотивацій, способів аргументації та процедур, критеріїв оцінок тощо. Водночас така діалектика дослідження направлена не тільки на аргументовану доведеність знання, а звернена до сприймання

міркувань інших людей та пропонує багатоваріантні способи включення отриманого нового знання у соціально-економічний контекст поряд з притаманними йому операціями та процедурами. У свою чергу, діалогічна методика постає як логіка забезпечення комплексного конструювання або реконструювання порозуміння між людьми на ґрунті аргументів, що підтверджують факт їх створення внаслідок отримання нових знань.

Таким чином, основним завданням діалогічної методики дослідження є забезпечення надійних підстав для створення інтелектуального консенсусу й універсалізації наукового знання, тобто забезпечується розповсюдження та надання суспільної значущості результатам дослідження. Діалоговий характер відносин і діалогічні методики стають перспективним соціально-світоглядним критерієм для теорії аргументації економічних знань та раціональним способом переконання різних верств громадянського суспільства з метою захисту своїх соціально-економічних інтересів.

Сучасна архітектоніка економічних знань постає в суспільстві, по-перше, у вигляді символів або знаків, якими фіксується інформація систем матеріального виробництва; по-друге, структурою взаємовідношень між людьми на основі господарських практик діалогу ідей та ментальних уявлень; по-третє, характером способів існування та перетворень, що включає в себе структуру та періодичність змін соціокультурних станів. Як бачимо, саме процес мовного формування економічної реальності створює можливість уречевлення енергії людей в результатах трудової діяльності, тому поняття структур життєдіяльного світу народу зберігаються у просторі його економічного буття у вигляді господарсько-виробничих матеріальних здобутків та текстів мислителів відповідної доби, які й є головною умовою формування його національного духовного потенціалу. Причому розуміння того, що мова не віддзеркалює значення речей і процесів певної сфери діяльності, а розкриває їх зміст і надає значення у межах практичної діяльності виробничо-матеріального характеру. Обґрунтовується механізм генетичного вживання економіко-господарських понять на певній історичній

території та процес формування семіотичного простору соціально-економічної культури і процедури розпізнання її слів-знаків, завдяки яким вибудовується система розуміння економічного менталітету в українському інтелектуальному дискурсі.

Основою семантичного аналізу економічних знань стає взаємний обмін між об'єктними та екзистенційними умовами висловлювання, забезпечується диференційована модальність зазначеного відношення, його структурність та рівні значень, відбувається процес розміщення термінів вказаного відношення в конкретне соціально-економічне поле їх існування. Семантика забезпечує процес систематизації, зближаючи всі нормативні інстанції та визнає дієвість функцій структурування як у тих мовах, за допомогою яких встановлюються зв'язки практичного господарсько-виробничого досвіду, так і тих, за допомогою яких предмети розподіляються в просторі економічних знань. Наприклад, теорія грошової ціни, яка відповідає алогічному процесу в граматиці мови у вигляді аналізу коренів і мови дії та виконує функцію деривації або зміщення смислу, з'ясовує, що гроші, як й слова, повинні виконувати функцію означення: балансування цін уособлює собою процес балансування між грошовим металом та всіма видами багатства й за аналогією відповідає процесу риторичного зміщення до первинного значення словесних знаків. Зазначений підхід забезпечує практичну можливість перебудови відносин між екзистенційними і формальними умовами висловлювань, що забезпечує перехід до засад сучасної екзистенційно-антропологічної традиції.

Такий аналіз екзистенційних відносини символіко-економічних структур у площині взаємодії предметного поля знаків та місця суб'єкту за допомогою семантики, яка забезпечує диференційовану модальність зазначеного відношення, структурність та рівні значень, моменти актуалізації означуваного та розміщує терміни вказаного відношення в конкретне соціально-економічне поле їх існування; доведено, що людина виступає як означуване та частково включається до моделей, які формують її відношення

до навколишнього соціально-економічного буття, але у той самий час вона залишається й означуваним, тобто тим, від кого опосередковано залежить формування зазначених моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Автономов В.С.* Человек в зеркале экономической теории / В.С. Автономов. – М.: Наука, 1993. – 175 с.
2. *Автономова Н.С.* Рассудок. Разум. Рациональность / Н.С. Автономова. – М.: Наука, 1988. – 287 с.
3. *Адорно Т.В.* Эстетическая теория / Т.В. Адорно. – М.: Республика, 2001. – 527 с.
4. *Алексеева Т.А.* Политическая философия: От концепций к теориям: учеб. пособие / Т.А. Алексеева. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2007. – 397 с.
5. *Ананьин О.* Структура экономико-теоретического знания: Методологический аналіз / О. Ананьин. – М.: Наука, 2005. – 244 с.
6. *Андрущенко В.П.* Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. – К.: ТОВ «Атлант ЮемСі», 2005. – 498 с.
7. *Андрущенко В.П.* Про концептуальні засади філософії освіти України / В.П. Андрущенко, В.С. Лутай // Нова парадигма. – 2004. – Вип. 36 – С. 8-36.
8. *Андрущенко В.П.,* Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій / В.П. Андрущенко. – 2-е вид. – К.: Вид-во «Генеза», 1996. – 368 с.

9. *Ансофф И.* Стратегическое управление / Игорь Ансофф ; [пер. с англ.] под ред. Л.И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
10. *Антична* культура і вітчизняна філософська думка: зб. наук. ст. – К.: Знання, 1990. – 48 с.
11. *Античная* культура и современная наука: [сб. науч. ст.] – М.: Наука, 1985. – 344 с.
12. *Антология* античной философии: [сб. науч. ст.] – М.: ОЛМА ПРЕСС, 2001. – 415 с.
13. *Антологія* української поезії: [сб. науч. ст.]: Соч.: В 6-ти т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 1. – 454 с.
14. *Антонович А.* Теорія цінності: критико-экономическое исследование / А. Антонович. – Варшава, 1877. – 102 с.
15. *Антология* исследования культури. – СПб.: «Университетская книга», 1997. – Т. 1. – 385 с.
16. *Апель К.-О.* Трансцендентально-герменевтическое понятие языка / К.-О. Апель // Вопросы философии. – 1997. – № 1. – С. 76-92.
17. *Апель К.-О.* Трансформация философии / К.-О. Апель; [сост., общ. ред. В. Куренной, Б. Скуратова]. – М.: «Логос», 2001. – 344 с.
18. *Аристотель.* Этика / Аристотель. – М.: Лабиринт, 2004. – 351 с.
19. *Аристотель /* Аристотель. Соч.: В 4-х т. – Т. 2. – М., 1978. - 368 с.
20. *Арон Р.* Избранное: Введение в философию истории / Реймон Арон; [пер. с фр.]. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 543 с.
21. *Арутюнов В.Х.* Методологія соціально-економічного пізнання / В.Х. Арутюнов. – КНЕУ, 2005. – 353 с.
22. *Аршинов В.И.* Синергетика как феномен постнеклассической науки / В.И. Аршинов. – М.: ИФРАН, 1999. – 256 с.
23. *Афонін Е.А.,* Бандурка О.М., Мартинов А.Ю. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) / Укр. тов-во сприяння соц. інноваціям, Від. інф.-бібл. забезпечення Апарату Верховної Ради України. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 352 с.

24. *Ашиток Н.І.* Мовна картина світу в філософсько-освітньому аспекті. Монографія. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. – 2011. – 251 с.
25. *Бадью А.* Делез Ж. Шум бытия / А. Бадью, Ж. Делез [пер. с франц.]. – М.: «Логос-Альтера», 2004. – 184 с.
26. *Базилевич В.Д.* Ильин В.В. Метафизика экономики / В.Д. Базилевич, В.В. Ильин. – К.: Знання ; М.: Рыбари, 2010. – 925 с.
27. *Байе Майкл Р.* Управленческая экономика и стратегия бизнеса: учеб. пособие / Р. Байле Майкл; [пер.с англ.]. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 743 с.
28. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М.: Прогресс, 1989. – 615 с.
29. *Барт Р.* Критика и истина / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв.: Трактаты. Статьи. Эссе. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 387-422.
30. *Барт Р.* S/Z // Р. Барт; [пер. с франц.]. – М.: Эдиториал УРСС. – 2007. - 232 с.
31. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М.: Логос, 2002. – 326 с.
32. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
33. *Бахтин М.М.* Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М., 1986. – 541 с.
34. *Бахтин М.М.* К философии поступка / М.М. Бахтин // Философия поступка. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
35. *Бахтин М.М.* Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка / М.М. Бахтин.– М.: Лабиринт, 2000. – 640 с.
36. *Бек К.* Экстремальное программирование / К.Бек; [пер. с англ.]. – СПб., Питер, 2002. – 224 с.

37. *Беккер Г.С.* Экономический анализ и человеческое поведение / Г.С. Беккер // Thesis. Теория и история экономических и социальных систем и институтов. – М., 1993. – Вып. 1. – С. 24-40.
38. *Бейкер Г.П.,* Хакер П.М.С. Скептицизм, правила и язык: Научное издание / Г.П. Бейкер, П.М.С. Хакер. М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 240 с.
39. *Белл Д.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.]. – 2-е изд. – М.: Academia, 1999. – 788 с.
40. *Бем-Баверк Е.* Основы теории ценностей хозяйственной жизни / Е. Бем-Баверк.– С.-Пб., 1903. – 106 с.
41. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [пер. с франц.]. – М.: Прогресс, 1974. - 446 с.
42. *Бергер П.* Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М., 1995. – 282 с.
43. *Бергсон А.* Творческая эволюция. Материя и память / А. Бергсон. – Минск: Харвест, 1998. – 1407 с.
44. *Бех В.П.* Человек и Вселенная: когнитивный анализ: монография / В.П. Бех. – 2-е изд. доп. – Запорожье: «Просвіта», 2007 – 148 с.
45. *Бех В.П.* Генезис соціального організму країни / В.П. Бех. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 288 с.
46. *Бжезинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 1999. – 256 с.
47. *Библер В.С.* От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. – М.: Политиздат, 1991. – 413 с.
48. *Бичко А.К.* Народная мудрость Руси: анализ философа / А.К. Бичко. – К.: Наук. думка, 1988. – 200 с.

49. *Бичко І.В.* Від сталінізму до гуманізму / І.В. Бичко. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1988. – 48 с.

50. *Бичко І.В.* Ментальна співзвучність української та європейської філософських традицій: «кордоцентричні мотиви» / І.В. Бичко // Київські обрії: історико-філософські нариси. – Київ: Стилос, 1997. – С. 316-337.

51. *Бикерман И.* Свобода и равенство / И.Бикерман // Русская мысль / Под ред. П. Струве. – Берлин, 1922. – Кн. VIII-XII. – С. 49-102.

52. *Біблія.* – К.: Українське біблійне товариство, 1994. – 429 с.

53. *Бідзюра І.П.* Філософія системних реформ в Україні на рубежі століть / І.П. Бідрюза. – К.: Навч. книга, 2004. – 189 с.

54. *Білокобильський О.В.* Від науки до міфу. Онтологічні дослідження / О.В. Білокобильський. – Донецьк: Апекс, 2004. – 204 с.

55. *Блауг М.* Экономическая теория в ретроспективе / Марк Блауг. – Академия нар. хоз-ва при Правительстве РФ. – 4-е изд. – М.: Дело ЛТД, 1994. – 687 с.

56. *Блауг М.* Методология экономической науки, или как экономисты объясняют / Марк Блауг. – М.: НП «Журнал «Вопросы экономики», 2004. – 423 с.

57. *Бляхер Л.Е.* Нестабильные социальные состояния / Л.Е. Бляхер. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. – 208 с.

58. *Бобров В.Я.* Основи ринкової економіки і підприємства: підруч. / В.Я. Бобров. – Вища школа, 2003. – 719 с.

59. *Бодріяр Ж.* Символічний обмін і смерть / Жан Бодріяр. – Львів: Кальварія, 2004. – 376 с.

60. *Бодрийяр Ж.* Система вещей / Жан Бодрийяр. – М.: Рудомино, 1995. – 172 с.

61. *Бодрийяр Ж.* В тени молчаливого большинства, или Конец соціального / Жан Бодрийяр. – Екатеринбург, 2000. – 96 с.

62. *Бодрийяр Ж.* К критике политической экономии знака / Жан Бодрийяр. – М.: Библион-Русская книга, 2003. – 272 с.

63. *Бодрийяр Ж.* Пароли. От фагмента к фрагменту / Жан Бодрийяр. – Екатеринбург: У-ФАКТОРИЯ, 2006. – 200 с.

64. *Болховітінов Є.,* митрополит. Вибрані праці з історії Києва / Євгеній Болховітінов. – К.: Либідь – ІСА, 1995. – 488 с.

65. *Бойченко І.В.* Філософія історії: підруч.[для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Бойченко.– К.: Знання, 2000. – 724 с.

66. *Бондаренко О.В.* Економічна ментальність України: етапи історичного розвитку (соціологічний вимір) / О.В. Бондаренко // Нова парадигма. – 2004 – № 36 – С. 210-215.

67. *Бондаренко О.В.* Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності / О.В. Бондаренко. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2005. – 253 с.

68. *Брижко В.М.* Інформаційне суспільство / [В.И. Брижко, О.М. Гальченко, В.С.Цимбалюк, О.А. Орєхов, А.М. Чернобров]. – К.: Інтеграл, 2002. – 220 с.

69. *Бродель Ф.* Динамика капитализма / Фернан Бродель.– Смоленск, 1993. – 128 с.

70. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.: у 3-х т. / Фернан Бродель; пер. з фр. Г. Філіпчук – Т. 1: Структура повсякденності: можливе і неможливе / пер. з фр. Г. Філіпчук. – К.: Основи, 1995. – 543 с.

71. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. У 3 т. / Фернан Бродель. – Т. 2: Ігри обміну / пер. з фр. Г. Філіпчук. – К.: Основи, 1997. – 585 с.

72. *Бубер М.* Я и Ты / М.Я. Бубер; [пер. с нем.]. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.

73. *Бубер М.* Два образа веры / М.Бубер; [пер. с нем.]. – М.: ООО «Фирма «Издательство АТС», 1999. – 592 с.

74. *Буданов В.* Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании: монография / В. Буданов. – М.: URSS. ЛКИ, 2008. – 230 с.

75. *Бузгалин А.В*. Глобальный капитал / А.В. Бузгалин, А.И. Колганов. – 2-е изд., стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2007. – 512 с.

76. *Булатов М.А.* Уровни культуры как реальное и духовное обобщение действительности / М.А. Булатов. – К., 1983. – С. 33-51.

77. *Булашев Г.О.* Українській народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г.О. Булашев. – К., 1992. – 416 с.

78. *Булгаков С.Н.* Капитализм и земледелие / С.Н. Булгаков.– СПб., 1900. – Т. 1. – 482 с.

79. *Бурдьё П.* Практический смысл / П. Бурдьё; [пер. с фр.]– Спб.: Алетейя, 2001. – 562 с.

80. *Бурдьё П.* Социология социального пространства / П. Бурдьё; [пер. с фр.]. – М.: Институт эспериментальной социологии; Спб.: Алетейя, 2005. – 288 с.

81. *Бунге Н.Х.* Очерки политико-экономической литературы / Н.Х. Бунге. – СПб., 1895. – 332 с.

82. *Быстрицкий Е.К.* Культура и личностное измерение бытия // Бытие человека в культуре / Е.К. Быстрицкий. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 8-58.

83. *Бьюкенен Джеймс М.* Сочинения / Пер. с англ. Серия: «Нобелевские лауреаты по экономике». – Т. 1: Фонд экономической инициативы. – М.: Таурус Альфа, 1997. – 385 с.

84. *Вачевський М.В.* Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції / М.В. Вачевський. – К.: «Професіонал», 2005. – 364 с.

85. *Введенскій А.* Релігіозное сознаніе язычества / А. Введенскій // Естественныя релігії. – М., 1902. – Т. 1. – С. 3-58.

86.*Вебер М.* Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.

87.*Вельш В.* «Постмодерн». Генеалогия и значение одного спорного понятия / В. Вельш // Путь. – 1992. – № 1. – С. 109-137.

88.*Велесова книга:* Легенди. Міфи. Думи. Скрижалі буття українського народу. І тис. до н.д. – І тис. н.д. – Індоєвропа. – 7503/1995/. – Кн. 1-4. – 316 с.

89.*Від* Вишенського до Сковороди: З історії філософської думки на Україні XVI-XVIII ст.: зб. наук. ст. – К.: Наук. думка, 1972. – 142 с.

90.*Вико Дж.* Основание Новой науки об общей природе наций / Дж. Вико. – К., 1994. – 656 с.

91.*Витгенштейн Л.* Логико-философский трактат / Людвиг Витгенштейн; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во Иностр. лит-ры, 1958. – 134 с.

92.*Витгенштейн Л.* Философские исследования. Ч.1. / Л. Витгенштейн; [пер. с нем.] // Философские работы. – М.: «Гнозис», 1994. – 612 с.

93.*Гадамер Х.-Г.* Истина и метод. Опыт философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.

94.*Галятовський І.* Ключ розуміння / І. Галятовський. – К., 1985. – 444 с.

95.*Гваттари Ф.* Машинное бессознательное / Феликс Гваттари // Архетип. – 1995. - №1. – С. 58-66.

96.*Геєць В.М.* Питання гуманізації економічного життя та перспективи забезпечення стабільного економічного зростання в Україні / В.М. Геєць // Стратегічна панорама. – 1999. – №1. – С. 87-91.

97.*Герасимова Е.М.* Економічне знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз: [монографія] / Е.М. Герасимова. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2008. – 336 с.

98.*Герасимчук А.А.* Філософські основи менеджменту і бізнесу. Курс лекцій: навч. посібник / А.А.Герасимчук, З.І,Тимошенко, С.В. Шейко.– К.: Вид-во Укр.-фін. ін-ту менедж. і бізнесу, 1999. – 111 с.

99. *Гэлбрейт Д.К.* Экономические теории и цели общества / Д.К. Гэлбрейт. – М.: Прогресс, 1979. – 408 с.

100. *Гижа А.В.* Интерпретация и смысл (Структура понимания гуманитарного текста): Монография. – Харьков, 2005. – 404 с.

101. *Гийом Г.* Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М., 1992. - 204 с.

102. *Гоббс Т.* Сочинения. В 2-х т. / Томас Гоббс. – М.: Мысль, 1964. - Т. 2. – 1964. – 748 с.

103. *Горський В.С.* Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина XII – середина XIII ст.) / В.С. Горський. – К.: Наукова думка, 1993. – 164 с.

104. *Горский В.С.* Историко-философское истолкование текста / В.С. Горский. – К.: Наукова думка, 1981. – 206 с.

105. *Горський В.С.* Історія філософської та суспільної думки як компонент національної самосвідомості / В.С. Горський // Проблеми філософії. – Вип. 90. – К., 1991. – С. 3-9.

106. *Гринберг Дж.* Квантативный подход к морфологической типологии языков / Дж. Гринберг // НЛ. – М.: Изд-во иностр. Лит-ры, 1963. – Вып. 3. – С. 60-94.

107. *Грушевський М.С.* Початки громадянства: генетична соціологія / М.С. Грушевський. – Прага, 1921. – 63 с.

108. *Грамши А.* Искусство и политика / А. Грамши. – М.: Искусство, 1991. – 302 с.

109. *Грязнов А.Ф.* Аналитическая философия / А.Ф. Грязнов. – М.: Высшая школа, 2006. – 375 с.

110. *Гудмен Н.* Способы создания миров / Н.Гудмен; [пер. с англ.]. – М.: Идея-Пресс, Логос, Праксис, 2001. – 376 с.

111. *Гумбольдт В. фон.* О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию / – М.: Прогресс, 2000. – С. 37–298.

112. *Гуссерль Э.* Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Философия как строгая наука / Э.Гуссерль. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 752 с.

113. *Гьофе О.* Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе. – Київ: ППС-2002, 2007. – 436 с.

114. *Делёз Ж.* Складка, Лейбниц и барокко / Ж. Делёз; [пер. с фр.]. – М.: Из-во «Логос», 1997. – 264 с.

115. *Делёз Ж.* Различие и повторение / Ж. Делёз; [пер. с фр.].– СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 384 с.

116. *Делёз Ж.* Логика смысла/ Ж. Делёз; пер. с фр. – Фуко М. Theatrum philosophicum. – М.: «Раритет», Екатеринбург: «Деловая книга», 1998. – 480 с.

117. *Делёз Ж., Гваттари Ф.* Ризома / Ж. Делёз, Ф. Гваттари // Философия эпохи постмодерна. – Минск, 1996. – С. 6–31.

118. *Делёз Ж.* Трактат о номадологии / Ж. Делёз, Ф. Гваттари // Новый круг. – 1992. - № 2. – С. 184-187.

119. *Делёз Ж.* Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – К.: КАРМЕ-СІНТО, 1996. – 382 с.

120. *Деннет Д.* Постмодернизм и истина. Почему нам важно понимать это правильно / Д. Деннет // Вопросы философии. – 2001. - №8. – С. 93-101.

121. *Деррида Ж.* О почтовой открытке от Сократа до Фрейда и не только / Ж. Деррида; [пер. с фр.]. – Мн.: Современный литератор, 1999. – 832 с.

122. *Деррида Ж.* О грамматологии / Ж. Деррида; [пер. с фр.]. – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.

123. *Деррида Ж.* От экономии ограниченной к всеобщей экономии / Ж. Деррида // Комментарии. – 1993. - №2. – С. 80-97.

124. *Дерріда Ж.* Питання стилю / Ж. Деррида // Всесвіт. – 1997. - №7. – С. 147-153.

125. *Дерріда Ж.* Привиди Маркса: Держава заборгованості, робота скорботи та новий Інтернаціонал / Ж. Дерріда. – Харків: Око, 2000. – 272 с.

126. *Джеймисон Ф.* Постмодернизм, или Логика культуры позднего капитализма / Ф. Джеймисон // Философия эпохи постмодерна. – Минск: Красико-принт, 1996. – С. 117-137.

127. *Диалектика* деятельности и культура / [В.Г. Табачковский, Н.Ф. Тарасенко, Н.М. Есипчук и др.]. – К.: Наук. думка, 1983. – 296 с.

128. *Дильтей В.* Введение в науки о духе / В. Дильтей; [пер. с нем.]. - Соч. в 6- ти т. – Т.1. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2000. – 762 с.

129. *Добронравова И.С.* Синергетика: становление нелинейного мышления / И.С. Добронравова. – К. : Либидь, 1990. – 149 с.

130. *Додонова В.І.* Постнекласичний дискурс соціальної раціональності: Монографія / В.І. Додонова; ДонНУ. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2011. – 340 с.

131. *Донцов Д.І.* Де шукати наших історичних традицій / Д.І. Донцов. – Львів, 1941. –112 с.

132. *Донцов Д.І.* Дух нашої давнини / Д.І. Донцов. – Дрогобич, 1991. – 341 с.

133. *Дридзе Т.М.* Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т.М. Дридзе. – М.: Наука, 1984. – 232 с.

134. *Дротянко Л.Г.* Фундаментальне та прикладне знання як соціокультурна та праксеологічна проьлема: Монография. – К.: Четверта Хвиля, 1998. – 180 с.

135. *Дьюи Дж.* Психология и педагогика мышления / Джон Дьюи. – М. : Совершенство, 1997. – 208 с.

136. *Дюркгейм Э.* О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм; А.Б. Гофман. – М. : Наука, 1991. – 574 с.

137. *Жижек С.* Возвышенный объект идеологии / С. Жижек. – М. : Художественный журнал, 1999. – 238 с.

138. *Житецкий П.* Словарь книжной малорусской речи. По рукописи XVII века. - К., 1888. - 104 с.

139. *Заблоцький В.П.* Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія / В.П. Заболоцький. – Донецьк: Янтра, 2001. – 368 с.

140. *Забужко О.С.* Філософія української ідеї та європейській контекст / О.С. Забужко. – К.: Основи, 1992. – 126 с.

141. *Злупко С.М.* Персоналії і теорії української економічної думки / С.М. Злупко. – Львів: Євросвіт, 2002. – 528 с.

142. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 399 с.

143. *Иванов В.П.* Человеческая деятельность – познание – искусство / В.П. Иванов. – К. : Наук. думка, 1977. – 251 с.

144. *Изборник* Святослава 1073 года. Факсимильное издание. – М., «Книга», 1983. – Т. 1. – Арк. 284.

145. *Ильин И.П.* Массовая коммуникация и постмодернизм / И.П. Ильин // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М., 1990. – С. 80-96.

146. *Ильин И.П.* Постмодернизм. Словарь терминов / И.П. Ильин – М.: INTRADA, 2001. - 385 с.

147. *Ильин И.П.* Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа / И.П. Ильин. – М.: Интрада, 1998. - 255 с.

148. *Иноземцев В.Л.* За десять лет. К концепции постэкономического общества: науч. Издание / В.Л. Иноземцев. – М.: «Academia», 1998. – 576 с.

149. *Иноземцев В.Л.* За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В.Л. Иноземцев. – М.: «Academia»; Наука, 1998. – 640 с.

150. *Історія* української літератури: У 2-х т. / АН УССР Ин-т литературы им. Т.Г. Шевченко. – К.: Изд-во АН УССР, 1954. – Т. 1. Дожовтнева література. – 759 с.

151. *Історія* філософії на Україні: У 3 т. / Голов. ред.-кол. : В.І. Шинкарук (голов. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 2: Філософська думка на Україні в період занепаду феодалізму і панування капіталістичних відносин (XIX – поч. XX ст.). – 367 с.

152. *Історія* філософії України: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993.–560 с.

153. *Исторический* очерк русского проповедничества. – Спб., 1879. – 895 с.

154. *Каз М.* Дискурс и развитие экономического знания / М. Каз // Вопросы экономики. – №12. – 2003. - С. 81-94.

155. *Канке В.А.* Философия экономической науки: учеб. пособие / В.А. Канке. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 384 с.

156. *Кант И.* Приложение к «Наблюдениям над чувством прекрасного и возвышенного». Соч.: В 6 т. / И. Кант. – М., 1964. – Т. 2. – С. 265-283.

157. *Кант И.* Сочинения. В 6 т. / И. Кант. – М., 1964. – Т. 3. – 799 с.

158. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – К.: Оріяни, 2000. – 448 с.

159. *Кассирер Э.* Избранное. Индивид и космос / Э. Кассирер. – М.; СПб: Университетская книга, 2000. – 654 с.

160. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М.Кастельс; [пер. с англ.]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

161. *Касавин И.Т.* Миграция, креативность, текст. Проблемы неклассической теории познания / И.Т. Касавин. – СПб., 1999. – 407 с.

162. *Касавин И.Т.* Проблема текста: между эпистемологией и лингвистикой / И.Т. Касавин // Эпистемология и философия науки. – Т. VIII. - №2. – С. 34-92.

163. *Кейнс Дж.М.* Я либерал? / Дж.М. Кейнс // О свободе. Антология мировой либеральной мысли. – М., 2000. – 423 с.

164. *Князева Е.Н.,* Курдюмов С.П. Синергетика и принципы коэволюции сложных систем / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: Категории, 1997. – № 3. – С. 37-49.

165. *Кляйненберг Э.* Жизнь соло: Новая социальная реальность / Э. Кляйненберг. – М. : ООО «Альпино Нон-фикшн», 2014. – 279 с.

166. *Козловски П.* Этика капитализма (с комментарием Дж. Бьюкенена); Эволюция и общество: Критика социобиологиии / Петер Козловски. – СПб.: Экономическая школа, 1996. – 158 с.

167. *Козловски П.* Современность постмодерна Петер Козловски // Вопросы философии. – 1995. - №10. – С. 85-95.

168. *Койре А.* Очерки истории философской мысли (о влиянии философских концепций на развитие научных теорий) / Александр Койре; [пер. с фр.]. – 2-е. изд – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 272 с.

169. *Колесов В.В.* Древняя Русь: наследие в слове / В.В. Колесов. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2000. – 326 с.

170. *Колізії* антропологічного розмислу / [В.Г. Табачковський, Г.І. Шалашенко, А.М. Дондюк, Н.В. Хамітов, Г.П. Ковадло, Є.І. Андрос]. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 156 с.

171. *Колодий Н.А.* Дискурс понимающей культурфилософии как дискурс современной постнекласической философии. – Томск: Изд-во Дельтаплан, 2000. – 236 с.

172. *Конверский А.Е.* Теория и ее обоснование / А.Е. Конверский. – К., 2000. – 179 с.

173. *Кондильяк Э.Б.* О языке и методе / Э.Б. Кондильяк; [пер. с фр.]. – М.: КомКнига, 2006. – 184 с.

174. *Коннертон П.* Як суспільства пам’ятають / Пол Коннертон. – К., 2004. – 184 с.

175. *Концепт* реальності у філософії, літературі й науці: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції (Суми, 24-25 лютого 2011 року) / редкол.: проф. В.М. Вандишев, доц. А.Є. Лебідь. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 116 с.

176. *Копнин П.В.* Диалектика, логика, наука / П.В. Коптин. – М.: Наука, 1973. – 464 с.

177. *Коропецький І.С.* Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки / І.С. Корепецький. – К.: Либідь, 1995. – 240 с.

178. *Коропецький І.С.* Українські економісти XIX століття та західна наука / І.С. Коропецький. – К.: Либідь, 1993. – 192 с.

179. *Костомаров Н.И.* Две русские народности / Н.И. Костомаров. – Киев-Харьков «Майдан», 1991. – 72 с.

180. *Костюк В.Н.* Теория эволюции и социоэкономические процессы / В.Н. Костюк. – 2-е изд. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 176 с.

181. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 110-124.

182. *Крымский С.Б.* Культурные архетипы, или знание до познания / С.Б. Крымский // Природа. - 1991. – №11. – С. 65-81.

183. *Кримський С.Б.* Запити філософських смислів / С.Б. Кримський.– К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

184. *Крипке С.А.* Витгенштейн о правилах и индивидуальном языке. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 2005. – 152 с.

185. *Крисаченко В.С.,* Канак Ф.М., Мостяєв О.І., Теслюк С.С. а ін. Людина: мислення і реальність. – К.: Інститут філософії НАН України, 2001. – 219 с.

186. *Кристева Ю.* Разрушение поэтики / Ю. Кристева; [пер. с фр.]. // Избранные труды. Разрушение поэтики. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЕН), 2004. – 656 с.

187. *Кристева Ю.* Чёрное солнце. Депресия и меланхолия / Ю. Кристева. – М.: «Когито-центр», 2010. – 276 с.

188. *Куліш П.* Твори. У 2-х т. / П.Куліш. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1.– 635 с.

189. *Куліш П.* Твори. У 2-х т. / П.Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 876 с.

190. *Куліш П.* Листи з хутора / П.Куліш // Твори. В 2 т. – К., 1989. – Т. 1. – 380 с.

191. *Куліш П.* Листи з хутора П.Куліш // Твори. В 2 т. – К., 1989. – Т. 2. – 451 с.

192. *Кульчицький О.* Світовідчуття українця / О. Кульчицький // Українська душа. – К., 1992. – С. 156-178.

193. *Кульчицький О.* Український персоналізм / О. Кульчицький. – Мюнхен; Париж, 1985. – 44 с.

194. *Кун Т.* Структура научных революцій / Томас Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 203 с.

195. *Курашов В.И.* Философия: Познание мира и феномены технологи / В.И. Курашов. – Казань: КГТУ, 2001. – 327 с.

196. *Курдюмов С.П.* Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / С.П. Курдюмов, Е.Н. Князева. – М., Наука, 1994. – 332 с.

197. *Куцепал С.В.* Французька філософія другої половини XX століття: дискурс із префіксом «пост» / С.В. Куцепал. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 324 с.

198. *Куцепал С.В.* Ризоматичні варіації сучасної французької філософії С.В. Куцепал // Філософські обрії.– Київ; Полтава, 2003. – Вип. 11. – С. 35-48.

199. *Кушерець В.І.* Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В.І. Кушерець. – К.: Знання України, 2004. – 248 с.

200. *Лакан Ж.* Функции речи и поле языка в психоанализе / Жак Лакан. – М.: Гнозис, 1995. – 192 с.

201. *Леви-Стросс К.* Мифологии. Т.1. Сырое и приготовленное / К. Леви-Стросс; [пер. с франц.] – М.; Спб.: Университетская книга, 1999.

202. *Леви-Стросс К.* Структурная антропология / К. Леви-Стросс; [пер. с фр.] – М.: Наука, 1985. – 536 с.

203. *Леви-Стросс К.* Печальне тропики / К. Леви-Стросс; [пер. с фр.]. – Львов: Инициатива; М.: «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 576 с.

204. *Лесков Л.В.* Нелинейная Вселенная: новый дом для человечества / Л.В. Лесков. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2003. – 446 с.

205. *Леоненко П.М.* Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX – XX ст.) / П.М. Леоненко. – К.: УАЕ УААН, 2004. – 434 с.

206. *Леонтьев В.* Экономическое ссе: Теории, исследования, факты и політика / В. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1990. – 414 с.

207. *Лейбниц Г.В.* Рассуждение о метафизике / Г.В. Лейбниц // Сочинения в 4-х томах. – Т. 1. – М.: Мысль, 1982. – С. 125-163.

208. *Лиотар Ж.-Ф.* Заметка о смыслах «пост-» / Ж.-Ф. Лиотар // Иностранная литература. – 1995. – №1. – С. 55-65.

209. *Лиотар Ж.-Ф.* Постмодернистское состояние: доклад о знании / Ж.-Ф. Лиотар // Философская и социологическая мысль. – 1995. – № 5-6. – С. 16–42.

210. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М.-СПб.: Институт экспериментальной социологии / Алетейя, 1998. – 160 с.

211. *Липинський В.К.* Листи до братів-хліборобів / В.К. Липинський. – К.: Філадельфія, 1995. – 470 с.

212. *Лосев А.Ф.* Форма. Стиль. Выражение / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1995. – 944 с.

213. *Лотман Ю.М.* Избр. статьи: В 3-х т. / Ю.М. Лотман. – Таллин, 1992. – Т. 1. – 282 с.

214. *Лук'янець В.С.* Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: монографія / [В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко, Л.В.Озадовська]. – К., 2000. – 304 с.

215. *Лук'янець В.С.* Науковий світогляд на зламі століть: монографія / [В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко, Л.В. Озадовська. та ін.]. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – 288 с.

216. *Лук'янець В.С.* Наука в інтер'єрі постмодерну / В.С. Лук'янець // Філософська думка. – 2005. – №1. – С. 3-22.

217. *Лях В.В.* Трансцендентний вимір людського буття (від свободи вибору до самоактуалізації) / В.В. Лях // Ґенеза.– 1996. – № 1 (4). – С. 14-23.

218. *Мазараки А.А.* Торговля. Деньги. Менталитет / А.А. Мазараки. – К.: Книга, 2006. – 632 с.

219. *Майбурд Е.М.* Введение в историю экономической мысли: От пророков до профессоров / Е.М. Майбурд. – М.: Дело, 2000. – 560 с.

220. *Майер Дж*. Міжнародне середовище бізнесу: Конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Дж. Майер, Д. Олесневич; [пер. з англ.]. – К.: Либідь, 2002. – 703 с.

221. *Макаров А.М.* Світло українського бароко / А.М. Макаров. – К., 1994. – 287 с.

222. *Мак-Клоски Д.* Риторика. Экономическая теория / Д. Мак-Клюски. – М., 2004. – 384 с.

223. *Макконнелл К.Р.* Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; [пер. с англ.] – М.: ИНФРА-М, 1999. – XXXIV, 974 с.

224. *Мак-Люэн М.* Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры / Маршал Мак-Люэн; [пер.с англ.]. – К.: Ника-Центр, 2004. – 432 с. – (Серия «СДВИГ ПАРАДИГМЫ»; Вып. 1).

225. *Маклюэн Г.М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн; [пер. с англ.]. – М.; Жуковский : «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.

226. *Мальована Н.В.* Трансформація мовної реальності в умовах культурної глобалізації: філософсько-освітній вимір: дис. … канд. філос. наук: 09.00.10 / Мальована Н.В. - Харків, 2012. – 20 с.

227. *Мамардашвили М.К.* Классический и неклассический идеалы рациональности / М.К. Мамардашвили. – М.: Лабиринт, 1994. – 90 с.

228. *Мамардашвили М.К.* Картезианские размышления / М.К. Мамардашвили. – М.: Прогресс, 1994. – 352 с.

229. *Марков Б.* Храм и рынок. Человек в пространстве культуры / Б. Марков. – СПб.: Алетейя, 1999. – 304 с.

230. *Маркова Л.А.* Нетождественное мысли бытие в философской логике (В.С. Библер и Ж. Делёз) / Л.А. Маркова // Вопросы философии. – 2001. - №6. – С. 159-176.

231. *Маркова Л.А.* Философия из хаоса. Ж. Делёз и Ф. Гваттари о философии как творчестве концептов / Л.А. Маркова // Вопросы философии. – 2002. - №3. – С. 147-160.

232. *Маркс К.,* Энгельс Ф. Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс // Полн. собр. соч. 2-е. изд – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 3. – 630 с.

233. *Маркс К.* Капитал / Карл Маркс // Полн. собр. соч. 2-е. изд – М.: Госполитиздат, 1960. – Т. 23. – 908 с.

234. *Маркс К.* Экономические рукописи 1857 – 1859 гг. / Карл Маркс // Полн. собр. соч. 2-е. изд. – М.: Госполитиздат, 1960. – Т. 12. – С. 709-741.

235. *Маркс К.,* Енгельс Ф. Твори / Карл Маркс, Фридрих Энгельс; пер. з 2-го рос. вид. – К.: Політвидав України, 1967. – Т. 35. – 504 с.

236. *Мартен Д.* Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Д. Мартен, Ж.-Л. Мецжер, Ф. П'єр; [пер. з фр.]. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005. – 302 с.

237. *Марчук М.Г.* Ціннісні потенції знання / М.Г. Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.

238. *Маршалл А.* Принципы политической экономии. В 3-х т. / А. Маршалл; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1983. – Т. 1. – 415с.

239. *Маршалл А.* Принципы экономической науки. В 3-х т. / А. Маршалл; [пер. с англ.]. – М.: Изд. группа «Прогрес»: Університет, 1993. – Т. 2. – 414 с.

240. *Маршалл А.* Принципы экономической науки. В 3-х т. / А. Маршалл; [пер. с англ.]. – М.: Изд. группа «Прогрес»: Університет, 1993. – Т.3. – 309 с.

241. *Маслоу А.* Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.

242. *Матвієнко В.П.* Філософсько-економічні погляди / В.П. Матвієнко, П.В. Матвієнко. – К.: Наукова думка, 2003. – 304 с.

243. *Махлин В.Л.* М. Бахтин: философия поступка / В.Л. Махлин. – М.: Знание, 1990. – 64 с.

244. *Мертон Р.К.* Социальная теория и социальная структура / Р.К. Мертон. – М.: АСТ:АСТ МОСКВА-ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.

245. *Мерло-Понті М.* Видиме й невидиме: З робочими нотатками / М. Мерло-Понті; [пер. з франц.] – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 268 с.

246. *Мизес фон Л.* Человеческая деятельность. Трактат по экономической теории / Мизес фон Л. – Челябинск, 2005. – 305 с.

247. *Микешина Л.А.* Диалог когнитивных практик. Из истории эпистемологии и философии науки / Л.А. Микешина. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 575 с.

248. *Милль Дж.Ст.* Огюст Конт и позитивизм / Дж.Ст. Милль; [пер. с нем.]. - 3-е. изд – М.: ЛКИ, 2007. – 171 с.

249. *Михальченко М.І.* Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів / М.І. Михальченко, З. Самчук. – К., 1998. – 156 с.

250. *Моррис Ч.У.* Основание теории знаков // Семиотика: Антология. – М.: Екатеринбург, 2001. – С. 45–97.

251. *Мотрошилова Н.В.* Познание и общество: Из истории философии XVII-XVIII вв. / Н.В. Мотрошилова. – М.: Мысль, 1969. – 297 с.

252. *Мочерний С.В.* Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. – Львів, 2001. – 397 с.

253. *Мочерний С.В.,* Ларіна Я.С., Фомішин С.В. Світове господарство в умовах глобалізації / С.В.Мочерний, Я.С.Ларина, С.В. Фомішин. – К.: НІКА-ЦЕНТР, 2006. – 200 с.

254. *Нарис* історії філософії на Україні. – К.: Наукова думка, 1966. – 656 с.

255. *Науково-освітній* потенціал нації: погляд у XXI століття / авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навчальна книга, 2004. – Кн. 1: Пріоритет інтелекту. – 638 с.

256. *Науково-освітній* потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навчальна книга, 2004. – Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. – 664 с.

257. *Науково-освітній* потенціал нації: погляд у XXI століття / авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навчальна книга, 2004. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 943 с.

258. *Некрасов Л.Л.* Теология экономики. Библейские взгляды на современные проблемы / Л.Л. Некрасов. – М., 2000. – 186 с.

259. *Никулин Л.-Л.Ф.* Менеджмент эпохи постмодернизма и «нью-экономики» / Л.-Л.Ф. Никулин. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2001. – 128 с.

260. *Ницше Ф.* Воля к власти / Ф. Ницше. – М.: REFL-book, 1994. – 352 с.

261. *Новицкий О.М.* Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований. В 4-х кн. / О.М. Новицкий. – К., – I-II кн. – 1860. – 429 с. – III-VI кн. – 1864. – 362 с.

262. *Нуреев Р.* Теории развития: новые модели экономического роста (вклад человеческого капитала) / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. - №9. – С. 136-146.

263. *Огурцов А.П.* История методологии науки: реальные и виртуальные трудности / А.П. Огурцов // Методология науки: проблемы и история. – М.: Наука, 2003. – 255 с.

264. *Ожеван М.А.* Комунікативна модель освіти в епоху нелінійного мислення / М.А. Ожеван // Вища освіта України. – 2003. – №3. – С. 29-35.

265. *Окороков В.Б.* Метафизика эпохи трансцендентального мышления: специфика, сущность и тенденции развития / В.Б. Окороков. – Дн.: Вид-во Дніпропетровського. ун-ту, 2000. – 262 с.

266. *Олексенко Р.І.* Філософія ринкових відносин. Становлення та розвиток в Україні в період глобалізації та інформаційної революції : соціально-філософський аналіз [Текст]: [Монографія] / Р.І. Олексенко. – К. : Знання України, 2013. – 367 с.

267. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс / Хосе Ортега-и-Гассет; [пер. с исп.]. − М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. − С.11-208.

268. *Осипов Ю.М.* Эпоха Постмодерна. В 3-х ч. / Ю.М. Осипов. – М.: ТЕИС, 2004 – 336 с.

269. *Остин Дж.* Как производить действие при помощи слов. Смысл и сенсибилии / Дж. Остин. – М.: Идея-Пресс: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 329 с.

270. *Пам'ятки* братських шкіл на Україні. Кінець XVI – початок XVII ст.: Тексти і дослідження – К.: Наук. думка, 1988. – 568 с.

271. *Панарин А.С.* Глобальное политическое прогнозирование / А.С. Панарин. – М.: Алгоритм, 2000. – 352 с.

272. *Панарин А.С.* Искушение глобализмом / А.С. Панарин. – М.: Русский Национальный Фонд, 2000. – 382 с.

273. *Парахонский Б.А.* Язык культуры и генезис знания / Б.А. Парахонский. – К.: Наук. думка, 1988. – 212 с.

274. *Парахонский Б.А.* Стиль мышления: Философские аспекты анализа стиля в сфере языка, культуры и познания / Б.А. Парахонский. – К.: Наук. думка, 1982. – 119 с.

275. *Парсонс Т.* Система современных обществ / Талкотт Парсонс; [пер. с англ.]. – М.: Аспент Пресс, 1998. – 268 с.

276. *Пахомов Ю.Н.* Пути и перепутья современной цивилизации / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крімский, Ю.В. Павленко. – К.: Благотворительный фонд содействия развитию гуманитарных и экономических наук «Международный деловой центр», 1998. – 432 с.

277. *Перспективы* метафизики: классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков. – СПб.: Алетейя, 2001. – 411 с.

278. *Петров Н.И.* О влиянии западно-европейской литературы на древне-русскую / Н.И. Петров // Труды Киевской духовной академии. – 1872. – № 5, 6, 8.

279. *Пигу А.* Экономическая теория благосостояния / А. Пигу; [пер. с англ.].– М.: Прогресс, 1985. – Т. 1. – 512 с.

280. *Пилявец Л.Б.* Джерела вільнодумства східних слов'ян / Л.Б. Пилявец. – К.: Наукова думка, 1991. – 32 с.

281. *Подолинський С.* Труд человека и его отношение к распределению энергии / С. Подолинський // Слово. – 1880. – № 4-5. – С. 202-225.

282. *Поланьи К.* Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи; [пер. с англ.]. – СПб.: «Алетейя», 2002. – Главы 4, 5.

283. *Попович М.В.* Національна культура і культура нації / М.В. Попович. – К.: Наукова думка, 1991. – 64 с.

284. *Попович М.В.* Поняття «дискурс» у метафоричному та логіко-лінгвістичному розумінні / М.В. Попович // Філософська думка. – 2003. – №1. – С. 27-37.

285. *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер; [пер. с англ.]. – К.: Основи, 1994. - Т. 1: У полоні Платонових чар. – 1994. – 444 с.

286. *Поппер К.* Відкрите суспільство та його вороги / Карл Поппер; [пер. с англ.]. – К.: Основи, 1994. - Т. 2: Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники.- 1994. – 494 с.

287. *Постмодернизм.* Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2001. – 1040 с.

288. *Потебня А.А.* Естетика і поетика слова: збірник / А.А. Потебня. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.

289. *Потебня А.А.* Слово и миф / А.А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 282 с.

290. *Пригожин И.* Время, хаос, квант / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1999. – 268 с.

291. *Пригожин И.* Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 312 с.

292. *Прокопович Ф.* Філософські твори. У 3-х т. / Ф.Прокопович. – К.: Наук. думка, 1979. – Т. 1. – 511 с.

293. *Прокопович Ф.* Філософські твори. У 3-х т. / Ф. Прокопович. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 2. – 550 с.

294. *Пулюй І.П.* Збірник праць / І.П. Пулюй. – К.: Рада, 1996. – 711 с.

295. *Рассел Б.* Історія західної філософії / Б. Рассел. – К., 1995. – 759 с.

296. *Рикёр П.* Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Поль Рикёр. – М.: «КАНОН-ПРЕСС-Ц»; «Кучкове поле», 2002. – 624 с.

297. *Розанваллон П.* Утопический капитализм. История идеи рынка / П. Розанваллон; [пер. с фр.] – М.: Новое литературное обозрение, 2007. – 256 с.

298. *Розенцвейг Ф.* Об одном месте из диссертации М. Бубера // Философские науки. – 1995, - №1. – С. 136-139.

299. *Розеншток-Хюсси О.* Речь и действительность / Ойген Розеншток-Хюсси. – М.: «Лабиринт», 1994. – 224 с.

300. *Ролз Дж.* Теория справедливости / В. В. Целищев (науч. ред.). – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1995. – 536 с.

301. *Рорти Р.* Философия и зеркало природи / Рорти Р. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1998. – 324 с.

302. *Рубанець О.М.* Інформаційне суспільство: когнітивний креатив постнекласичних досліджень / О.М. Рубанець. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – 420 с.

303. *Самсин А.И.* Основы философии экономики: учеб. пособие для вузов / А.И. Самсин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 271 с.

304. *Самчук З.Ф.* Світоглядні основи соціально-філософського дослідження ідеології: проблеми критеріїв та пріоритетів вибору: монография: [у 2 т.] / З.Ф. Самчук. – Д.: АПН України, Інститут вищої освіти, 2009. – Т.1. – 920 с.

305. *Сен А.* Об этике и экономике / А.Сен. – М.: Наука, 1996. – 287 с.

306. *Серебренников Б.А.* Общее языкознание. Методы лингвистических исследований / Б.Ф. Серебренников. – М.: Наука, 1973. – 318 с.

307. *Серль Дж.Р.* Перевернутое слово / Дж.Р. Серль // Вопросы философии. – 1992. – №4. – С. 58-69.

308. *Сковорода Г.* Твори. У 2-х т. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т. 1. – 528 с.

309. *Сковорода Г.* Твори. У 2-х т. – К.: АТ«Обереги», 1994. – Т. 2. – 480 с.

310. *Скот И.Д.* Избранное / Блаженный Иоанн Дунс Скот. – М.: Изд-во Францисканцев. 2001. – 583 с.

311. *Современная* западная философия: словарь / [сост.: Малахов В.С., Филатов В.П.]. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с.

312. *Сокулер З.А.* Знание и власть: наука в обществе модерна / З.А. Сокулер. – СПб.: РХГИ, 2001. – 240 с.

313. *Солоу Р.М.* Теория роста. Панорама экономической мысли конца XX столетия. В 2-х т. / Р.М. Солоу; [пер. с англ.]. – СПб.: Экономическая школа, 2002. – Т. 1. – 381 с.

314. *Сорокин П.А.* Проблема социального равенства / П.А. Сорокин. – Пг. – 1917. – 120 с.

315. *Сорос Дж.* Новая глобальная финансовая архитектура / Дж.Сорос // Вопросы экономики. - 2000. - №12. - С. 56-75.

316. *Сорос Дж.* Кризис мирового капитализма / Дж. Сорос. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 203 с.

317. *Соссюр Ф.* Труды по языкознанию / Ф. Сосюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.

318. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народа / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

319. *Смит А.* Теория нравственных чувств / Адам Смит. – М., 1997. – 127 с.

320. *Степин В.С.* Теоретическое знание. Структура, историческая эволюция / В.С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.

321. *Стігліц Дж.* Глобалізації та її тягар / Дж.Стігліц; [пер. з англ.]. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 392 с.

322. *Стратегія* економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхи європейської інтеграції / [Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін.]. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

323. *Стюарт Т.* Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.Стюарт // Новая постиндустриальная волна

на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 523 с.

324. *Сур'як А.В.* Основи економічної культури: навч. посіб./ А.В. Сур'як. – К.: Кондор, 2004. – 256 с.

325. *Суслов И.П.* Методология экономического исследования / И.П. Суслов. – 2 изд., перераб. – М.: Экономика, 1983. – 216 с.

326. *Табачковский В.Г.* Диалектика деятельности и культура / В.Г. Табачковский. – К.: Наук. думка, 1983. – 296 с.

327. *Табачковський В.Г.* Світогляд і перебудова / В.Г. Табачковський. – К.: Наук. думка, 1990. – 48 с.

328. *Тапскотт Д.* Электронно-цифровое общество / Д. Тапскотт; [пер. с англ.]. – К.: «INT-press». - М.: Рефл-бук, 1999. – 408 с.

329. *Тарасенко М.Ф.* Природа, технология, культура: философско-мировоззренческий аналіз / М.Ф. Тарасенко. – К., 1985. – 254 с.

330. *Тойнби А.Дж.* Постижение истории: Избранное / А.Дж. Тойнби; [пер. с англ.]. – М.: Айрис-Пресс, 2006. – 638 с.

331. *Тоффлер Э.* Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 387 с.

332. *Тоффлер Е.* Нова парадигма влади: Знання, багатство й сила / Е. Тоффлер. – Вид-во «Акта», 2003. – 688 с.

333. *Туган-Барановский М.* Предисловие к рус. пер. кн.: Форленд К. Кант и К. Маркс. Очерки этического социализма. – Спб., 1909. – 52 с.

334. *Туган-Барановский М.* Подчиняется ли история общества законам развития / М. Туган-Бараноаский // Новые идеи в экономике. – СПб., 1914. – Сб. 5. – 158 с.

335. *Турен А.* Повернення дієвця / А. Турен. – К.: Альтерпрес, 2003. – 320 с.

336. *Уайт П.* Керування дослідженнями і розробками / П. Уайт; [пер. з англ.]. – М.: Економіка, 1982. – 89 с.

337. *Удовик С.Л.* Глобализация: семиотические подходы / С.Л. Удовик. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2002. – 480 с.

338. *Уинч П.* Идея социальной науки и её отношения к философии / Питер Уинч; [пер. с англ.]. – М.: Русское феноменологическое общество, 1996. – XXI+107 с.

339. *Українські* гуманісти епохи Відродження: Антологія. В 2-х ч. – К., 1995. – Ч. 1. – 431с.

340. *Українські* гуманісти епохи Відродження: Антологія. В 2-х ч. – К., 1995. – Ч. 2. – 431с.

341. *Українська* економічна думка: Хрестоматія / упоряд., наук. ред. пер., авт. вступу С.М. Злупко. – К.: Знання, 1998. – 448 с.

342. *Україна* на шляху до інформаційного суспільства / [В.С. Журавський, М.К. Родіонов, І.Б. Жиляєв]. – К.: ІВС «Видавництво «Політехніка», 2004. – 484 с.

343. *Український* соціум / [О.С. Власюк, В.С. Крисаченко, М.Т. Спепико та ін.] – К.: Знання України, 2005. – 792 с.

344. *Українські* міфи, демонологія, легенди. – К.: Наукова думка, 1992. – 144 с.

345. *Українська* література XVII ст.: Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика. – К.: Наукова думка, 1987. – 608 с.

346. *Українська* література XVI-XVIII ст. та інші слов'янські літератури: [сб. наук. ст.]. – К., 1984. – 310 с.

347. *Українська* література XIV-XVI ст.: Апокрифи, агіографія, поломницькі твори, історіографічні твори, полемічні твори, перекладні повісті, поетичні твори. – К.: Наукова думка, 1988. – 597 с.

348. *Фейерабенд П.* Избранные труды по методологии науки: [переводы с англ. и нем.]. – М.: Прогресс, 1986. – 542 с.

349. *Феномен* нації: основи життєдіяльності / за ред. Б.В. Попова. – К.: Товариство «Знання», 1998. – 264 с.

350. *Философия* экономики: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / отв. ред. С.В. Синяков. – К.: «Альтерпрес», 2002. – 384 с.

351. *Филлмор Ч.* Основные проблемы лексической семантики // Ч. Филлмор. Новое в зарубежной лингвистике, вып. XII, 1983. – С. 342 – 420.

352. *Філософський* словник / [за ред. В.І. Шинкарука]. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

353. *Франко І.Я.* Зібр. Творів. У 50-ти т. / І.Я. Франко. – АН УРСР, Ін-т філософії, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 1976-1989. – Т. 1. – 502 с. – Т. 39. – 703 с. – Т. 40. – 559 с. – Т. 43. – 481 с.

354. *Франко І.Я.* Зібр. Творів. У 50-ти т. / І.Я. Франко. – АН УРСР, Ін-т філософії, Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – 574 с.

355. *Фридман М.* Методология позитивной экономической науки / М. Фридман // Thesis. Научный метод, 1994. - №4. – С. 47-94.

356. *Форлендер К.* Неокантианское движение в социализме / К. Форлендер; [пер. с нем.]. – М., 1907. – 122 с.

357. *Фуко М.* Археология знания / Мишель Фуко; [пер. с фр.]. – Киев: Ника-центр, 1996. – 208 с.

358. *Фуко М.* Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и інтерв'ю / М. Фуко. – М.: Праксис, 2002. – 384 с.

359. *Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – М.: «Прогресс», 1977. – 407 с.

360. *Фуко М.* Theatrum philosophicum / Мишель Фуко // Делез Ж. Логика смысла. – М.: «Раритет», Екатеринбург: «Деловая книга», 1998. – 480 с.

361. *Фуко М.* Наглядати й карати: Народження в'язниці / М. Фуко; [пер. з фр.]. – К., 1998. – 392 с.

362. *Фукуяма Ф.* Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: Academia, 1999. – С. 123–163.

363. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; [пер. с англ.]. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2005. – 588 с.

364. *Фурастье Ж.* Технический прогресс и капитализм с 1700 по 2100 // Какое будущее ожидает человечество? – Прага: «Мир и социализм», 1964. – С. 157-159.

365. *Хабермас Ю.* Философський дискурс о модерне / Юрген Хабермас; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во «Весь мир», 2003. – 416 с.

366. *Хабермас Ю.* Демократия. Разум. Нравственность / Юрген Хабермас. – М.: Academia, 1995. – 245 с.

367. *Хабермас Ю.* Вовлечение другого. Очерки политической теории / Юрген Хабермас. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.

368. *Хабермас Ю.* Расколотый Запад / Юрген Хабермас; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2008. – 192 с.

369. *Хайек Ф.А.* Право, законодательство и свобода: современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф.А. Хайек. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 643 с.

370. *Хайек Ф.А.* Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма / Ф.А. Хайек; [пер. с англ.]. – М.: Новости, 1992. – 304 с.

371. *Хайдеггер М.* Бытие и время / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем.]. – М.: Ad Marginem, 1997. – 452 с.

372. *Хайдеггер М.* Разговор на проселочной дороге / Мартин Хайдеггер. – М.: Высшая школа, 1991. – 192 с.

373. *Хакен Г.* Синергетика. Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Герман Хакен; [пер. с англ.]. – М.: Мир, 1985. – 419 с.

374. *Хакен Г.* Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам / Герман Хакен. – М.: Мир, 1991. – 240 с.

375. *Хейлз К.Н.* Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / К.Н. Хейлз; [пер. з англ.]. - К.: Ніка – Центр, 2002. – 430 с.

376. *Хома О.І.* Истина и очевидность: симптоматологическое мышление в философии модерна / О.І. Хома. – Вінниця: «УНІВЕРСУМ-Вінніця», 1998. - 260 с.

377. *Хомский Н.* Синтаксические структуры / Ноам Хомский. – В: «Новое в лингвистике», Вып. II, - М., 1962. - 232 с.

378. *Хомский Н.* Язык и мышление / Ноам Хомский. – М.: Издательство Московского ун-та, 1972. - 126 с.

379. *Хрестоматия* по истории философии (западная философия): Учеб. Пособие для вузов. В 3 ч. - Ч. 2. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. – 1997. – 528 с.

380. *Хюбнер К.* Критика научного разума / Курт Хюбнер; [пер. с англ.] – М.: ИФРАН, 1994. – 326 с.

381. *Цивілізація:* структура і динаміка: монографія / за ред. І.В. Бойченка та О.В. Романенко. – К.: Видавець Купріянова О.О., 2003. – 448 с.

382. *Чейз Р*. Производственный и операционный менеджмент / Ричард Чейз, Николас Эквилайн, Роберт Якобс; [пер. с англ.] – 8-е изд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 704 с.

383. *Чейф У.* Значение и структура языка / У. Чейф ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.

384. *Чечель Н.П.* Повертаючи стиль: філософсько-антропологічний дискурс української видовищної і драматичної культури від початків до XVII ст. / Н. П. Чечель.– К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 240 с.

385. *Чижевський Д.* Культурно-історичні епохи / Дмитро Чижевський. – 2-е вид. – Augsburg – Montreal, 1978. – 16 с.

386. *Чумаков А.Н.* Метафизика глобализации. Культурно-цивилизационный контекст / А.Н. Чумаков. – М.: «Канон+» РОИИ «Реабилитация», 2006. – 516 с.

387. *Чухно А.А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – К.: Вид. «Логос», 2003. - 631с.

388. *Шинкарук В.И.* Проблемы смысла человеческого бытия / В.И. Шинкарук // Жизнь как творчество: Социально-психологический анализ. – К.: Наук. думка, 1985. – 302 с.

389. *Шпильрейн С.* Деструкция как причина становления [Электрон.ресурс] / Сабина Шпильрейн / Логос: философско-литературный журнал. – 1995. – № 4. – С. 207-238. – Режим доступа: http://anthropology.rinet.ru/old/5/desrtukcia.html

390. *Шумпетер Й.А.* Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер;[пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

391. *Шумпетер Й.А.* Капіталізм, соціалізм і демократія / Й.А. Шумпетер; [пер. з англ.]. – К.: Основи, 1995. – 528 с.

392. *Эйнштейн А.* Собрание научных трудов. – М.: Наука, 1967. – Т. 4. – 632 с.

393. *Эйхберг Х.* Социальное конструирование времени и пространства как возвращение социологии и философии / Х. Эйхберг; [пер. с англ.] // Логос. – 2006. – № 3(54). – С. 76-90.

394. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко; [пер. с итал.]. – СПб.: «Симпозиум», 2004. – 544 с.

395. *Эко У.* Поиски совершенного языка в европейской культуре / У. Эко; [пер. с итал.]. – СПб.: «Александрия», 2007. – 423 с.

396. *Эрроу К.Дж.* Возможности и пределы рынка как механизма распределения ресурсов / К.Дж Эрроу // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – М.: НАЧАЛА-ПРЕСС, 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 52-101.

397. *Юркевич П.Д.* Вибране / П.Д. Юркевич; упоряд. А.Г. Тихолаз; пер. з рос. В.П. Недашковського. – К.: Абрис, 1993. – 397 с.

398. *Юрченко В.С.* Философия языка и философия языкознания / В.С. Юрченко. – М.:КомКнига, 2005. – 367 с.

399. *Юхименко П.І.* Історія економічних учень: навч. посіб. / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – 3-тє вид, виправл. – К.: Знання-Прес, 2002. – 514 с.

400. *Яковлева Г.В.* Образы науки: от Ньютона в мир нелинейных процессов / Г.В. Яковлева. – Саратов: Изд-во «Слово», 2000. – 160 с.

401. *Ясперс К.* Смысл и назначении истории / К. Ясперс; [пер. с нем.]. - 2-е изд. – М.: Республика, 1994. – 527с.

402. *Austin J.* How to do things with words. Oxford, 1962. – 265 p.

403. *Baudrillard J.* Cool Memories. IV (1980-1985). L.; N. Y.: Verso, 1990. p.

404. *Bell D.* The Cultural Contradictions of Capitalism. 20th anniversary ed. / With a new afterword by the author [Electronic resource] / Daniel Bell. –New York: Basic Books, 1996. – 400 p. – Available at: http://books.google.co.uk/books?id=MwK5yHY_f5oC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false (accessed 10 May 2014).

405. *Derrida J.* Writing and Difference / Derrida J. – Chicago, 1978. – 358 p.

406. *Garfinkel H.* Studien ueber die Routinegrundlagen von Altagshandeln // H. Steinert (Hg.) Symbolische Interation, Stuttgart, 1973.

407. *Giddens A.* Modernity and self-idenlity / A. Giddens. – Stanford (Cal.) : Stanford univ. press, 1991. – VII, 256 p.

408. *Gramsci A.* Selections from Prison Notebooks / A. Gramsci. – London: Lawrence and Wishart. - 1991. – 185 p.

409. *Gregory P.* Russian National Income, 1885-1913 / P. Gregory .– Cambridge, 1983. – 213 p.

410. *Grimm T.*, L'Origine du language, Paris, 1859, 178 p.

411. *Hausman D.* The Philosophy of Economics: An Anthology. 2eded. - Cambridge, 1994. – 263 p.

412. *Hannappel H., Melenk H.* Allttagssprache. Semantische Grundbegriffe und Analyse-beispiele. Muenchen, 1984.

413. *Ioannes Duns Scotus.* Questiones subtilissime in metaphsicam Aristotelis [Electronic resource] / Ioannes Duns Scotus. – Access to the document: WWW.franciscanarchsve.org/scotus/index.html.

414. *Israel J.* Sprache und Erkenntnis. Zur logischen. Tiefenstruktur der Alltagssprache. Frankfurt-N.Y., 1990.

415. *Kripke S.* Naming and Necessity // Semantics of Natural Language. Dordrecht etc., 1972. – 387 p.

416. *Laclau E., Mouffe C.* Hegemony and Socialism Strategy. Towards a Radical Democratic Politics / E. Laclau., C. Mouffe. – London: Verso, 1985. – 236 p.

417. *Laclau E., Mouffe C.* Post-Marxism without apologies / E. Laclau, C. Mouffe. – London: Verso, 1990. – 341 p.

418. *Mises L. von.* The Historical Setting of the Austrian School of Economics // http: // www. mises. org/hsofase/ch2sec4.asp/

419. *Ortega y Gasset J.* España invertebrada / J. Ortega y Gasset // Ortega y Gasset J. Obras completes. Madrid : Revista de oxidente, 1966. – T. 3. – P. 37-128.

420. *Rubinstein D.* Marx and Wittgenstein. Social Praxis and Social Explanation. L., 1981. – 347 p.

421. *Ryle G.* The Concept of Mind. Harmondsworth, 1978.

422. *Searle J.S.* What is a speech act? // Searle J.S. (Ed.) Philosophy of Language. Oxford, 1971.

423. *Winch P.* The Idea of a Social Science, L., 1958.

424. *Winge Th.M.* Body Style / Th.M.Winge. – London; N.Y.: Berg, 2012. – 148 p. (Subculture Style Series).

425. *Wittgenstein L.* The Blue and Brown Books. N. Y., 1958.

426. *Wittgenstein L.* Philosophical Investigations // Philosophical Investigations. Oxford 1967, IX 272 p.

427. *Zimmerman R.* Later Wittgenstein and Historical Materialism // Wittgenstein and Nis Impact on Contemporary Thought. Dordrecht, 1978. – 248 p.